Надія Кравцова
Алла Савчук

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ

4

Видавництво «Підручники і посібники»

ДЕРЖАВНИЙ ПРАПОР УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ГЕРБ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Музика Михайла Вербицького
Слова Павла Чубинського

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запанує і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

ПАМ'ЯТКА ЮНОГО ЧИТАЧА І ЧИТАЧКИ

Вибери книжку для читання. Яка її назва?
Прочитай уголос.

Хто автор / авторка книжки?
Що тобі про них відомо?

Поміркуй, про що йтиметься в книжці.

Розглянь обкладинку книжки, прочитай анотацію, погортай сторінки, роздивись ілюстрації.

Читай книжку щодня протягом 30–40 хвилин із перервами на руханки та вправи для очей.

Щодня фіксуй кількість прочитаних сторінок та іншу інформацію в щоденнику читача.

Підготуй розповідь про улюблену книжку на урок позакласного читання чи бібліотечний урок.

Поміркуй, чи варто порадити однокласникам / однокласницям прочитати цю книжку. Чому?

Щомісяця підсумовуй прочитане.

Пам'ятай! Читати потрібно вдумливо та із задоволенням!

Надія Кравцова, Алла Савчук

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ

Підручник для 4 класу закладів
загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Тернопіль
Видавництво «Підручники і посібники»
2025

УДК 821.161.2(075.2)
К77

Підручник укладено відповідно до вимог Державного стандарту початкової освіти й Типової освітньої програми початкової освіти під керівництвом О. Я. Савченко.

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 20.08.2025 № 1164)

Е-додаток

https://pp-books.com/E-d_Lit-chyt_4kl_Kravtsova-Savchuk

Кравцова Н., Савчук А.
К77 Літературне читання : підруч. для 4 кл. закл. загал. серед. освіти / Н. Кравцова, А. Савчук. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2025. — 160 с.
ISBN 978-966-07-4500-1

УДК 821.161.2(075.2)

ISBN 978-966-07-4500-1

© Н. Кравцова, А. Савчук, 2025
© Видавництво «Підручники і посібники», оригінал-макет, 2025

ЛЮБІ ДРУЗІ!

Запрошуємо вас у цікавий світ художнього слова й літературної бесіди. На сторінках підручника ви ознайомитеся з творами українських авторів. На вас чекають цікаві вірші й оповідання, легенди, міфи та байки, матеріали з вільних інтернет-джерел і журналів.

Читаючи літературні твори, розмірковуйте, уявляйте, збагачуйте свій словниковий запас. Вчіться аналізувати вчинки персонажів, порівнювати твори, працювати злагоджено. Запам'ятовуйте народну мудрість.

Успіхів вам!

Авторки

Умовні позначення

ознайомся з текстом

працюйте в парі (групі)

послухай текст, переглянь відео

дай відповіді на запитання, проведи літературознавче дослідження

словникова скарбничка

ОСІНЬ КЛИЧЕ ДО ШКОЛИ

Прочитай вірш спочатку подумки, а потім уголос.

СЕРПЕНЬ З ДІТКАМИ ПРОЩАВСЯ

Серпень скли́кав малюків
із річок, озер, ставків.
Назбирав дітей дрібних
серед квітів запашних.

Чередý малят привів
із лісочків та садів:
— Прощавайте, любі діти,
вже минулось тепле літо.

Школа виплакала очі, —
привітати учнів хоче.
І дзвінок засумував,
бо улітку не співав.

Вдосталь я потішив вас,
розлучатися нам час.
То ж, школярики, бувайте,
та мене не забувайте.

Леся Вознюк

- Який настрій у тебе після читання вірша?
- Чому вірш має таку назву? Запропонуй свій заголовок.
- Підготуйся до виразного читання вірша.
  Позмагайся з однокласницями / однокласниками.

Скажи, про яку череду йдеться у вірші.

- ✓ Череда — гурт.
- ✓ Череда — трав'яниста рослина.

Поясни, як утворене слово *серпень*.

Прочитай вірш.

МИ — НАДІЯ ТВОЯ, УКРАЇНО

Знов до школи нас дзвоник скликає,
відчинилися двері привітно.
Школа рідна усіх закликає,
торувати* дороги несхитно,
що ведуть до науки, до світла
і збагачують розум знаннями.
Знову усміхом школа розквітла,
щастям, радістю, шумом, піснями...
В школу йдемо, щоб світ пізнавати,
любим край свій безмежно, дитинно*!
Сильні хочемо й мудрі зростати.
Ми — надія твоя, Україно!

Надія Красоткіна

*Торува́ти — прокладати.
*Дити́нно — щиро, як діти.

- Чому поетеса так назвала вірш?
- Кого вона називає надією України? Чому?
- Чи погоджуєшся ти з цією думкою? Доведи.
- Які в тебе спогади про літо? Розкажи про найяскравіші враження.

Склади і прочитай прислів'я. Поясни, як ти їх розумієш.

Здобудеш освіту —	за плечима не носити.
Хочеш більше знати,	пригодиться на старість.
Чого навчився —	побачиш більше світу.
Учися змолоду —	треба менше спати.

Прочитай текст і поміркуй, чому саме так авторка назвала свій твір.

КАЗКА ПРО КНИГУ

— Знову до школи, — Петрик зітхнув і вийшов на вулицю. — Як же швидко пролетіли канікули!

Петрик — учень п'ятого класу. Він ніколи не любив вчитися і завжди йшов до школи неохоче. Батьки всіляко намагалися заохотити його до навчання, але в них нічого не виходило. От і сьогодні настрій у Петрика був зовсім кепський, адже знову довелося йти до школи.

Було друге вересня, і погода була чудова. Сонечко сяяло, усміхалися квітки на клумбах, пташки співали веселі пісні, і тільки Петрик був набундючений, як осіння дощова хмаринка. Першим уроком за розкладом була математика.

— Це вже занадто, — понуро скаржився на життя хлопчик. — Мало того, що потрібно йти до школи, так ще й починати з математики.

Він ішов повільно, розглядаючи яскраві вітрини, і нікуди не поспішав. Аж раптом біля вітрини книжкового магазину Петрикові здалося, що невеличка блакитна книжка поворухнулася. Петрик підійшов ближче й уважно придивився, але книжка стояла нерухомо.

— Мабуть, здалося, — прошепотів хлопчик. Щойно він рушив далі, як книжка знову ворухнулася. Петрик тут же зайшов до магазину і попросив показати йому блакитну книжку з вітрини.

— Дивно, що ти вибрав саме цю книжку, — сказала молода продавчиня.

— Що тут дивного? Вона ж рухається, — відповів Петрик.

— Не вигадуй! — посміхнулася продавчиня. — Будеш її купувати?

— Буду, — пробурчав хлопчик.

Усю велику перерву Петрик вмовляв книжку рухатися, щоб це побачили його друзі. Але вперта книжка і не думала ворушитись. Хлопчик дуже на неї образився, адже друзі з нього сміялися і тепер, напевно, цілий рік глузуватимуть.

Тільки-но Петрик прийшов додому, закинув книжку за ліжко і вирішив більше ніколи про неї не згадувати. Та мати, прибираючи в його кімнаті, знайшла неслухняну книгу. І Петрикові довелося все згадати.

— А звідки вона в тебе? — запитала мати в сина.

— Купив.

— Ти купив книжку?! — зраділа мати. — Потрібно батькові розповісти.

Помітивши, як зраділа мама, Петрик вирішив хоча б погортати свою покупку. Та коли він її розгорнув, то побачив лише порожні аркуші. Увечері мати розповіла батькові про несподіваний вчинок сина, і батько також дуже зрадів.

— Принеси її, будь ласка. Я хочу на неї подивитися, — попросив тато.

Петрик знизав плечима і приніс «порожню» книжку. Батько обережно розгорнув її і пробіг поглядом по сторінці.

— Це чудова книжка! Я читав її в дитинстві. Вона дуже цікава, про ковбоїв та індіанців.

Хлопчик дуже здивувався, адже для нього сторінки книги продовжували бути порожніми. А вранці наступного дня, коли його мама погортала порожню книжку, вона теж дуже зраділа:

— Ой, як чудово! Цю книжку я читала в дитинстві! Вона про чарівну няню.

Петро зовсім розгубився. І вирішив негайно в усьому розібратися.

- Розкажи, яким ти уявляєш Петрика.
- Поміркуй, чому книжка для Петрика була порожньою.
- Пофантазуй, як далі розвиватимуться події.

Хочеш дізнатися, що було далі? Прочитай продовження історії.

***

Сьогодні Петрик ішов до школи тією ж дорогою, що й тоді, коли купив книжку. Він уважно роздивлявся вітрини. Але книжкового магазину там вже не було. Замість нього розташовувався кондитерський магазин. Петрик зайшов до нього. За прилавком стояла та сама продавчиня, що продала йому книжку.

— Доброго ранку, — привітався Петрик.

— Доброго ранку, — відповіла йому дівчина. — Хочеш купити печива? — запитала вона.

— Ні. Я хочу запитати про книжку, яку я у вас купив.

— Яку книжку, хлопчику? — здивувалася дівчина. — Ми книжки не продаємо. Ти краще купи печиво.

Петрик послухався, купив печиво і пішов до школи, так нічого і не зрозумівши. Печиво було в залізній коробці синього кольору. На ній зображений білий корабель, який намагався пройти поміж скель, але величезні хвилі заважали йому.

Увечері Петрик зручно влаштувався в кріслі, відкусив шматочок печива й розгорнув книжку. Вона так

і була порожньою. Тоді хлопчик вирішив роздивитися коробку, на якій великі хвилі намагалися потопити корабель. Скелі ворожо оточили судно. Зручне крісло і смачне печиво допомогли розігратися уяві, і Петрик раптом побачив себе на борту цього корабля, який посеред океану відважно боровся з хвилями і підводними рифами, обминав скелі й обходив мілини. Хлопчик несподівано відчув, як кімната захиталася і йому в обличчя дмухнув поривчастий океанський вітер.

— Чого стоїш? — почув хлопчик хрипкий окрик і озирнувся. Прямо на нього дивився старий матрос. Він звертався саме до Петрика.

— Біжи до капітана, хлопче, і скажи, що наш корабель «ковтнув» води.

Петрик побіг шукати капітана. Матрос продовжував йому щось голосно кричати, але Петрик не зрозумів жодного слова. Він знав тільки, що корабель може просто зараз потонути.

Швидкому хлопчикові пощастило, адже він знайшов капітана майже одразу. Той виявився височенним чоловіком з густими бровами і палаючими очима. Почувши слова Петрика, капітан вибіг на палубу і почав віддавати накази. Матроси миттєво виконували всі вказівки капітана, і корабель, обійшовши скелі й рифи, попрямував у заданому напрямку.

Через годину Петрик з капітаном пили чай у просторій капітанській каюті. Небезпека минула, корабель був відремонтований і зміг успішно продовжувати свій хід.

— А ти молодець! Не злякався, не сховався, а відважно допоміг команді, — похвалив Петрика капітан.

Капітанський чай був дуже смачним, у каюті було тепло й затишно, проте Петрикові дуже захотілося потрапити додому. І як тільки він це усвідомив, то опинився у своїй кімнаті. Перед ним лежала розгорнута книжка, але вже не порожня, а наповнена якимось текстом. Подивившись на обкладинку, Петрик побачив назву, написану великими золотими літерами: Роберт Льюїс Стівенсон «Острів скарбів».

Петрик продовжив читати. Пригоди, описані в книзі, виявилися такими захопливими, що хлопець не помітив, як дочитав історію. Але як тільки Петрик прочитав останнє слово, текст на сторінці почав зникати, і через хвилину книжка знову стала порожньою. Тоді хлопець зрозумів, що книзі можна замовляти пригоди. Він зручно вмостився в кріслі, розгорнув книгу, відкусив смачне печиво, заплющив очі і уявив себе на безлюдному острові. Тієї ж миті Петрик опинився на теплому білому піску під великою пальмою. А на обкладинці книги з'явилася назва «Робінзон Крузо».

Ольга Лапушена

- Що придбав Петрик у магазині?
- Які дивні пригоди трапилися з хлопчиком?
- Чи однаковим було ставлення до книг у Петрика на початку й у кінці казки?
- Яке продовження може бути в казки? Розкажи про це.

- Запропонуй свій заголовок до тексту.
- Пригадай книжки, які ти прочитав / прочитала влітку. Про одну із них розкажи в класі.

Як розказати про прочитану книжку?

- ✓ Оголоси авторку й назву книжки.
- ✓ Повідом, про що ця книжка. Яка її тема, герої? Коротко перекажи сюжет.
- ✓ Поділися враженнями від прочитаного. Скажи, чому, на твою думку, її варто прочитати.

- Складіть список прочитаних влітку книжок.
- Поцікавтеся, які книжки прочитали ваші друзі.

Зіскануй QR-код. Послухай пісню. Який настрій вона створює?
https://www.youtube.com/watch?v=qo78B1WtLZ4

Прочитай заголовок твору. Що означає слово *бурштин*? Поміркуй, про що може йтися в тексті з таким заголовком.

БУРШТИНОВА КАЗКА

Разом із сизими туманами, що стиха ступали по принишклій траві, тепле літо вирушило в дорогу.

Встигло зробити чимало: щедро дарувало зелень, сміялося сонцем, бриніло пташиним щебетом, тішило все довкола.

— Осене, тримай ключі, — мовило на прощання. — Хазяйнуй мудро. Заверши все почате: збери врожаї в садах, пофарбуй дерева в урочисті кольори, устели землю теплим килимом, щоб не мерзла до весни.

Осінь кивнула золотистим капелюшком і взялася до роботи. Працювала неквапливо, але старанно: розмалювала клени в яскраво-жовті й червоні кольори, провела у вирій лелек і журавлів, налила яблука й груші в садах іскристим соком. Подарувала небу глибоку осінню синь. А замість літньої пісні жайворонка — залишила шепіт вітру в косах верби.

Орися йшла парком, милуючись барвами навколо. Над головою палали крони дерев: золоті, багряні, руді. Листя тихенько шелестіло під ногами, а сонце лагідно пестило щічки.

— Як усе змінилося! — здивовано мовила дівчинка до тата. — Ще недавно тут було зелено, а тепер... поглянь — справжня **бурштинова казка**!

Тато усміхнувся у відповідь:

— Осінь — це чарівниця з пензликом. Вона ніколи не малює однакову картину. Щороку її кольори — інші. Мабуть, усе залежить від настрою.

— А який настрій в Осені сьогодні? — поцікавилася Орися.

— Мені здається, спокійний і щедрий, — замислився тато.

— От якби можна було зібрати ці кольори в баночку і щільно закрити! — розмріялася дівчинка. — А потім відкрити взимку, коли навкруги усе біле-біле, щоб усім подарувати осінній настрій.

— Тоді треба мати дуже велику баночку, — усміхнувся тато. — Бо поглянь: ось кленовий лист — як

сонце, а дубовий — як вогонь. А он там — калина вбралася в червоні кетяги, мов у коралі.

Орися зупинилася біля куща калини. Її гілочки рясніли блискучими ягідками — вони світилися на сонці, мов краплини застиглого літа.

— Калина — як скринька з коштовностями, — прошепотіла дівчинка. — У цих кетягах сховано радість, ніжність, приємні спогади...

— Так і є, — кивнув тато. — Калина — мов сторож краси. Стоїть на межі тепла й холоду, прощання й чекання. І все пам'ятає.

— І я не забуду цей день, — замріяно сказала Орися. — Бо в ньому щось особливе. Спокійне, лагідне і трохи сумне — як Осінь.

А Осінь не поспішала. Вона знала: її краса потребує тиші. І поки листя на деревах ділилося своїми останніми таємницями а повітря пахло яблуками та грушами, дівчинка йшла поруч із татом і вчилася помічати важливе — у кольорах, у звуках, у тому, що зрозуміле без слів.

Леся Вознюк

Поясни виділене словосполучення.
Збагачуй своє мовлення. У калини — кетяги.
А в пшениці?

- Чи справдилися твої очікування?
- Визнач жанр прочитаного твору.
- Що ти відчуваєш після читання тексту? Розкажи про це.
- Знайди і прочитай порівняння. Добери свої осінні порівняння.
- Знайди і прочитай речення, у яких змальовано красу осінньої природи.
- Поясни, чому авторка в назві використала слово «казка».
- Добери інший заголовок до тексту.

Чи знаєш ти, чому листочки восени забарвлюються в різні кольори? Повідом про це в класі.
Розкажи друзям, що можна виготовити з осінніх листочків.
Організуйте виставку осінніх саморобок.

Збагачуй своє мовлення прислів'ями про осінь.

- ✓ Осінь сумна, а весело жити.
- ✓ Осінь на строкатому коні їздить.
- ✓ Хвали літо, коли осінь прийде.
- ✓ Осінь усьому рахунок веде.

Прочитай текст.

КАШТАНОВІ ІГРАШКИ

Закінчувався вересень. Було справжнє бабине літо*. Лагідно світило сонечко, у повітрі літала легенька й лоскітлива павутинка.

Максим та Оксанка саме поверталися зі школи.

— Ходімо додому через парк, — запропонувала сестричка. — Там саме падають каштани. Можна назбирати їх і зробити іграшки.

— Чудова ідея. Будемо майструвати цікаві забавки, — погодився брат.

У парку було чудово. Довкруж співали птахи, а сонячні промінці немов бавились у піжмурки між жовтим листям. Дітлахи швиденько назбирали каштанів, а ще гілочок і каштанової шкаралупки. Вдома з усього цього добра змайстрували веселих чоловічків і різних тваринок. Свої іграшки обережно поскладали в маленьку коробку й взяли з собою, аби погратися надворі.

Дорогою додому вирішили ще піти до гойдалки в дитячому садку.

— Кілька хвилин погойдаємося та вже підемо додому, бо мама хвилюватиметься, — сказала сестра.

Обоє зайшли на подвір'я. Там саме гойдався якийсь хлопчик, а поруч стояла його мама.

— Мамо, не хочу я ходити до садочка, — хнюпився малюк. — Мені не цікаво. У мене немає друзів. Тут навіть іграшок гарних немає. Я хочу повернутися до нашого міста, — з оченят малого покотилися сльози.

— Любий, у нашому місті наразі небезпечно. Повітряні тривоги лунають дуже часто. Тобі просто треба звикнути. Та й друзі неодмінно будуть. А іграшки... Може, вдасться купити нові.

Братик із сестричкою мовчки слухали розмову. І вмить у них обох з'явилася одна думка.

— Подаруймо свої каштанові іграшки цьому хлопчикові, — прошепотів Максим.

— Твоя правда, — погодилася сестричка. — Видно, йому тут сумно, а коли матиме нові каштанові забавки, може, й нових друзів собі знайде.

Діти віддали малому всі свої іграшки. І вмить на його заплаканому обличчі засяяла усмішка.

Наступного дня, повертаючись зі школи, Максим та Оксана зумисне пішли повз дитячий садок. На подвір'ї помітили свого вчорашнього знайомого Петрика. Його оточив гурт малечі. Звідти долинало:

— Можна мені погратися твоїм коником?

— А дай-но мені цього каштанового чоловічка...

— Покажи, будь ласка, оту іграшку...

Братик із сестрою мовчки перезирнулися і всміхнулись. Іноді так просто робити добро...

Леся Кічура

*Бабине літо — народна назва для періоду теплої та сухої погоди восени.

- Визнач жанр прочитаного твору.
- Хто головні персонажі? Якими ти їх уявляєш? Опиши.
- Що ти відчуваєш після читання тексту? Розкажи про це.
- Що робили діти?
- Кого Максим і Оксанка побачили у дворі дитячого садочка?
- Свідками чого вони стали? Що вирішили зробити діти? Чи схвалюєш ти їхній вчинок?

Прочитай текст. Поміркуй, чому саме так авторка назвала свій твір.

ЗАПАЛЬНІ ЯЙЦЯ

У шкільному бомбосховищі сидіти сумно, якщо не вигадувати щось цікаве. Тож дітлахи з 3-А утнули гру. Кожен пише на папірцях два слова й кидає в Данилову шапку. Там їх перемішують і по черзі тягнуть. Що дістав, про те маєш вигадати байку.

Макар дуже хвилювався. Перед ним Данило розповів дуже смішну історію про варення з равликів. Однокласники мало животи не надірвали, коли намагалися те все уявити. Після такого оповідача важко здивувати.

Хлопчик заплющив очі й занурив руку поглибше в шапку. Намацав перший папірець:

— Яйце, — прочитав, і всі засміялися. Бо історія про яйця не може бути сумною.

Другий папірець усе не наважувався потягнути, намагаючись вигадати, що ж він про ті яйця розкаже. Нарешті дістав і прочитав:

— Запальний. *Яйця, запальний*. Хм, моя оповідка зватиметься: «Запальні яйця».

Клас затихнув, чекаючи розповіді. Хтось уже уявляв, як яйця в гавайських спідничках танцюють канкан, хтось яйця-фаєрболи, а хтось запальничку у формі яйця. Але ніхто навіть не здогадувався, про що насправді буде ця історія.

— Мій тато дуже любить смажити шашлик. Купує м'ясо, власноруч маринує його в духмяних спеціях і збирає друзів. Ми ставимо біля будинку мангал і граємо з м'ячем, поки він чаклує над вогнем.

Якось тато запланував покликати бізнес-партнерів, тож особливо старанно готувався. Але вночі пройшов сильний дощ, і дрова для мангала намокли. Тато ходив біля них, цокав язиком і несхвально хитав головою. Бо ж як їх розпалити?

Ви скажете, є усякі там спеціальні балончики із запальною сумішшю, але ж тато в нас тонкий поціновувач шашликів. Він вважає, що у вогонь не має потрапити нічого зайвого, лише екологічно чисте дерево.

Ми з мамою дуже хотіли допомогти. Почали шукати вихід і в інтернеті знайшли один рецепт.

З холодильника дістали яйця. Лоток звільнили, а їх переклали до мисочки. Далі в кутку за дровами назгрібали сухої стружки. Розклали її в комірки лотка й залили розплавленим воском. Аж три товсті свічки на це витратили.

Коли наша чудо-суміш застигла, я пішов до тата. Він понуро стояв над мангалом і намагався розпалити сирі дрова. А ще й дощик накрапав, тож навіть сірники нормально не горіли. А гості от-от мали приїхати.

Отже, підхожу й так голосно вигукую:

— А в мене є ЗАПАЛЬНІ ЯЙЦЯ!

Тато аж підстрибнув від неочікуваності. Спершу, щоправда, відмахнувся, але я наполіг.

*2 Кравцова Н., Савчук А. Літературне читання. 4 клас

Отже, відірвав тато одне яйце від лотка, підсунув під дрова й підпалив. Дощик немов відчув, що вже досить, і припинився. Спершу тільки трохи димило, але запальні яйця тому й запальні, що горять, поки не запалять. Вони підсушили дрова, і ті поступово зайнялися.

Згодом ми разом із гостями їли найсмачніший шашлик у світі. А потім тато мобілізувався, тож наступний шашлик буде, коли він повернеться.

- Де відбувалися події?
- У яку гру грали діти? Чи є в тебе улюблені ігри? Розкажи.
- Чому хвилювався Макар? Що розповів дітям хлопчик?

Попрацюйте разом. Прочитайте уривок за особами.

Хочеш дізнатися, що було далі? Прочитай.

***

— А на що ж схожі ті яйця? — спитала вчителька, яка уважно слухала Макара.

— На жовтих їжачків. Фото в мене немає, але можу намалювати, — хлопчик усміхнувся теплим спогадам.

— Дякую за оповідку, — відказала вчителька. — Ти подав класну ідею. Річ у тім, що мій чоловік зараз також воює. Йому доводиться жити в землянці, грітися **буржуйкою**, а дрова збирати в лісі. Коли сиро, їх дуже складно розпалити. **Більше диму** виходить, **ніж вогню**. Що, як ми з вами, діти, на уроці мистецтва виготовимо такі запальні яйця?

— Так! Так! — вигукнули всі хором, бо дуже полюбляли різні незвичайні саморобки.

Наступного дня до школи кожен приніс, що знайшов. Хтось порожні лотки від яєць, хтось свічки,

а мама Макара роздобула ціле відро сухої тирси. **Робота кипіла** й зайняла замість одного два уроки. Вийшли кругленькі м'ячики, схожі на жовтих їжачків, бо з них стирчала тирса. Потім це все спакували в картонні ящики й додали малюнки з побажаннями.

Через кілька днів учителька стала перед класом і прочитала повідомлення: «Діти, дуже дякуємо за малюнки. Ми з хлопцями повісили їх на стіні, й у нашій землянці стало затишніше. Запальні яйця чудові. Тепер буржуйка не лише коптить, а й гріє». Всім, хто був у той момент у класі, здалося, що **від тих слів стало трошечки тепліше,** як воїнам, які **зігрілися завдяки їхній праці.**

Олена Скуловатова

- Чи сподобалося тобі оповідання?
- Від чийого імені ведеться розповідь?
- Яку корисну справу зробили діти? Чи доводилось учням і ученицям твого класу допомагати захисникам і захисницям? Розкажи про це.
- Прочитай виділені слова. Поясни, як ти їх розумієш. Які з них вжито в прямому, а які — у переносному значенні?

Попрацюйте разом. Поміркуйте, як ви розумієте слова ірландського письменника Бернарда Шоу «Той, хто вміє, — робить, хто не вміє — вчить інших». Використовуючи «павутинку» дискусії, доведіть свою думку.

Так	*Проблема*	*Ні*
Так, ...	Справи вартують більше, ніж слова?	Ні, ...
Висновок		

*2

Попрацюйте в парі. Прочитайте одне одному вірш.

ПАВУЧОК

Наш маленький павучок
сплів зручненький гамачок,
ліг собі й гойдається,
сонцю усміхається.
Прийде нічка — павучок
повернеться на бочок
і засне до раночку
під зірок співаночку.

Ольга й Тетяна Денисенко

Який настрій створює вірш?
Яким ти уявляєш павучка?

Прочитай текст.

АРТЕМКОВІ ДРУЗІ

Настала золота осінь. Марійка та Василько бігали алеями міського парку і збирали різнобарвні листочки — червоні, жовті, коричневі, із зеленими прожилками. Вони всі були такі різні і такі гарні, що хотілося набрати якнайбільше. Мама просила назбирати таких листочків, аби потім їх скласти до товстої книжки, а взимку робити аплікації.

Маленький павучок Артемко сумно дивився на діток, сидячи на жовтому кленовому листку. Йому нема з ким ось так гратися, бо ні братика, ні сестрички в Артемка немає. А скоро настане зима —

усі павуки, які не знайшли собі оселю, на зиму муситимуть влягатися спати в затишних місцях. Хтось сплете собі хатку на сухій бадилині в полі, хтось вчепить теплий, пухнастий дім до кущика, а хтось заховається під кору. Зима довга, кажуть, спати цілу зиму сумно. Артемкові аж сльози на очі навернулися. Він нещодавно народився, а тепер от йому треба лягати спати. Він же ще нічого не бачив! Нічогісінько!

Артемко, задивляючись на дітей, так захопився, що забув міцно триматися. Але хіба йому це допомогло б? Листок відірвався і, повільно похитуючись, полетів на землю.

— Дивись! Дивись, який гарний листочок летить! — гукнула Василькові Марійка.

— Давай його зловимо, поки він не впав!

І діти, витягнувши руки, почали підстрибувати, щоб піймати листочок.

Артемко перелякався: чи не заподіють ці діти йому лиха? Марійчина ручка ухопила листочок.

— А-а-а-а! — злякалася дівчинка. — Тут павук!

— Та він же маленький, глянь який! Це ж павучатко! — заспокоїв Василько.

— А й справді, крихітний. Глянь, як він уважно на нас дивиться!

Павучкові так цікаво було подивитися на дітей зблизька, що він і забув за свій страх.

Дівчинка з синіми очима і довгими русявими кісками, така гарненька! От би вона захотіла з ним дружити! І хлопчик, — він ще не бачив таких дітей! Чесно кажучи, він ще взагалі так близько не бачив жодної дитини, але цей хлопчик точно стане його другом.

— Я Артемко! — голосно гукнув павучок, щоб його почули. Марійка почула лише слабенький писк. Вона відповіла йому дуже тихенько, щоб не оглушити нового знайомого, та павучкові все одно здалося, що почалася буря.

— Я Марійка, дуже приємно. Я й не знала, що павучки розмовляють!

— А я не знав, що діти розмовляють! — не менш здивовано відповів павучок.

— Будеш з нами дружити? — запитав Василько. Він дуже любив товаришувати з усіма на світі. — Ми поселимо тебе в банку в себе вдома і годуватимемо цілу зиму!

— Зиму? Ви хочете запросити мене до себе на зиму? Ура! — зрадів павучок, що вже думав шукати собі місце для домівки.

— То як, йдемо до нас?

— Йдемо!

Діти вже назбирали достатньо листя. Листочок з Артемком несла Марійка. Вона вже уявляла, як взимку вони з Васильком ліпитимуть аплікації з осінніх дарунків, а маленький Артемко дивитиметься на їхню роботу. А Артемко тихенько всміхався: які ж гарні ці діти! Як йому пощастило опинитися на тому листку — тепер у нього є дім на цілу зиму!

Юлія Смаль

- Чи сподобався тобі прочитаний текст? Чому?
- Що в оповіданні казкового?
- Поміркуй, що могло трапитися далі. Придумай продовження оповідання. Розкажи про це в класі.
- Що спільного у вірші «Павучок» й оповіданні «Артемкові друзі»?

Заповніть таблицю на аркуші паперу.

Юлія Смаль Артемкові друзі		*Ольга й Тетяна Денисенко* Павучок
Відмінне	Спільне	Відмінне
1. 2.	1. 2.	1. 2.

Щоб порівняти твори, треба

- ✓ назвати авторів / авторок творів (якщо один із творів казка, то зазначити авторська чи народна);
- ✓ вказати жанр твору (вірш, оповідання, казка, байка тощо);
- ✓ назвати головних дійових осіб (персонажів);
- ✓ вказати головну думку так, як ви її розумієте;
- ✓ визначити головні риси творів (пора року, схожі події чи ситуації, герої тощо);
- ✓ з'ясувати відмінне у творах;
- ✓ визначити, які почуття викликають вказані твори;
- ✓ висновки за зразком: *У цих творах спільне …, а відмінне … .*

- Де відбувалась описана подія?
- Хто дійові особи оповідання?
- Від чийого імені ведеться розповідь?
- Знайди слова, які виражають головну думку тексту.

Чи відомо тобі, що у світі відзначають Міжнародний день дружби? Його заснували для того, щоб незалежно від життєвих обставин люди нагадували своїм друзям, які вони важливі. Святкування Дня дружби відбуваються в різні дати в різних країнах.

В Україні це свято відзначаємо 9 червня.

https://uk.wikipedia.org/wiki/ День_дружби

Збагачуй своє мовлення. Добери з додаткової літератури й вільних інтернет-джерел прислів'я про дружбу.

Прочитай заголовок. Поміркуй, про що йтиметься в тексті.

ЛАСТІВКИ ПРОЩАЮТЬСЯ З РІДНИМ КРАЄМ

Багато років під стріхою* однієї хатини жили ластівки. Навесні вони поверталися з вирію, ластів'ят виводили, а восени відлітали в теплі краї. У хатині жили батько й мати, була в них дівчинка Оленка. Вона з нетерпінням чекала теплого весняного дня, коли з'являються ластівки. Це було для Оленки справжнім святом. Улітку дівчинка любила дивитись, як ластівки годують пташенят, вкладаються спати.

А восени, коли вони відлітали, Оленці ставало сумно: мовби розлучалася з дорогими друзями.

Роз'єднай слова і прочитай.

Закількаднівдовідлітанняластівкизбиралися-великоюзграєю,сідалинателефоннихдротахна-протидворуйдовготамсиділи.Оленціздавалося,що ластівкисумують.Вонаприслухаласьдоїхньоготри-вожногощебетанняйдумала:«Чомуцевонитакдовго сидять?»

І в мами спитала:

— Чому?

— Вони прощаються з рідною землею. Бо дорога до теплого краю далека й важка.

Оленка підходила до зграйки ластівок, що сиділи на дротах. Їй дуже хотілося, щоб ластівки і з нею попрощалися.

Василь Сухомлинський

*Стріха — солом'яна або очеретяна покрівля.

Які почуття в тебе після читання оповідання?

Чи потрібно птахам щороку відлітати в теплі краї?

Чи справді Оленка сумувала за ластівками? Висловлюй свої міркування за зразком:
Так / ні, я погоджуюся / не погоджуюся з цією думкою. Я вважаю, що…, тому що… . Наприклад, … . Отже, … (*зроби висновок*).

Зіскануй QR-код. Переглянь відео «Ластівка годує малят».
https://www.youtube.com/watch?v=M719WX5SWIE

Прочитай ще одне оповідання Василя Сухомлинського.

ОСІННІ СНИ КЛЕНА

Ми пішли до лісу подивитись на осіннє вбрання дерев. Зупинились біля високого клена. Посідали. Яка краса відкрилася перед нами! Стоїть клен у яскравому барвистому вбранні, а листочки ж ні затремтять, ні зашепотять.

— Дивіться, діти: клен спить. І сниться йому все, що бачив од весни до весни. Ось жовтий листочок — мов золота кульбабка. Весною клен був зачарований її красою. Запам'ятав. А як заснув, то й пригадав весну, — листочок і пожовтів.

А там, бачите, листочок — мов ранкова зоря — рожевий і ласкавий, а цей — як вечірня заграва на вітряний день.

На цій гілочці — яскравий і красивий, немов крило вивільги. Мабуть, сиділа колись тут вивільга, а зараз приснилося кленові її крило.

Ми принишкли й милувалися красою. Усі наче боялися потривожити чарівний сон клена.

Василь Сухомлинський

- Де побували діти?
- Що вони побачили? Що їм розповів учитель?
- Пригадай, чи доводилося тобі читати оповідання з подібним сюжетом? Хто його автор / авторка?
- Скільки картин ти можеш намалювати до цього твору? Які кольори переважатимуть на твоїх ілюстраціях?
- Добери інші заголовки до оповідання.

Прочитай вірш спочатку подумки, а потім уголос.

ВІДЛІТ ЖУРАВЛІВ

Красива осінь на моїй землі,
все в золото і в чари одяглося.
Летять у небі клином журавлі,
курличуть сумно... Чи мені здалося?
Летять на південь, в теплії краї.
Листопад завтра, холод наступає...
Несуть жалі і радощі свої,
в далеку путь, аж ген за небокраї...
Бо вже пора, пташата підросли,
тому знялись і гнізда залишили,
а крила їх у небо понесли.
Дай, Боже, їм шляху легкого й сили...
В захмареній небесній тишині
курличуть птахи, відлітають мрійно.
Лишили спогади про себе і пісні...
І полетіли гарно і граційно.
А осінь залишилась в самоті,
вже не така весела і барвиста...
Усе проходить в нашому житті...
І скоро вже зима біленька й чиста.
Вслід журавлям дивлюся в небеса,
і жаль у серці раптом оживає.

Бо сумом сповнена лишається краса,
коли остання пташка відлітає...

Надія Красоткіна

- Який у тебе настрій після читання вірша?
- Пригадай, чому відбуваються сезонні перельоти птахів. Розкажи про це в класі.
- Підготуйся до виразного читання вірша. Поміркуй, з якою інтонацією та в якому темпі потрібно читати вірш. Звертай увагу на межі речень, розділові знаки.
- Склади усну розповідь про життя пташок на чужині чи про зимівлю в рідному краю.

Як ти розумієш виділене речення?

Прочитай народні прикмети, пов'язані з відльотом птахів у теплі краї.

✓ Якщо бузьки не відлетіли до Покрови — на теплу зиму.

✓ Грак відлетів — чекай снігу.

✓ Дикі гуси на відльоті — кінець бабиному літу.

✓ Довго шпаки не відлітають — осінь буде суха.

✓ Якщо журавлі відлітають у вирій високо, повільно, стиха курличучи, немов перемовляючись, осінь буде довга й погожа.

Прочитай оповідання.

ТОПОЛЯ

Росла собі край дороги тополя все вгору та вгору. Мимо неї вдень і вночі стрімголов мчали таксі, вантажні автомашини, автобуси, ліниво повзли трактори з причепами, обкутували їдким димом мотоцикли і мопеди.

Дорога гула, ревла, стогнала.

А тополя то припадала пилом, то вмивалася дощами, то обсушувала свої листочки на сонці. Звикли до неї водії і пішоходи, ковзали байдужими поглядами й мчали чи йшли далі.

Якось уранці, коли сонце обняло своїми ласкавими променями дерево, на протилежному боці дороги чубатий хлопчина гукнув до матері, що вела його за руку:

— Мамо, дивіться!

— Що там, сину?

— Тополя засвітилася.

Жінка стала й радісно усміхнулася: тополя справді ніби зайнялася ізсередини. Листочки навколо стовбура пожовкли, а зовні ще милували око потемнілою густою зеленню. Тому й здавалося, що дерево підсвічується невидимими світильниками.

Хлопчик допитувався:

— Мамо, там лампочки? Як на ялинці?

— Ні, Юрасику, то листочки так світяться.

— А хто їх посвітив?

— Осінь, мій хлопчику.

Микола Магера

- Які картини ти можеш намалювати до цього твору? Які кольори переважатимуть у твоїх ілюстраціях?
- Як змінилася тополя?
- Скільки часу могла тривати описана подія?

Перевір знання за розділом «ОСІНЬ КЛИЧЕ ДО ШКОЛИ»

- Пригадай, із яких творів складається розділ.
- Назви жанри творів, уміщених у розділі.
- Назви прозові твори. Назви віршовані (поетичні твори). Хто їх автори / авторки?
- Об'єднайтесь у дві групи. Створіть хмари слів на теми «Школа» й «Осінь».
- Який із творів розділу справив на тебе найбільше враження? Розкажи про це в класі. Починай свою розповідь так:

Найбільше мене захопила казка / оповідання / вірш «…». Автор / авторка цього твору …. Цей твір найцікавіший, тому що…

- Який із персонажів тобі найбільше імпонує? З ким тобі хотілось би потоваришувати? Чому?
- Що в прочитаних творах тебе найбільше схвилювало? Прочитай ці моменти.
- Пригадай, як скласти план до тексту.
- Склади запитання для однокласників до літературної вікторини за сюжетами творів розділу. Використовуй початки речень:

  З якого твору рядки…
  Хто автор / авторка твору…
  У розділі … поетичних творів. Це такі твори…
  У розділі… прозових творів. Їх написали…

- Ще раз переглянь ілюстрації до творів розділу. Намалюй свої ілюстрації до сюжетів, які тебе найбільше схвилювали.
- Заповни таблицю на аркуші паперу.

За творами розділу «Осінь кличе до школи» я			
знаю	розумію і можу пояснити	вмію	пам'ятаю вислови

- Склади список творів, які ти прочитав / прочитала з додаткової літератури. Запропонуй однокласникам / однокласницям прочитати їх.

МІФИ Й ЛЕГЕНДИ

Ми живемо в сучасному світі й маємо змогу читати книги, ходити в театр, переглядати фільми, знаходити будь-яку інформацію в мережі «Інтернет». Навіть давні твори, які виникли, коли не було письма, зараз надруковано в книгах. Їхні автори залишилися невідомими.

Віддавна люди прагнули зрозуміти, як виникла Земля, небо, зорі, вода, хто створив людей, тварин і рослини. У розповідях давні люди відображали уявлення про навколишній світ і його походження. Оповідки століттями переказували від покоління до покоління. Згодом ці розповіді назвали міфами (у перекладі з грецької — «слово, переказ»).

Отже, міф — це оповідання про богів, виникнення світу тощо.

Зіскануй QR-код. Переглянь міф «Берегиня».
https://www.youtube.com/watch?v=4JF7UTABVrw

Уявіть, що потрібно зробити відеокадри до міфу. Що найважливіше вам потрібно показати? Як озвучити?

Прочитай міф.

СОКІЛ-РОД

Уривок

Напочатку була Пітьма — вічна й безмежна. Ні Землі*, ні Неба, ні Сонця*. Тільки — Морок. Густа, холодна й безконечна Ніч. А її пронизувало Око*.

Наймудріші волхви* Оріани* казали так: «Око було завжди, воно було вічно, і з Вічності воно летіло у Вічність».

Мабуть, так. Бо Око, пролетівши чорне безмежжя впродовж безкінечної кількості часу і не знайшовши краю Пітьмі, одного разу спинилося. І пустило Сльозу. Чисту-пречисту Росинку. З неї вродилося диво: Першоптах і Першобог — птиця Сокіл.

Його золотаве пір'я осяяло непроникну Ніч.

І пустив Сокіл золоту Сльозинку-Росинку, що впала на Око. І вмить розрослося воно у великий острів серед Мороку.

І пустив Сокіл срібну Сльозину, і впала вона посередині острова, де утворилося озеро Живої Води.

І пустив Сокіл зелену Сльозу-Росинку, і від неї проросли дивовижні квіти й густі високі трави на острові й берегах озера.

Сергій Плачинда

*Земля́ — у найдавніші часи уявлялася як дружина Неба, обожнювалася як найбільша життєдайна сила.

*Со́нце — предмет найбільшого поклоніння давніх українців.

*О́ко — за уявленнями волхвів — творець Всесвіту.

*Волхви́ — давньоукраїнські служителі язичницької релігії.

*Оріа́на — першоназва стародавньої України.

- Як, за міфом, з'явилася птиця Сокіл?
- Що утворила золота Сльозинка-Росинка?
- Що утворила срібна Сльозинка-Росинка?
- Що утворила зелена Сльозинка-Росинка?
- Чи подібні, на вашу думку, роса і сльоза? Розкажіть.

Прочитай міф.

ЗЕМЛЯ

Уривок

А Творець усього сущого сидить на вершечку Прадуба* й думу думає. І тоді сказав Сокіл своєму синові Білобогу*: «Творитимемо твердь, щоби на ній життя буяло. Тож тепер пірни, сину мій, на дно озера Живої Води й набери — скільки зможеш — золотого піску і розсій в пітьмі його, аби твердь була».

І пірнув Білобог на дно Священного Озера, схопив піску в обидві жмені, випірнув з води і пішов Чорний

Світ золотим піском засівати. І де сипав — утворилася Земля з долинами й полями…

Сергій Плачинда

*Пра́дуб — першодерево світу, що плодоносить молодильними яблуками, які дають богам безсмертя.

*Білобо́г — головний бог добра.

- Як, за міфом, з'явилася Земля?

Проведи дослідження.

Дуже відомою є грецька міфологія. Головними богами в давніх греків були Зевс, Гера, Посейдон, Афіна тощо.

В українській міфології маємо таких богів / богинь: Сварог, Перун, Дажбог, Велес, Стрибог, Овсень, Мокоша, Лада й Ладо, Лель, Полель тощо.

- За допомогою додаткових джерел підготуй інформацію про одного з давніх українських богів.

Прочитай вірш.

ОВСЕНЬ

Вусатий бог Овсень розгулює полями,
проходиться ланами в компанії пісень.
Вусатий бог Овсень не гребує* садами,
піклується плодами, либонь, і цілий день.
Вусатий бог Овсень у Вирій* йде світами,
коли йому на зміну приходить Спасів день.

Світлана Панчук

*Гре́бувати — нехтувати, не брати до уваги.

*Ви́рій — першоземля богів і світу.

- Використавши додаткові засоби інформації, розкажіть, чому український міфологічний бог Овсень ходив полями й садами.
- Розкажіть про свято Спаса (Спасів день).

Легенда — це переказ про якусь історичну подію, героїчні постаті. Легенда може включати елементи міфу. Серед легенд кожного народу знайдеться чимало переказів про загадковий рослинний і тваринний світ.

Прочитай легенду.

ЛЕГЕНДА ПРО КОЗАКА-КОБЗАРЯ

Помер старий **кобзар,** і полетіла його душа до хмар. Перед воротами небес на дорозі стали по один бік Ангели Пречисті, по інший — Сили Нечисті. Та чорти й кажуть, що заберуть в пекло кобзаря, бо в літа молоді чимало люду порубав, пустив ріки крові й сліз. Ангели ж захищають чоловіка і кажуть, що не забрати душу Силам Нечистим. Козак не вбивав невинних людей, тільки в чесному бою захищав свою рідну землю. За це Ангели заберуть його до Раю.

А козацька душа обізвалася, і сказав кобзар: «Душа козацька вільна, за життя ні під ким не був і зараз нікому не належатиму! Безсмертна душа моя в кобзі, і я оживатиму щораз, коли хтось заграє на струнах!» Після цього душа відлетіла і стала вільно літати на свободі. Хтозна, може, й зараз озивається, як музика на кобзі заграє.

Народна творчість

- Поясни значення виділеного слова.
- Коли, за легендою, оживатиме козацька душа?
- Який із зображених музичних інструментів стосується прочитаної легенди? Чому?

а)

б)

Прочитай легенду.

КАЛИНОНЬКА

Колись, дуже давно, жили в нашому селі хлопець Клим і дівчина Лина. Підросли, покохали одне одного та й одружилися. Жили дружно, весело. Разом вранці сонечко зустрічали, а ввечері милувалися його заходом.

Незабаром у них народилася донечка. Така красуня! За народним звичаєм і на згадку про народження доньки вирішили батьки посадити деревце.

Пішов чоловік на пошуки до лісу. Бродив, бродив — нічого знайти не може. Аж раптом побачив гарний кущ, вкритий пишним білим цвітом. Обережно викопав Клим кущик з рідною землею та й посадив біля двору.

Роз'єднай слова і прочитай.

Ростедівчинка,гарнішає.Акущикісобіросте,-зеленіє.Навеснівкриваєтьсябілимцвітом,восени радуєвсіхчервонимиягідками.Хтонейдемимодво-ру,кущикоммилується,нібищастюКлимаіЛини-радіє.

З того часу почали люди і собі садити зелені кущики біля двору, щоб щастя в домі поселилося. А кущ, що спочатку не мав назви, почали називати калиною, а донечку Клима і Лини назвали Килинкою.

І ось розцвіло село калиною та красою дівочою. Народився синочок — тато дуба саджає, а народилася донечка — калиноньку. На щастя, на долю. Кущ калини не тільки красу має, він здоров'я повертає. Ось яка наша калинонька!

Народна творчість

- Як кущ калини з'явився у дворі Клима і Лини?
- Чому кущ має таку назву? Що символізує калина за легендою? Чому її садять у дворах?
- Що в тексті тобі видалося дивним? Які події є реальними, а які — чарівними?

Зіскануй QR-код. Переглянь відео «Легенда про калину».
https://www.youtube.com/watch?v=aa_gLtxX34E

- Створіть асоціативну павутинку «Калина».
- З вільних інтернет-джерел чи додаткової літератури доберіть прислів'я та приказки про калину.
- З вільних інтернет-джерел чи додаткової літератури доберіть легенди про квіти. Розкажіть їх у класі.
- Підготуйтеся та стисло перекажіть легенду.

Зіскануй QR-код. Послухай спів соловейка.
https://www.youtube.com/watch?v=2uKvZJf9wEw

Прочитай легенду.

СУМНА ПІСНЯ СОЛОВЕЙКА

Якось один купець спіймав у лісі соловейка, приніс його додому й змайстрував дуже гарну клітку із срібла, золота й коштовного каміння. Посадив купець птаха в клітку.

Біля будинку купця ріс чудовий сад з неймовірними квітами, посеред якого був водограй.

Купець поставив клітку поблизу водограю й щодня вранці та ввечері приходив милуватися соловейком. А птах тільки сумно дивився на

небо й жалібно співав. Знайшов купець чоловіка, який знав пташину мову, і привів його до соловейка, щоб той розгадав солов'їну пісню.

Послухав чоловік спів і каже:

— Господарю, соловейко співає: «Вітчизно моя, гніздечко моє, я без вас не можу жити».

Минали дні, птах співав ще жалібніше. Тоді купець відімкнув клітку й випустив соловейка на волю. Разом зі знавцем пташиної мови сіли на коней й поскакали услід за ним.

А соловейко злетів високо у небо, перетнув долину, напився із джерела води й знову вирушив у дорогу. Довго летів чи недовго, аж нарешті дістався до дерева, яке стояло в лісі. Птах побачив своє зруйноване гніздо й заспівав:

— Вітчизно моя! Ти найкраща, наймиліша.

І з того дня соловейко почав вільно співати й славити своє гніздо та Україну.

Народна творчість

- Якою була пісня солов'я в клітці?
- Яку пісню соловей заспівав на волі?
- Який висновок із прочитаної історії зробив / зробила ти?
- Обговоріть, чи потрібно утримувати птахів в неволі. Чому?

Прочитай заголовок. Поміркуй, про які події (вигадані чи реальні) розповідатиметься.

КРИНИЦЯ-ЖУРАВЕЛЬ

Жили на світі хлопчик і дівчинка. У них не було нікого. Дівчинка старша, тому поралася по господарству. А хлопчик був маленьким та ще й неслухняним. Усі жаліли малих сиріток і допомагали чим могли.

Одного разу хлопчик без дозволу пішов у ліс і заблукав. Довго блукав лісом та й натрапив на глибоку криничку. Але він зовсім знесилів і не зміг витягнути з криниці води. Аж тут у небі з'явився журавель. Він опустився біля криниці і, нагнувши свою довгу шию, дістав води з неї. Хлопчик подякував журавлеві. У нього прибуло сили, і він знайшов стежку додому. Вдома хлопчик розповів про свою пригоду сестричці і пообіцяв більше не ходити до лісу самому.

З того часу в пам'ять про доброго птаха люди почали лаштувати біля криниць схожі на журавля пристрої, за допомогою яких дістають воду. А назвали таку криницю — криниця-журавель.

Народна творчість

- Чому хлопчик заблукав? Хто його врятував?
- Чому люди почали лаштувати криниці-журавлі?
- Що в тексті тобі видалося дивним? Які події є реальними, а які — чарівними?
- Чи доводилося тобі бачити криницю-журавля? Розкажи про це в класі.

Виконайте завдання на вибір.

- З вільних інтернет-джерел, додаткової літератури доберіть легенди про птахів. Розкажіть їх у класі.
- З вільних інтернет-джерел, додаткової літератури доберіть прислів'я та приказки про птахів.

Перевір знання за розділом «МІФИ Й ЛЕГЕНДИ»

- Пригадай, з яких творів складається розділ. Назви жанри творів, уміщених у розділі.
- Що таке легенда? Що таке міф? Що в них спільного й відмінного?
- Чому, на твою думку, виникають міфи й легенди, перекази?
- Який із творів розділу справив на тебе найбільше враження? Розкажи про це в класі. Починай свою розповідь так:

Найбільше мене захопила легенда / міф «…». Її / його створив …. Цей твір найцікавіший, тому що…

- Що в міфах і легендах є вигадкою? Що могло б бути реальністю?
- До якого жанру подібні міфи й легенди? Чим?
- Що в прочитаних творах тебе найбільше схвилювало? Прочитай ці моменти.
- Склади запитання для однокласників до літературної вікторини за сюжетами творів розділу. Використовуй початки речень:

  З якого твору рядки…?
  Хто…?
  Чому…?
- Ще раз переглянь ілюстрації до творів розділу. Намалюй свої до сюжетів, які тебе найбільше схвилювали.
- Відшукай у додатковій літературі легенди й міфи. Розкажи їх у класі.
- Придумай легенду за аналогією до однієї з прочитаних у розділі.
- Заповни таблицю на аркуші паперу.

За творами розділу «Міфи й легенди» я			
знаю	розумію і можу пояснити	вмію	пам'ятаю вислови

- Склади список творів, які ти прочитав / прочитала з додаткової літератури. Запропонуй однокласникам прочитати їх.

Моя Україна

Прочитай вірш.

ЛЮБІТЬ УКРАЇНУ

Уривок

Любіть Україну, як сонце, любіть,
як вітер, і трави, і води,
в годину щасливу і в радості мить,
любіть у годину негоди!..
Любіть Україну у сні й наяву,
вишневу свою Україну,
красу її, вічно живу і нову,
і мову її солов'їну.

Володимир Сосюра

- До чого закликає поет?
- Прочитай виділені вислови. Поясни, як ти їх розумієш.

Поясни значення словосполучень.

✓ Вишневе плаття. ✓ Вишнева Україна.

Прочитай вірш. Чому саме так поетеса назвала свій вірш?

ЛЮБА МОЯ УКРАЇНА

Миють верби волосся у річці,
на кущах, мов сережки, — порічки,
соловейко витьохкує в гаю,
а у горах трембіта* лунає,
червоніє калина під тином —
все це люба моя Україна.

Ніна Колодяжна

*Трембі́та — український духовий музичний інструмент.

- Чи сподобався тобі вірш? Про що в ньому йдеться?
- Якими словами авторка передає любов до своєї землі?

Народна мудрість.

- ✓ Всюди на світі добре, а вдома найкраще.
- ✓ Людина без рідної землі, як соловей без гнізда.
- ✓ Грудка рідної землі дорожча за золото.
- ✓ За народ і волю віддамо життя і долю.

- З вільних інтернет-джерел і додаткової літератури доберіть прислів'я та приказки про Україну, рідний край, Батьківщину.
- Створіть «асоціативну павутинку» *Україна*.
- Обговоріть, які рубрики доречно запланувати для створення лепбука «Рідний край — земний рай».

Зіскануй QR-код. Переглянь відео «7 чудес України». Пригадай, що тобі про них відомо.
https://www.youtube.com/watch?v=4i4RT1p3FFg

Прочитай переказ.

ПРО СОФІЮ КИЇВСЬКУ

У давні часи жив князь Ярослав. За добрі справи й гострий розум прозвали його Мудрим.

Князь був християнином і, щоб показати свою любов до Бога, вирішив побудувати храм.

Ще не бачила наша земля такої святині! До неба підіймалися стіни, а прикрашали їх тринадцять бань*. Були вони наче дванадцять апостолів на чолі з Ісусом Христом.

Всередині храму, як у казці: усі стіни в малюнках! На них і родина князя, і лики святих… Все прикрашено золотом і сріблом, дорогоцінним камінням.

Та храм був не тільки місцем для молитви: мудрий Ярослав зібрав під його стінами бібліотеку. У ній і математика, і граматика, і літописання… За цими книгами діти вчилися читати й писати.

Не один день будував диво-храм Ярослав. Не одне літо минуло, поки завершилися всі роботи. Довгі десять років пішло на те, щоб під блакитним небом засяяв собор — Софія Київська…

Наталя Гуркіна

*Ба́ня — купол.

- Про якого видатного українця оповідається в переказі? За що князя прозвали Мудрим?
- Яку видатну споруду збудував Ярослав? Чи збереглася вона дотепер?

Проведіть дослідження

- Чи доводилося вам відвідувати пам'ятки архітектури? Які з них справили на вас найбільше враження? Підготуйте про них розповідь. Розкажіть у класі.
- Створіть фотоколаж «Видатні місця України».

Козацька слава

Зіскануй QR-код. Переглянь відео «Козацький марш». Зверни увагу на енергійність і ритм мелодії. Розкажи про свої відчуття.
https://www.youtube.com/watch?v=EIXctSrNxWA

- Хто такі козаки?
- Що ти знаєш про Запорізьку Січ?

Прочитай легенду.

ЯК КОЗАКІВ ВИПРОБОВУВАЛИ НА СІЧІ

Як приходив хтось у Січ, то запорожці випробовували міру його спритності. Накажуть йому варити куліш, розкажуть як, застережуть, щоб не сирий був і не перекипів. А самі йдуть наче косити. Парубкові ж так накажуть:

— Коли зготуєш, то виходь на могилу й клич нас. Ми почуємо та й прийдемо.

Залізуть козаки в очерет і лежать. Ото хлопець зварить куліш, виходить на могилу, починає кликати. Вони чують, та не відгукуються. Кличе він їх, кличе, а тоді в сльози.

Козаки лежать у траві, чують усе це й кажуть:

— Ні, це не наш!

Тоді повернуться в курінь, дадуть тому хлопцеві коня і грошей на дорогу й скажуть:

— Іди собі! Нам таких не треба!

А котрий хлопець вдасться спритний і кмітливий, то, вийшовши на могилу, крикне, гукне разів зо два. А як не відгукнуться, то він сам іде куліш їсти. Та ще й вдарить гопака й пісні затягне.

Тоді запорожці, прихопивши коси, йдуть до куреня. А він:

— Де вас чорти носили, панове? Кликав я вас, кликав та й захрип. Тоді, щоб не вистиг куліш, почав сам їсти!

Перезирнуться запорожці і скажуть:

— Вставай, джуро! Тепер ти рівний нам козак!

І приймають парубка до свого товариства.

- Як випробовували козаків на Січі? Якими рисами мав володіти козак? Кого не приймали до товариства козаків? Чому? Свою думку доведи.

Прочитай вірш.

КОЗАЦЬКІ РОЗВАГИ

У козаків, до речі, щоб ви знали,
також були розваги — і чимало!
Улюбленим вважалося по праву
змагання дружне — лавою на лаву.

А ще тягли канат — чия подужа? —
команди дві, а поміж них — калюжа!
Сміялись всі, хапаючись за боки,
як хтось — шубовсть! — у воду ненароком.

Згадати варто ще одну розвагу
на силу, витривалість, рівновагу —
стрибання у мішку. Ану, чи вдасться
дістатися до фінішу й не впасти?

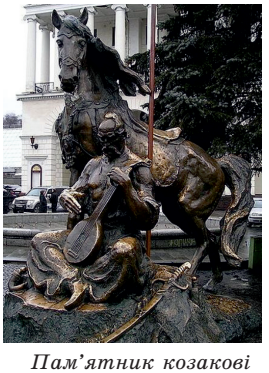

Пам'ятник козакові Мамаю в Києві.
https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам%27ятник_козаку_Мамаю_(Київ)

В пошані в козаків були віддавна
бої кулачні — от забава славна!
Тут мало сили — треба досвід мати,
щоб у двобої завжди гору брати.

Не тільки в ділі ратному несхибні —
були вони до співу-танцю здібні.
Як піде викрутасом козарлюга,
земля двигтить — луна на всю округу!

Здавалось би — дозвілля і розвага,
та варто придивитися пильніше:
у вправах цих по літерці звитяга
майбутніх перемог літопис пише.

Володимир Верховень

Чи всі слова у вірші тобі знайомі? Знайди їх значення в тлумачному словнику.

- Чи сподобався тобі вірш?
- Про які розваги козаків тобі стало відомо з вірша?

- Підготуйте сценарій спортивних змагань «Козацький гарт».
- Доберіть випробування, конкурсні завдання для проведення свята.

Проведіть дослідження на вибір.

- Які страви полюбляли козаки?
- Де встановлено пам'ятники козакам?

Прочитай три строфи пісні (слова Степана Чарнецького, Григорія Труха, музика народна).

ОЙ У ЛУЗІ ЧЕРВОНА КАЛИНА

Ой у лузі червона калина похилилася,
чогось наша славна Україна зажурилася.
А ми тую червону калину підіймемо,
а ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

Не хилися, червона калино, маєш білий цвіт.
Не журися, славна Україно, маєш добрий рід.
А ми тую червону калину підіймемо,
а ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

Як повіє буйнесенький вітер з широких степів,
та й прославить по всій Україні січових стрільців.
А ми тую стрілецькую славу збережемо,
а ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

Пісня «Ой у лузі червона калина» — гімн українських січових стрільців. Рік написання — 1914.

27 лютого 2022 року лідер українського гурту «Бумбокс» Андрій Хливнюк виклав у інстаграмі перший куплет пісні акапела у воєнному Києві, на Софійській площі. Тоді вона набула нової популярності й стала всесвітнім шлягером.

https://uk.wikipedia.org/wiki

Зіскануй QR-код. Переглянь відео. Зверни увагу на енергійність і ритм мелодії. Розкажи про свої відчуття.
https://www.youtube.com/watch?v=V7XXz7Sn6kw

- Хто виконує пісню на відео?
- Який настрій пісні? Прочитай рядки, які відображають такий настрій.
- Чому Україна не має журитися?

Проведіть дослідження.

- Хто такі українські січові стрільці?
- Що означає червона калина як символ України?

Символи нашої держави

Прочитай вірш спочатку подумки, а потім — уголос.

РІДНИЙ НАШ ПРАПОР

Синій, як море, як день, золотий —
з неба і сонця наш прапор ясний.
Рідний наш прапор високо несім!
Хай він, уславлений, квітне усім!

Гляньте, на ньому волошки цвітуть,
гляньте, жита в ньому золото ллють.
З жита й волошок наш прапор ясний.
З неба і сонця, як день весняний.

Олександр Олесь

- Який настрій вірша? Прочитай слова, які його створюють.
- З чого наш прапор? Відповідь знайди у вірші.
- З чим порівнює автор кольори нашого прапора?
- Що символізує український прапор?
- Коли затвердили Державний Прапор України?

Проведіть дослідження.

- Коли відзначають день Державного Прапора України?
- Чи завжди український прапор був синьо-жовтим?

Прочитай авторську легенду.

СИЛА ТРИЗУБЦЯ

Колись давно в нашому краї ліси стояли, мов смарагдові мури, а гори здіймалися до неба, як велети. Неймовірної краси то були місця, незвіданого багатства. У світі казали, що сама земля тут благословенна, бо родила вона добрі врожаї і мала багато скарбів у надрах.

Серед цих пишнот у мирі з собою та природою жила одна сім'я. Мати була щедра, як сама земля, а ще спритна — усьому вміла дати лад, тож у заквітчаній хатині було вдосталь всього поїсти й попити, завжди пахло свіжоспеченим хлібом. Напевно, могла б вона і військом покерувати, такою запальною була, однак ніколи не випадало нагоди. **У батька були золоті руки.** Найбільший хист мав до ковальського ремесла й був знаним на всю округу ковалем. З-під його рук виходили однаково вміло як найнадійніші обладунки для воїнів, так і філігранні* золоті прикраси для жінок. Цей талант передався ще від прадіда, що був знаним зброярем. А ще землю свою любив понад усе і, коли б зазіхнув ворог на рідний край, — життя готовий був би за нього віддати.

Зростав у родині син Тарас. Батьки раділи за нього — що за справний хлопчина! Як треба було помогти в полі чи в кузні, то він вже й тут. **Та частіше душа його линула до річки чи лісу.** Ще змалечку Тарас мав дивовижний дар приручати пташок. Вони злiталися до нього, щойно той сідав десь на вигоні, милуючись довколишньою красою. А коли Тарас ішов кудись — летіли поруч зграйкою. Великий сокіл, якого хлопець знайшов ще малим з переламаним крильцем і виходив,

часто сидів на плечі́ або прилітав, якщо хлопцеві загрожувала небезпека.

Щовесни родина засівала поле, доглядала його, а влітку й восени збирала щедрий урожай, щоб було як зиму пережити й весни дочекатися. І знову рік ішов на нове коло, тільки Тарас зростав і ставав щороку вправнішим і розумнішим.

Та якось поселився в їхньому краї один чоловік. Зовні він був дуже привітним, говорив приємні слова. І не помічали люди, що пішли поміж ними чвари й ворожнеча, біди й нещастя, плітки й образи. Сусіди переставали вітатися із сусідами й могли грюкнути дверима просто перед носом у людей, яких раніше радо кликали в гостину. На базарі стояв такий галас, що годі було щось почути чи дізнатися. А в гончаря якось розлючені селяни навіть перебили всі горщики, бо комусь здалося, що він повиставляв їх, щоб похизуватися й поглузувати з тих, чий посуд був простіший.

Ніби й причин сваритися не мали, а **неприязнь** виросла така, **що аж у повітрі вчувалася. Воно стало густим і важким, над краєм нависли непривітні свинцеві хмари.**

Поміркуй, про що йтиметься далі.

***

Аж ось в котрийсь із днів, коли, здавалося б, гірше вже бути не може, насупилося небо, зашумів злісно вітер, здіймаючи пилюку й зриваючи дахи на хатинах. А з двору чужинця потяглося по всіх усюдах чорне й страшне змійство. Від страху й розпачу люди не знали, куди бігти, що робити. Зчинився великий лемент у краї. Хтось стрибав на коня й намагався

втекти від змій, але коні лякалися, ставали дибки й скидали вершників. Хтось намагався вилізти на дах чи на дерево, але змії повзли за ним. То тут, то там були й сміливці, що бралися за мечі та шаблі, щоб порубати змійство. Били раз, другий, але їхня зброя розсипалася на порох, а гаддя ставало ще більше. І не було місця, де можна було б заховатися від цього жаху, що розповзався краєм. Гори дрижали, річки змінювали річища, звірі й птахи ховалися.

Не чіпало змійство поки хатини коваля з родиною, що стояла на краю поселення, біля бурхливої річки. Аж ось уже величезна змія стала перед їхньою хатою та зазирнула своїм злющим оком у віконце, ніби в саме серце.

Злякався батько за свою сім'ю. Відчинив був двері, щоб тікати, але кубло змій вже звивалося на порозі — чорне, страшне, величезне. Воно загрозливо сичало. Чоловік у розпачі крикнув родині сховатись за мальовану піч. А сам, не маючи куди відступати, вихопив з-за димаря старого тризубця, яким ще його прадід воював за свободу краю. Коваль знав — то могутня зброя. От тільки бачив, що навіть добрі мечі ставали порохом у боротьбі проти змій, тож надії не лишалося… Ось-ось змії вповзуть.

І раптом серед громів, блискавок і хаосу з'явився Сокіл. Він побачив, що поселення гине, а на його Тараса з родиною чигає страшна небезпека. Тоді птах каменем кинувся вниз і влетів просто до хати коваля.

— Хутчіш, нехай дружина з сином стануть поруч з тобою! Це зміцнить твою зброю! — гукнув до чоловіка людським голосом.

Тарас із матір'ю стали за плечима свого оборонця. І тут тризубець засвітився-засяяв золотим полум'ям. Змії, що вже переповзли через поріг й опинилися в сяйві тризубця, перетворилися на брудне ганчір'я, розсипавшись по землі.

— Перше зло поборено, — мовив Сокіл. — Але ви маєте ще здолати його першооснову — Володаря нечисті. Тоді все зло пропаде, зникне й більше не турбуватиме вашого краю. Зберіться разом, ставши всі до боротьби. Тоді тризубця ніхто перемогти не зможе!

Як побачили люди із селища й усієї округи, що чоловік із сім'єю долає змій, то знову пішли в наступ. Та змійство не відступало. Здавалося, ще мить — і поглине цілий світ своєю злобою.

— Збираймо всіх людей! — поклавши руку на плече хлопчикові, мовив батько.

І, тримаючи тризуб, вони пішли від хатини до хатини. А де проходили — змії тікали, розсипалися на порох, а звільнені люди виходили зі своїх сховків та ставали до гурту…

Так вони дійшли до дому чужинця, що приніс чорне горе до щедрого й багатого краю. Біля хатини побачили чоловіка, від якого в різні боки котилися чорні хвилі.

— Хутчіш, притуліть тризубця до чола чужинця, бо це сам Володар нечисті, що століттями силкується знищити наш край. І не забувайте, що тільки разом зможете подолати зло! — мовив знову Сокіл.

Сказавши це, злетів у небо й розчинився в ньому.

Володар нечисті враз наче завмер, а вгору від нього піднявся смерч, змітаючи все на своїй путі й довкола. Очі чужинця налилися кров'ю, а з грудей вирвався дивний рик, схожий на сміх.

— Ніколи вам мене не перемогти!

Люди з поселення стояли зранені, але рішучі. Кожен готовий був віддати все за свій край, свою землю.

Відчувши за собою могутню силу, коваль упевнено підійшов до чужинця і притулив тризубця йому до чола. У цю мить із грудей зайди вирвався химерний звук; потім здійнявся страшний вихор, затягуючи чужинця й змійство з усього краю. Ще мить — і їх не стало. Смерч забрав з собою все зло, й воно покинуло цю землю.

Люди дивувалися з сили тризубця й узяли його собі за символ добра, міцної родини та єдності для всіх!

Ірина Мацко

*Філігра́нний — з мереживним узором.

- Якою була сім'я Тараса?
- До чого мав хист батько?
- З чим порівнюється щедрість матері? Чому?
- Чому з'явився Сокіл? Чому він вирішив допомогти родині?
- Що стало оберегом від чужинців?
- Які перетворення відбувалися в легенді?
- Поясни, як ти розумієш виділений вислів.
- До якого Державного символу України має стосунок легенда?

Виконайте завдання на вибір.

- Підготуйте матеріали для проєкту «Мій оберіг».
- Об'єднайтесь у групи. Уявіть себе режисерами театру. Підготуйте інсценізацію легенди.

Прочитай на форзаці Державний Гімн України.

Зіскануй QR-код. Переглянь відео.
https://www.youtube.com/watch?v=Wx7vo__48oE

Проведіть дослідження.

- Підготуйте інформацію про автора слів гімну.
- Підготуйте інформацію про автора музики гімну.
- Виконайте гімн у класі.

Що означає згинути, як роса на сонці?

Прочитай духовний гімн України.

БОЖЕ ВЕЛИКИЙ, ЄДИНИЙ

Музика Миколи Лисенка
Слова Олександра Конiського

Боже великий, єдиний,
нам Україну храни,
волі і світу промінням
ти її осіни*.

Світлом науки і знання
нас, дітей, просвіти,
В чистій любові до краю
ти нас, Боже, зрости.

Молимось, Боже єдиний,
нам Україну храни,
всі свої ласки й щедроти
ти на люд наш зверни.

Дай йому волю,
дай йому долю,
дай доброго світа,
щастя дай, Боже, народу
і многая, многая літа.

*Осіни́ти — благословити, надихнути.

- Прочитай, чого просимо Бога в тексті духовного гімну України.

Зіскануй QR-код. Переглянь відео.
https://www.facebook.com/watch/?v=1695726087260441

*4

Навесні 1885 р. вперше було виконана «Молитва за Україну» — урочистий музичний твір, відомий також під назвою «Боже великий, єдиний, нам Україну храни» або як духовний гімн України.

Пісня більше як пів століття була забороненою.

За матеріалами інтернет-джерел

Автори Державного Гімну України й духовного гімну України

Павло Чубинський
https://uk.wikipedia.org/wiki Чубинський_Павло_Платонович

Михайло Вербицький
https://uk.wikipedia.org/wiki Вербицький_Михайло_Михайлович

Олександр Кониський
https://uk.wikipedia.org/wiki/ Кониський_Олександр_Якович

Микола Лисенко
https://uk.wikipedia.org/wiki/ Лисенко_Микола_Віталійович

- Назви державні символи України.

Наша самобутність

- Чи відоме тобі значення слова *самобутній*? Відповідь на запитання знайди в «Тлумачному словнику».
- Назви́ синоніми слова *самобутній*.
- Що робить нас самобутніми й неповторними?
- Чи відомо тобі, як виникла мова? Прочитай, що розповідає українська поетеса Леся Вознюк.

Прочитай вірш спочатку подумки, а потім — уголос.

НЕВИГАДАНА ІСТОРІЯ ПРО ПОЯВУ МОВИ

Колись первісні люди
не знали ані слова,
не вміли пояснити:
це — мамонт, то — корова.

Вони порозумітись
старались між собою —
показували пальцем,
кивали головою.

Якщо чужинці раптом
з'являлися з-за лісу,
нахмурювали брови,
хапалися за списа.

Стрічали друзів з миром,
усміхнено, охоче,
і дивувались щиро,
до неба звівши очі.

А потім, щоб онукам
про все це розказати,
то вигадали мову
і стали розмовляти.

Леся Вознюк

- Що тобі стало відомо з вірша?
- Що було відомо раніше? Про що довелося прочитати вперше?

Попрацюйте в парі. Прочитайте вірш одне одному.

О МОВА МОЯ!

Уривок

О місячне сяйво і спів солов'я,
півонії, мальви, жоржини!
Моря бриліантів, це — мова моя,
це — мова моєї Вкраїни.
Яка у ній сила і кличе, й сія,
яка в ній мелодія лине
в натхнення хвилини! О мова моя,
душа голосна України!
Це — матері мова. Я звуки твої
люблю, наче очі дитини…
О мова вкраїнська!.. Хто любить її,
той любить мою Україну.

Володимир Сосюра

- Який настрій створює вірш? До чого закликає поет?
- З чим порівнює поет мову?
- Продовж «ланцюжок слів».

Мова — дзвінкоголоса, ніжна...

З вільних інтернет-джерел і додаткової літератури доберіть прислів'я та приказки про мову.

Найбільша кількість слів починається на літеру "**П**". Найменш уживаною літерою українського алфавіту є літера "**Ф**".

В українській мові зберігся кличний відмінок. Він також є в грецькій і латинській мовах.

https://palace.kyiv.ua/7275/

Прочитай вірш спочатку подумки, а потім — уголос.

МАЛО ВСЕ ПРО МОВУ ЗНАТИ

Мила, осяйна, барвиста,
і сонячна, й росяниста,
ніжна, лагідна, ласкава,
неповторна і цікава,
і прадавня, і правдива,
рідна, щира, жартівлива,
веселкова, світанкова,
і джерельна, й барвінкова,
і виразна, й промениста,
розмаїта, урочиста,
солов'їна і співуча,
калинова й дуже влучна,
чиста, мудра, щебетлива,
і дотепна, й гомінлива,
і м'яка, і пишна, й красна,
незнищенна і прекрасна,
милозвучна і щемлива,
іскрометна і грайлива!
Мало все про мову знати!
Нею треба розмовляти!

Тетяна Строкач

- Скільки прикметників характеризує українську мову у вірші Тетяни Строкач?
- Доведіть справедливість кожного вжитого прикметника. Наприклад, українська мова *грайлива*, тому що в ній є багато слів, які однаково читаються як зліва направо, так і справа наліво: *око, радар, Пилип*.

Зіскануй QR-код. Послухай пісню «Бабусина вишиванка». Які емоції в тебе після слухання? Зобрази їх смайликами.
https://www.youtube.com/watch?v=KqJYo9ii9K0

Прочитай вірш.

МАТУСИНІ ВИШИВАНКИ

Мене матуся вчила вишивати
узори й квіточки на полотні.
Традиції навчала пам'ятати
й пісні народні — світлі і ясні.
І рідну мову, ніжну, солов'їну,
і жарти, й думи, чарівні казки.
Любити вчила рідну Україну,
її ліси, поля, красу, стежки.
Любов до всього дітям закладала,
в красу довкілля змалечку вела.
Й мені рушник на щастя вишивала,
й на добру долю у житті дала.
Подарувала ще сорочку-вишиванку,
щоб оберегом стала на путі.
І це зі мною буде до останку,
це найдорожче у моїм житті.

Надія Красоткіна

- Який настрій створює вірш?
- Що матуся вчила дитину пам'ятати?
- Що матуся вчила дитину любити?

Прочитай вірш.

СОРОЧКА-ОБЕРІГ

Вишивала мама синіми нитками —
зацвіли волошки буйно між житами.
Узяла матуся червоненьку нитку —
запалали маки у пшениці влітку.
Оберіг-сорочку вишила для сина.
Візерунком стали квіти України:
маки та волошки, мальви біля хати.
Долю для дитини вишивала мати.
Шила-вишивали хрестики зелені —
зашуміло листя на вербі й калині.
Золотилось сонце у розлогій кроні.
Вишивала долю, наче по долоні.
Оберіг-сорочку вишила для сина.
Візерунком стали символи Вкраїни:
і верба, й калина, сонях біля хати.
Щастя для дитини вишивала мати.
Білими по білім вишивала ненька,
до ниток вплітала всю любов серденька.
Дрібно гаптувала росяні мережки,
щоб не заростали у дитинство стежки.
Оберіг-сорочку вишила для сина.
Візерунком стала рідна Україна.
Мамину турботу збереже сорочка,
захистять від лиха хрестиків рядочки.

Леся Вознюк

- Що стало візерунками до сорочки?
- Прочитай виділені речення. Як ти їх розумієш?
- Чи є в тебе вишиванка? Розкажи про неї.
- Коли відзначають День вишиванки? Як проходить це свято у твоєму місті / селі? Розкажи про це у класі.

Вони прославили Україну

Прочитай оповідку.

МУЗИКА ДЛЯ ЯНГОЛІВ

Про композитора і хорового диригента Миколу Леонтовича (1877–1921)

https://uk.wikipedia.org/wiki/Щедрик_(Леонтович)

Теплі промені ранкового сонця зазирнули у відчинене вікно й ніжно залоскотали сонне личко Миколки. Та хлопчик не квапився розплющувати очі. Цієї ночі йому наснився цілий хор янголів. Всі вони були із білосніжними крилами і надзвичайно мелодійними голосами. Коли янголи співали, на небі розсіювалися хмари і все довкола освітлювалося чарівним сяйвом. Але найцікавіше, що хором янголів диригував сам Миколка. Це було щось неймовірне! Всі мелодії здавалися йому такими рідними, наче мальовнича природа села Шершні, серед якої він зростав.

— Микольцю, вставай, — почув крізь сон лагідний голос матері. — Скоро в церкві розпочнеться служба.

Більше йому не треба було нічого казати. Понад усе він любив недільні ранки. Саме тоді в сільській церкві, де його батько Дмитро був священником, лунали святкові піснеспіви. Тож, хутко зіскочивши з ліжка, Микола побіг вмиватися.

Та сон ніяк не виходив йому з голови. Коли слухав церковний хор, заплющив очі й спробував уявити, що то співають янголи, а він керує їхніми божественними голосами. Хлопчик так захопився власною уявою, що його руки мимохіть* самі почали рухалися в такт знайомим змалку пісням.

Повернувшись додому, вирішив створити власний хор. **Хутко** зібрав на подвір'ї біля великої солом'яної скирти* сусідських дітлахів. Покликав із дому молодшого братика Сашка та сестричок. Виставивши усіх півколом, сам вийшов наперед і почав диригувати. Діти співали пісень на відомі усім мелодії, проте іноді Миколка навмисне змінював слова, вигадуючи щось своє.

— Наступна пісня називається «Сивая голубка звивається хутко», — сповістив хлопець урочисто.

— Але ж ми не знаємо такої пісні, — запротестувала одна з його сестер.

— Зараз я вас навчу, — спокійно відказав малий диригент.

І затягнув своїм чистим голосочком нову пісню. Дітлахи жваво її підхопили.

Грамоти Миколка навчався в церковно-приходській школі в селі Шершні. Вчився охоче. Любив історію та літературу. Але найбільше захоплювався музикою та співом. Не дивно, адже музика супроводжувала його від самого народження. Батько Дмитро добре грав на скрипці, віолончелі й гітарі. Мама Марія часто співала народні пісні й романси. Тож і Миколка, ще не навчившись говорити, вже мугикав собі під ніс якісь мелодії.

— Ким би ти хотів стати, коли виростеш? — запитав учитель Павло Сильвестрович свого десятирічного учня.

Микола саме закінчував сільську школу й готувався вступати до Немирівської гімназії. Не довго думаючи, він відповів:

— Хочу складати музику для янголів.

Микола Леонтович народився в селі Селевинці Немирівського району на Вінничині. Увійшов в історію як один із найвидатніших українських композиторів та хорових диригентів початку XX ст., а також як автор широковідомих обробок українських народних пісень для хору.

Микола Леонтович прославився не лише в Україні, а й далеко за її межами. 1916 року він написав мелодію «Щедрик» за мотивами української народної щедрівки. Через 20 років було написано англомовну версію українського «Щедрика». Пісня отримала назву «Carol of the Bells» і стала однією з найпопулярніших різдвяних мелодій у всьому світі.

Анна Багряна

*Мимохі́ть — не хотячи.

*Ски́рта — щільно складена купа сіна, соломи, довгастої форми, призначена для зберігання просто неба.

Доберіть синоніми, антоніми до виділеного слова.

- Про кого йдеться в оповідці Анни Багряної?
- Що тобі було раніше відомо про Миколу Леонтовича? Про що дізнався / дізналась уперше?
- Ким був батько Миколи Леонтовича?
- Що наснилося Миколці?
- Чи любив Миколка недільні ранки? Чим вони були для нього особливими?
- Що хлопчик зробив після повернення з церкви?
- Де навчався Миколка? Ким мріяв стати?

Працюємо разом. ● За допомогою додаткових джерел інформації підготуйте повідомлення про біографію Миколи Леонтовича. Розкажіть її в класі.

Зіскануй QR-код. Переглянь відео «Імена України в космосі».
https://www.youtube.com/watch?v=aZpv5N45W-U

Прочитай оповідку.

СОН ПРО ЛЕТЮЧИЙ КОРАБЕЛЬ

Про авіаконструктора-винахідника Ігоря Сікорського (1889 – 1972)

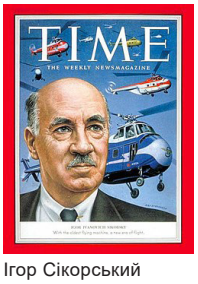

Ігор Сікорський на обкладинці журналу Time, 1953. *https://uk.wikipedia.org/wiki/ Сікорський_Ігор_Іванович*

Ігорко стояв біля вікна й заворожено дивився на нічне небо. Воно було рясно всіяне мерехтливими зорями. На мить йому здалося, що зірки кружляють у танку і так утворюють нові сузір'я.

«Десь там існує інший світ, зі своїми законами й таємницями», — промайнуло мимохіть у ясній дитячій голові.

— Синку, вже пізно, час іти до сну, — почув мамин голос.

— Мамо, а чи є на небі життя? — запитав хлопчик, не відводячи погляду від зірок.

— Звісно, є, — відказала мама. — Адже небесні тіла — це також живі істоти.

— А чи може людина сягнути до них? — не вгавав малий.

Мама обійняла його за плечі й відвела від вікна. Ігор слухняно вмостився у ліжку, чекаючи відповіді на своє запитання.

— Із давніх-давен люди мріють навчитися літати, щоби розгадати таємниці неба, — заговорила ненька. — Приблизно п'ятсот років тому видатний італійський художник і вчений Леонардо да Вінчі захопився ідеєю створити літальний апарат. Для цього він почав уважно стежити за птахами й кажанами. Його перші досліди виявилися невдалими. Але він не здавався.

Про це свідчать численні ескізи із зображеннями фантастичних крилатих машин. Леонардо да Вінчі мріяв про залізного птаха, який би сам підіймав людей у небо. Та, на жаль, так і не зміг втілити свою мрію в життя...

Ігорко захоплено слухав мамину розповідь. А коли заснув, йому наснилося, що в нього виросли крила і він може підійматися над землею. Це було неймовірне відчуття!

Наступного дня хлопчик попросив маму розповісти йому більше про спроби Леонардо да Вінчі створити залізного птаха.

Побачивши синову зацікавленість темою польотів, батьки подарували йому на день народження книжку французького письменника Жуля Верна «Робур-завойовник». Це була фантастична історія про винахідника Робура, який таємно сконструював летючий корабель «Альбатрос», а потім завоював на тому кораблі весь повітряний простір. Цілий день хлопчик провів за читанням. Не міг відірватися від книжки. А пізно ввечері, коли заснув, побачив черговий дивовижний сон.

Перед ним стояв великий залізний корабель із крилами.

«Ласкаво просимо!» — почув Ігорко незнайомий голос. Увійшов до просторого салону і зайняв одне з найзручніших місць. Раптом відчув, як корабель починає плисти по морю, як набирає швидкість, а потім здіймається вгору — все вище й вище. Ігор дивиться у вікно і бачить під собою безмежне синє море. А посеред моря — острови з пальмами. Та раптом все це зникає. Корабель пірнає у пухнасті білі хмари. А тоді підіймається над ними й летить до сонця...

Цей сон видався хлопчикові настільки реальним, що, прокинувшись, він ще довго відчував трепетне хвилювання від польоту.

— Летючий корабель насправді — ніяка не вигадка, — сказав собі з упевненістю. — І я обов'язково доведу це, коли виросту.

Ігор Сікорський народився в Києві. Увійшов в історію як видатний інженер-авіаконструктор, винахідник вертольотів та літаків нового типу.

Закінчив Київський політехнічний інститут, потім навчався в Паризькій технічній школі. Спроєктував і побудував у Києві гелікоптер, а також перші у світі багатомоторні літаки. 1911 року встановив на власному літаку С-6 світовий рекорд швидкості польоту. 1918 року емігрував до Франції, потім — до США, де заснував авіаційну фірму «Вестленд-Сікорський». Спроєктовані українським авіаконструктором літаки й гелікоптери прославили його на весь світ. Ігоря Сікорського називали Містером Гелікоптером або «батьком світового вертольотобудування».

Анна Багряна

- Про кого ця оповідка?
- Якою була мрія Ігоря? Чи вдалося йому її здійснити? Чого досяг Ігор Сікорський?
- Чи підтримували батьки мрії хлопчика?
- Іменами яких видатних українців названо астероїди, зорі, малі планети?
- Пригадай, хто з українців досліджував та підкорював космос.

- Чи доводилося вам відвідувати обсерваторію? Які враження у вас залишилися? Розкажіть про це в класі.

Попрацюйте в парі. • Перекажіть стисло текст одні одним.

Прочитай заголовок. Поміркуй, про що буде текст

ПИШАЮСЯ, ЩО Я УКРАЇНЕЦЬ!

— Ну скільки на тебе можна чекати? Домовлялися ж на 18-ту, — хлопці сердито забурчали, коли Артем нарешті приєднався до їхньої футбольної команди.

— Та знаю, вибачте. Мама попросила допомогти, — знизав винувато плечима хлопець.

Що не кажи, а мама — аргумент поважний: з нею, як з футбольним суддею, не посперечаєшся, тому про запізнення одразу забули. І тут Кирило звернув увагу на напис на футболці Артема: «Пишаюся, що я українець».

— Ого, ще й справді скажи, що пишаєшся. Так, ніби в тебе був вибір, де народжуватися. Та і чим там особливо пишатися? От я б хотів бути англійцем, Джорданом Гендерсоном, капітаном команди «Ліверпуль», наприклад. Або американцем, як Стів Возняк чи Стів Джобс, які заснували компанію Apple.

Артем раптом почав реготати, і всі подивилися на нього здивовано: мовляв, ти чого, мамі передопомагався?

— Стів Возняк, кажеш? А ти знаєш, що його батько народився в Україні, на Буковині? Ох, хлопці, чи ви справді думаєте, що як не чули про відомих українців, то їх і немає? А я, між іншим, у школі цілу доповідь на цю тему готував і багато чого цікавого знайшов. Як хочете, то розкажу, доки до стадіону йдемо.

Усі притихли. Лише присоромлений Кирило хотів щось побурчати на зразок «і на канікулах ще вчитись примушують», але ніхто його не підтримав.

— Ну от хоча б ще один американський мільярдер кінорежисер Стівен Спілберг. Сам він народився у США, але родом з Одеси. І колискові йому співали українською мовою, і борщ він поїсти любить. У нього три «Оскари», титул лицаря Британської імперії, ще купа всіляких медалей і орденів. Ну і майже 4 мільярди доларів, на хвилиночку.

— Все, більше борщу їстиму — може, і мені пару мільярдів перепаде, — вставив свої п'ять копійок Андрій, і всі зареготали.

Артем продовжив:

— Або був такий всесвітньо відомий художник Енді Воргол, він же Андрій Варгола із сім'ї українських лемків. Він вигадав цілий новий напрям у мистецтві — «поп-арт», ще й дві його роботи входять до переліку 20-ти найдорожчих картин в історії людства — коштують близько 200 мільйонів доларів. Найвідоміші музеї світу вважають за честь його полотна показувати. Як гадаєш, достатній привід пишатися тим, що він українець, Кириле?

— Що ти все «родом з України, родом з України»? От я вважаю, що українець — це той, хто в Україні народився. Є такі в твоїй колекції? І бажано, щоб ще живі, — відгризнувся друг у відповідь.

— Та будь ласка. Міла Йовович, наприклад. Чув про неї? Акторка така відома. В жахастиках полюбляє зніматися. Вона народилася і до 5 років жила в Києві. Або ще один киянин, який до 16 років жив в Україні, а нині один з найбагатших програмістів Кремнієвої долини — Макс Левчин. Йому лише 44 роки, а в нього вже 300 мільйонів доларів і слава винахідника найвідомішої у світі системи платежів PayPal. А ще він віцепрезидент Google.

Хлопці аж роти пороззявляли.

— І мама ще свариться, що я багато за комп'ютером сиджу... А, може, я — майбутній віцепрезидент Google, — розмріявся Сашко.

— Ага, за те, що ти в комп'ютерні ігри граєш, мільйони тобі платитимуть, — вшпилив його Кирило.

— Я чув, що за тестування нових ігор ще й гроші платять, чого ти відразу дражнишся? — відгризнувся Сашко і подивився на Артема.

— А якісь супергерої українці є? Щоб справжні, а не актори?

— Були. Одним із таких рятівників людства був виходець із Бердянська Володимир Хавкін, який жив наприкінці 19-го – на початку 20-го століть. Він винайшов вакцину від двох найстрашніших на той час хвороб світу — холери і чуми. Завдяки йому вдалося врятувати понад 35 мільйонів людей. Уявіть. В Індії, де він довго жив і працював, його навіть звели в ранг божества. Отакий українсько-індійський бог. Ним увесь світ пишається. До речі, про напис у мене на футболці. Українець, якого в світі досі називають «бог танцю», — Серж Лифар — народився понад сто років тому в Києві, а прославився в Парижі. Тамтешній президент навіть пропонував йому французьке громадянство, але танцюрист відмовився зі словами: «Я українець, і цим пишаюся». От і я пишаюся, хлопці.

— Усе це так, звісно... Але всі ті, про кого ти нам розказував, прославилися за кордоном. Тож чи не більше ними мають пишатися ті країни, де вони опинилися? — раптом запитав Сашко.

— І так, і не так. Адже вони не забували про те, звідки родом, а багато хто допомагав Україні, як міг. А от про видатних українців, які живуть і працюють в Україні та славлять її на весь світ, поговоримо згодом, якщо ще хочемо сьогодні у футбол пограти. Адже про них можна кілька днів розказувати. Але один приклад я можу й зараз назвати. Ти точно пишаєшся цими українцями. Згадай лише, як верещав від щастя, коли наша молодіжна збірна перемогла у червні в Чемпіонаті світу з футболу. Правда ж, приємно було? Чесно, я хотів би сам щось таке зробити, щоб мною вся країна пишалася.

— Ну ти мамі допоміг добровільно. Чим не супергерой? Я б тебе за це точно на дошку пошани почепив, — хитро сказав Кирило, і всі знову дружно зареготали. Але вже наступного тижня їхня команда вийшла на поле проти команди 4-б у футболках з одним написом. Здогадайтесь яким.

Світлана Дідух-Романенко

- Хто головні персонажі оповідання? Хто з них тобі імпонує? Чому?
- Чи можна Артема назвати ерудованим?
- Про кого з видатних українців ти дізнався / дізналася з розповідей хлопчика?
- Що тобі було відомо раніше, про про що ти прочитав / прочитала вперше?

- Уявіть, що ваш клас має брати участь у змаганнях. Розробіть логотип для футболок, у яких ви хотіли б представляти свою команду. Придумайте тексти для плакатів вболівальників.

Проведіть дослідження. Які видатні діячі / діячки зображені на українських грошах? Об'єднайтесь у групи. Підготуйте інсценізацію одного із сюжетів оповідання.

Перевір знання за розділом

«УКРАЇНА З ДАВНІХ ЧАСІВ ДО СЬОГОДЕННЯ»

- Пригадай, з яких творів складається розділ. Назви жанри творів, уміщених у розділі.
- Створи «хмару» слів на тему «Україна».
- Який із творів розділу справив на тебе найбільше враження? Розкажи про це в класі. Починай свою розповідь так:

Найбільше мене захопила стаття / оповідання / вірш / переказ «…». Автор / авторка цього твору …. Цей твір найцікавіший, тому що…

- Розкажи про головного героя, який тобі найбільше сподобався й запам'ятався.
- Що в прочитаних творах тебе найбільше схвилювало? Прочитай ці моменти.
- Склади запитання для однокласників / однокласниць до літературної вікторини за сюжетами творів розділу.
- Назви імена видатних українців / українок, про яких ти читав / читала в розділі. Чим вони прославили нашу країну? Якщо знаєш, назви ще когось.
- За прочитаними текстами, прослуханими піснями, переглянутими малюнками й репродукціями спробуй «намалювати» образ України словами.
- Практична робота. Склади тестові завдання до одного з творів розділу.
- Заповни таблицю на аркуші паперу.

За творами розділу «Україна з давніх часів до сьогодення» я			
знаю	розумію і можу пояснити	вмію	пам'ятаю вислови

- Склади список творів, які ти прочитав / прочитала з додаткової літератури. Запропонуй однокласникам / однокласницям прочитати їх.

ЗИМОВИЙ СЕРПАНТИН

Прочитай вірші Тетяни Строкач і Ніни Колодяжної. Вибери, який тобі сподобався. Приготуйся його виразно читати.

Я НАМАЛЮЮ БІЛИЙ СНІГ

Я намалюю білий сніг!
Проте чи з фарбою вгадаю?
Бо сніг, пройшовши сто доріг,
став різноколірним, я знаю.

Він білосніжним був тоді,
як народився із хмарини,
та потемніли фарби ті
вмить під колесами машини.

Сніг жовтий в світлі ліхтарів,
рожевий від заходу сонця,
сріблястий в подиху вітрів,
що стукають в моє віконце.

Буває ще й червоний сніг,
як окропить його кровиця…
Й брудний від кіптяви доріг,
і чистий …на хрестах і лицях…

Я намалюю білий сніг!
Нехай покриє зло й нещастя!
Хай сніг, пройшовши сто доріг,
нам принесе і мир, і щастя!

Тетяна Строкач

- Чи сподобався тобі вірш? Про що в ньому йдеться?
- Чому, за словами поетеси, сніг може бути різних кольорів?
- Знайди у вірші слова, які надають поезії ніжного звучання.
- Що ти можеш додати до побажань, висловлених у вірші?

Поясни, що означає *сніг пройшов сто доріг.*

СНІГОВИЦЯ-ТРУДІВНИЦЯ

Сніговиці-трудівниці
зовсім по ночах не спиться —
в'яже спицями завзято
пледи ніжні, наче вата,
ковдри, мов пухкі хмарини,
та білесенькі хустини.
Покривалом стане пряжа
і на землю м'яко ляже,
щоб родюча відпочила
й до весни зібрала сили.

Ніна Колодяжна

- Які картини ти уявляв / уявляла, читаючи вірш?
- Прочитай речення, у яких є порівняння. Які порівняння можеш дібрати ти?
- Добери синоніми до слова *сніговиця*.

Попрацюйте разом. Запропонуйте рубрики для створення лепбука «Зимовий серпантин».

Прочитай текст і поміркуй, чому саме так авторка назвала свій твір.

ЧОМУ ВЕДМЕДИК СМОКЧЕ ЛАПУ

У густому дрімучому лісі під корінням старого дуба жив собі ведмедик Тимко. Понад усе на світі малюк любив куховарити. Тому в його комірчині було повнісінько всілякої смакоти: і баночки з варенням, і горщики з медом, і горішки в мішечках, і грибочки на в'язочках. Часто у ведмедика бували гості. То білочка Тася принесе новини, то зайчик Бося зайде пограти в шахи, то їжачок Колюсик прикотиться

похизуватися новою знахідкою. Звірята дуже любили Тимка, бо ведмедик був гостинним і щедрим, кожного мав чим почастувати — запашним і смачненьким.

Якось до лісу завітала зима. Холодна гостя прийшла так швидко і раптово, що звірята не встигли приготуватися як слід.

— Ой, лишенько! — сплеснула лапками білочка Тася. — Ви тільки погляньте: скільки снігу намело! Де ж тепер горішки шукати? Як шишки дістати з-під заметів?

— Апчхи! Фррр! Фух! — озвався з-під берези їжачок Колюсик. — Оце так! А бабак Хомка казав, що зима не скоро! Ось тобі й маєш — «не скоро»! Навіть ліжко на зиму не встиг перестелити! Що ж це коїться?

— Еге ж! Дива та й годі! Вчора була осінь золота, а сьогодні хурделиця лютує! А мама мені ще нову шубку не дошила, — розтираючи холодні вушка, похнюпився зайчик Бося.

— Подумаєш, шубка! Що ми їстимемо? У моїй комірчині запасів зовсім мало, — зажурилася білочка Тася.

— І я не встигла підготуватися до зими, — пропищала мишка Феня.

— Я цьогоріч навіть грибочків не насушила! — підійшла до гурту лисичка Дуся. — Непереливки нам буде — зима гряде холодна і голодна!

— Не хвилюйтеся, друзі! — почувши нарікання звірят, вийшов із барлогу ведмедик Тимко. — Маю в барлозі стільки запасів — до весни вистачить! Заходьте на чай із пирогами!

Скільки щастя було у звірят! До пізнього вечора вони їли, розмовляли, гралися та все дякували ведмедикові за смачну вечерю і гостинність. А коли настав час проводжати друзів додому, Тимко вирішив кожному зробити подарунок і розклав у торбинки добрі гостинці: білочці Тасі — горішки, їжачкові Колюсику — сушені яблука, груші й сливи, лисичці Дусі — повний мішечок грибів, зайчикові Босі — моркву й капусту, мишці Фені — смачне насіння та відерце житнього борошна. Радісні й щасливі розійшлися гості домівками. А ведмедик повернувся до барлогу й побачив, що залишилася йому лише маленька мисочка меду, яка стояла на столі біля порожнього посуду. Умочив Тимко лапку в солодке диво й потупцяв до м'якого ліжечка.

Спить ведмедик усю довгу зиму, смокче солодку лапу, і сниться йому тепле літо та щасливі друзі на квітучій галявині в рідному лісі.

Лілія Гудзь

- Чи можна назвати прочитаний текст казкою? Доведи.
- Поміркуй, які незвичайні події можуть відбуватися уві сні.
- Які ночі ми вважаємо незвичайними, чарівними, дивовижними? Чому?
- Скільки картин ти можеш намалювати до цього твору? Які кольори переважатимуть у твоїх ілюстраціях? Чому?
- Складі розповідь про дивовижний сон ведмедика. Розкажи про це в класі. Свою розповідь починай словами:

  Одного разу ведмедикові наснився неймовірний сон…

Перевірте, чи уважні ви читачі. Скільки в тексті вжито слів — назв звірят?

Прочитай заголовок. Поміркуй, про що йтиметься в тексті.

РІЗДВЯНА ПРИГОДА

— Тримай його, тримай! — гукнула мама Максимові. Вона стояла на порозі в капцях, хлопчик якраз закінчував одягати сніговика. Вночі прихопив мороз — і зліплений вчора Льодяник мав би простояти всі Різдвяні свята.

Максимко обернувся за Бровком, що чимдуж біг, несучи в зубах саморобну різдвяну зірку.

— Біжи за ним! — гукнула мама. — Він не втече далеко. Довго не будь. Зайди по дорозі до тітки Орисі, поклич на вечерю.

— Добре, мамо, — Максим дременув за собакою. — Бровку!

Та тільки він ступив за ворота, як світ навколо закружляв. Ой, лихо! Хлопчик озирнувся: «Де це я?»

— Не бійся, я з тобою! — прогавкав Бровко. — Ми в чарівному світі, нам терміново треба знайти Чортеня, воно вкрало різдвяну зорю.

— Ой, а як же Різдво без зірки? І для чого тобі моя?

— Не може бути Свята без зорі! А саморобна зірка налякає Чортеня. Ти її робив для того, щоб нести радість людям — Ісус народився.

— То ж гайда! Треба поспішати, до вечора мало часу, а мені ще треба до тітки Орисі.

— Гав!

Максим з Бровком бігли стежками чарівної країни, дивуючись з чудернацьких птахів, золотих дерев і білих пухнастих хмаринок прямо на дахах будинків.

— Я з вами! Я знаю, де бешкетник! — маленьке Ангелятко в теплому білому светрику сіло на золотій гілці. — Сам я не дам йому ради. Швидше!

— Ха-ха! — засміявся чортик, коли стежка повернула за ріг дивовижної ратуші. — Я не віддам вам зорі, навіть не просіть.

— Але ж без зорі не може бути Святої вечері. Всі діти чекають на зорю, щоб повідомити радісну новину! — вигукнув Максим.

— Мені все одно!

— Віддай зорю! — грізно гавкнув Бровко. — Або ж начувайся!

— Ні.

— Ти сам винен, — взяв до рук свою зірочку хлопчик.

За спиною в нього з'явилося Ангелятко, насупивши брівки. У Бровка дибки стала шерсть. Якщо Чортеня вирішить втікати, то пес зловить його!

— А-а-а! Так не чесно, — вигукнув неслух і спробував утекти. А ні! Бровко міцно вчепився у хвоста, Ангелятко стало перед Чортеням — руки в боки, а Максим високо підняв свою зірку.

— Не чесно красти зорю, красти свято! — сердито мовив хлопчик, забрав у Чортеняти зорю і повернувся до Ангелятка. Присоромлене Чортеня тихенько втекло. — От, тримай, віднеси її на місце.

— Дякую! Дякую! Так добре, що зоря повернулася!

— Гав! Нам пора! — світ знову закружляв.

— Бувайте, — почулося. Максим з Бровком опинилися біля воріт тітки. Хлопчик запросив її на вечерю і побіг додому.

А ввечері на небі вийшла зоря, всі раділи, колядували. Христос народився!

Юлія Смаль

- Визнач жанр прочитаного твору.
- Що тобі сподобалося в прочитаній історії? Які події є реальними, а які — чарівними?
- Коли відбувались описані події? Назви персонажів казки.
- Куди потрапив хлопчик з песиком?
- Чому Чортеня викрало зорю? Як Максимко з друзями повернув різдвяну зірку?

- Обговоріть, які різдвяні традиції є у вашому краї.

- Які зимові свята святкують у твоїй родині? Яке зимове свято ти любиш найбільше?

Ми не мислимо різдвяно-новорічних свят без щедрівок, коляд (колядок) і засівалок. Щедрівки й засівалки виконують, щоб побажати добробуту й гарного врожаю господарям. Колядки — обрядові різдвяні пісні. Традиційно щедрують здебільшого дівчата, а посівають, посипаючи зерном у хатах, переважно хлопці. Колядують нині гуртом.

Крім народних різдвяно-новорічних обрядових пісень, є чимало авторських сучасних.

Також до народних пісень пишуть сучасні мелодії та подають їх у незвичних інтерпретаціях. Цікаво, що саме український «Щедрик» Миколи Леонтовича став символом різдвяних свят для всього світу, де він відомий як Carol of the Bells.

Колядуйте, щедруйте й посівайте — пам'ятайте про традиції нашого народу!

Пригадай, що тобі відомо про Миколу Леонтовича.
Зіскануй QR-код та послухай «Щедрик» Миколи Леонтовича.
https://pp-books.com/5klas-ukr-a08
Про що, на твою думку, автор, можливо, хотів сказати, створюючи цю композицію?

Прочитай вірш Тетяни Строкач. Приготуйся до виразного читання.

МАЛАНКИ ТА ВАСИЛЯ

Щедрий вечір і багатий!
Знов в родинах гарне свято!
І кутю, й узвар готують,
страв чудових не шкодують!

Шинка, холодець, ковбаси,
пиріжки, і риба, й м'ясо…
Всі щедрівників чекають,
що до хати завітають.

Ось іде ватага гарна!
З ними — «дівчинка» Маланка,
яка в хаті прибере
і «козу» в дім приведе!

Тут і чортик, і цигани,
і ведмідь **гра** в барабани!
Розвеселять всю родину!
Сміх і жарти без упину!

Гарно людям пощедрують,
господарів повіншують!

В вечір щедрий і багатий
ждуть сватів наші дівчата.
Незаміжніх не спинити —
будуть знову ворожити…

А на ранок, на Василя,
хлопці вже ідуть в подвір'я!
Житом щедро посівають,
пшеницею посипають,
вам здоров'ячка бажають,
всіх гараздів і врожаю!

Посівальникам хорошим
не шкодуйте, дайте грошей!
Будете весь рік багаті,
коли впустите їх в хату!

Тетяна Строкач

- Який настрій створює вірш? Що у вірші викликає усмішку?
- Які художні засоби в цій щедрівці?
- Які побажання Україні висловлює поетеса у творі? Доповни текст своїми побажаннями.
- Від чийого імені ведеться розповідь? Про яку подію розповідає поетеса у творі?
- До якої частини мови належить виділене слово?
- Коли українці святкують Маланки? А коли Василя?

Прочитай щедрівки.

ЩЕДРІВКИ

ЩЕДРИК, ЩЕДРИК, ЩЕДРІВОЧКА

Щедрик, щедрик, щедрівочка,
прилетіла ластівочка,
стала собі щебетати,
господаря викликати:
«Вийди, вийди, господарю,
подивися на кошару, —
там овечки покотились,
а ягнички народились.
В тебе товар весь хороший,
будеш мати мірку грошей.
Хоч не гроші, то полова,
в тебе жінка чорноброва».
Щедрик, щедрик, щедрівочка,
прилетіла ластівочка.

- Обговоріть, чому в щедрівці згадано ластівку.

ОЙ СИВАЯ ТА Й ЗОЗУЛЕНЬКА

Ой сивая та й зозуленька.

*Приспів: **

Щедрий вечір, добрий вечір,
добрим людям на здоров'я!
Усі сади та й облітала,
а в одному та й не бувала.
А в тім саду три тереми:
у першому — красне сонце,
у другому — ясен місяць,
а в третьому — дрібні зірки.
Ясен місяць — пан господар,
красне сонце — жона його,
дрібні зірки — його дітки,

** Приспів повторюється після кожного рядка.*

Поясни, що означає *щедрувати.*

Прочитай коляди.

КОЛЯДИ

НОВА РАДІСТЬ СТАЛА

Нова радість стала, яка не бувала:
над вертепом звізда ясна світу засіяла.
Де Христос родився, з Діви воплотився,
як чоловік, пеленами убого повився.
Пастушки з ягнятком перед тим Дитятком
на колінця припадають, царя-Бога прославляють.
Славим тебе, царю, небесний владарю,
даруй літа щасливії цього дому господарю.
Цього дому господарю і його родині,
даруй долю, верни волю нашій неньці Україні!

ДОБРИЙ ВЕЧІР ТОБІ, ПАНЕ ГОСПОДАРЮ

Добрий вечір тобі, пане господарю!
Приспів: *
Радуйся!
Ой радуйся, земле, —
Син Божий народився!
Застеляйте столи та все килимами.
Та кладіть калачі з ярої пшениці.
Бо прийдуть до тебе три празники в гості.
А що перший празник — Рождество Христове.
А що другий празник — святого Василя.
А що третій празник — святе Водохреща.

* *Приспів повторюється після кожного рядка.*

ВІНШУВАННЯ

Коляд, коляд, колядниця,
добра з медом паляниця,
а без меду не така,
дайте, дядьку, п'ятака.
А п'ятак не такий,
дайте, дядьку, золотий!

- Чим коляда відрізняється від щедрівки?
- Які ти ще знаєш коляди й щедрівки? Чи доводилося тобі колядувати й щедрувати? Розкажи про це в класі.

- Що ви побажали б своїм рідним і друзям на Новий рік та Різдво? Запишіть свої привітання.
- Створіть буклет-презентацію «Зимові свята в моїй родині».
- Вивчіть, за бажанням, колядки, щедрівки, посівалки. Презентуйте їх у класі.

Прочитай заголовок. Поміркуй, про що йтиметься у тексті.

ТРИ ДНІ СТАРОГО РОКУ

Настуня сиділа на кухні сама. Скоро Новий рік, а їй проте нітрохи не весело. Тато у своїх важливих справах поїхав аж на Кавказ, мама захворіла. Учора вона ходила з Настунею по ялинкові іграшки й, видно, простудилася. Що ж це буде за свято?! А дідусь-лісовичок з учорашніх покупок стоїть на підвіконні і знай поблискує зеленою бородою, ще й підморгує.

— Не моргай. Ти не справжній, ти скляний, — прошепотіла Настуня. Дідусь-лісовичок нахмурився. «Начеб образився?» — здивувалася мала. А що вона не любила, аби хто-небудь гнівався, то мовила:

— Я не хотіла тебе скривдити. Я просто не чула, щоб справжніх лісовиків продавали в магазині іграшок.

І тут, уявіть собі, лісовичок заговорив.

— Ти даремно журишся.

— Зовсім не даремно. У мене, мабуть, не буде новорічного свята…

— Но-но, не кисни! Все можна легко поправити: якщо свято не хоче приходити, треба зробити його самій!

— Свято? Зробити? — не повірила Настуня, але лісовик вів далі:

— Найперше потурбуйся про маму. Їй треба лежати. А ще напувай її чаєм з ось цієї чашки, — він показав на блакитну чашку на столі, і золота іскорка з чарівної палички впала прямісінько туди.

— Пам’ятай тільки, що чай ти повинна готувати сама, — казав лісовичок. — А ще…

Він ураз замовк, бо двері прочинилися й до кухні увійшла мама.

— Ти, Настуню, певно, голодна? — спитала вона.

Дівчинка хотіла було попросити, щоб мама налила молока, але згадала, що їй тільки-но говорив лісовичок.

— Ні-ні, мамочко, — сполошилася вона. — Ти лягай, тобі треба одужувати, а я все сама візьму.

І вона зачерпнула собі молока. «А чай? Як бути з чаєм?» — подумала Настя, адже заварювати чай їй ніколи не доводилося. Але чарівна іскорка впала в чашку, — мабуть, уся сила в ній, а отже, і в чаї з цієї чашки.

Дівчинка поставила на вогонь чайник з водою, знайшла в шафі липовий цвіт, бузину — те, що мама заварювала їй при застуді. Потім у настояний на зіллі чай вона додала малину — все точнісінько, як робить мама! — і в блакитній чашці понесла його хворій матері.

Мама здивувалась, але й повеселіла. «Справді чай допомагає», — подумала Настя. Шкода, що лісовичок не встиг розказати, що вона мала б зробити ще. Дівчинка вийшла на кухню і довго дивилася на нього, але він навіть не підморгував. «Мабуть, сьогодні вже пізно, тому він мовчить», — вирішила Настуня і сама розстелила своє ліжечко.

Уранці Настя пішла в магазин, адже мамі не треба вставати. Вона весь час чекала, що лісовик ось-ось обізветься до неї, але той уперто мовчав, і якби мамі не легшало від чаю з зачарованої чашки, то дівчинка, мабуть, подумала б, що вся та вчорашня розмова їй примарилася.

Але все ж про які справи чарівничок не встиг сказати? Може, підмести в кімнатах? Адже не годиться, щоб Новий рік — і неметена хата.

Настуня взялась за роботу. Вона витерла пилюку, склеїла розкидані книги, полила вазони. День минув швидко-швидко, і не було часу чекати, щоб дідусь-лісовик продовжив обірвану розмову.

Тільки коли ввечері дівчинка поралась на кухні, їй здалося, що він задоволено усміхнувся.

Роз'єднай слова і прочитай.

Іосьнаставостаннійденьстарогороку.Сьогоднідовсіхприходитьсвято,всюдизасвічуютьсяялинки... ІвНастунізасвітиться,аякже!Їхнійсусіддопомігзанестиялинкузбалкона,встановивїївхрестовині.Авжесклянікульки,гірляндиНастярозвіситьісама. Вонайсвоголісовичкапочепиланалапатійгілці.

Коли звечоріло, дівчинка накрила стіл білою скатертиною, ввімкнула електричні лампочки, і в хаті стало зовсім по-святковому!

Тут у двері подзвонили. Настуня кинулася відчиняти, аж то — тато! Повернувся з відрядження.

— З Новим роком! — підхопив він Настуню на руки. — Як ви тут з мамою?

— Добре, — сказала Настя. — Тільки мама трошки прихворіла.

— Ні, я вже здорова! Доня мене вилікувала, — засміялася мама. Вона тримала в руці блакитну чашку, з якої щойно допила чай.

Потім усі троє сиділи за святковим столом, Настуня ласувала мандаринками, хурмою, солодкими родзинками й іншими гостинцями з Кавказу. За синіми вечоровими вікнами тихо падав новорічний сніг, а в хаті

ялинка пахла живицею*, сяяла жовтими, рожевими, блакитними вогнями, і серед тих веселих вогників знай похитувався на гілці дідусь-лісовичок. **«Якщо свято когось обминає, його треба зробити самим»**, — говорили його хитро примружені очі.

Зірка Мензатюк

*Живи́ця — густа прозора рідина, що виділяється з хвойних дерев.

- Чи справдилися твої сподівання?
- Що в тексті тобі видалося дивним? Які події є реальними, а які — чарівними?
- Яку пораду дав дідусь-лісовичок Насті?
- Які справи зробила Настя?
- Що допомогло мамі одужати?
- Чи траплялися подібні випадки з тобою?
- Прочитай виділений вислів. Як ти його розумієш? Чи погоджуєшся з ним? Висловлюй свої міркування за зразком: *Так / ні, я погоджуюся / не погоджуюся з цією думкою. Я вважаю, що…, тому що… . Наприклад, … . Отже, …* (*зроби висновок*).
- Скільки картин можеш намалювати до цього твору? Які кольори переважатимуть на твоїх ілюстраціях? Чому?

Склади і прочитай прислів'я. Поясни, як ти їх розумієш. Вибери те, яке могло б бути заголовком до твору.

У своєму домі	біди не страшні.
Дім зігріває не піч,	а любов і злагода.
Сім'ї, де помагають одне одному,	то буде тобі скрізь гладенько.
Шануй батька й неньку,	і стіни допомагають.

Поділіть текст на частини. Складіть до нього план.

Перевір знання за розділом
ЗИМОВИЙ СЕРПАНТИН

- Пригадай, з яких творів складається розділ. Зверни увагу, твори яких жанрів охоплює назва розділу «Зимовий серпантин». Поясни назву розділу, запропонуй свою.
- Що з прочитаного особливо вразило тебе? Що запам'яталося? Пригадай назви цих творів і їх авторів.
- Проведіть у класі конкурс на кращого знавця коляд, щедрівок, засівалок.
- Заколядуйте в класі.
- Защедруйте в класі.
- Презентуй з однокласницями / однокласниками лепбуки на тему «Зимовий серпантин».
- Склади запитання для однокласників до літературної вікторини за сюжетами творів розділу. Використовуй початки речень:

  З якого твору рядки…
  Хто автор / авторка твору…
  У розділі … поетичних творів. Це такі твори…
  У розділі… прозових творів. Їх написали…

- Поділися світлинами на тему «Мої добрі зимові справи».
- Упорядкуйте «збірку» прислів'їв, приказок, прикмет, загадок на зимову тематику.
- Який твір розділу може ілюструвати цей малюнок? Чому?

- Заповни таблицю на аркуші паперу.

За творами розділу «Зимовий серпантин» я			
знаю	розумію і можу пояснити	вмію	пам'ятаю вислови:

- Склади список творів, які ти прочитав / прочитала з додаткової літератури. Запропонуй однокласникам прочитати їх.

Прочитай текст. Чому саме так авторка назвала свій твір?

СОН

Софійка прибігла зі школи, зачинилася у своїй кімнаті й витягла з рюкзака смартфон:

— Як я скучила за своїми іграми. Чекайте, рідненькі, я зараз до вас усіх зайду.

Бабуся покликала обідати. Але Софійка не вийшла з кімнати.

«Мені зовсім ні́коли обідати», — прошепотіла вона сама до себе. У грі вже прокинувся котик і його треба було нагодувати, а потім погратися з ним. А ще полити квіти, за якими вона доглядала теж у грі.

Робити уроки в дівчинки не було часу. Бо в іншій грі прийшов час дібрати феї нове вбрання. Хіба ж може фея, у якої така величезна гардеробна кімната, два дні поспіль не змінювати образ?

Попри суворі погляди мами та зауваження бабусі, Софійка не пообідала й не сіла за уроки. А згодом заснула в шкільному костюмі зі смартфоном у руці.

Уві сні вона опинилася в класі. Учні хвилювалися перед диктантом. Коли вчителька почала читати перше речення, Софійку хтось смикнув за рукав. Поруч із нею замість однокласниці Наталки сиділа фея з гри й вередувала:

— Я не хочу цю блідо-жовту сукню, хочу смарагдову, і їй пасують не ці брунатні*, а прюнелеві* чобітки.

Тільки Софійка хотіла попросити фею, щоб вона потерпіла до перерви, аж ось з-під парти виліз кіт.

— Мені набрид м’я-я-ясний рулет, я хочу коктейль з м’я-я-ятою, — мнявчав він і шкрябав кігтями Софійчин стілець.

Раптом на парті дівчинки засвітилися яскраві різнокольорові клавіші. Заграла музика, запрошуючи натискати на клавіші в такт. Софійка перестала чути голос вчительки. А за вчительським столом сидів принц з незадоволеним виразом обличчя — персонаж ще однієї гри:

— Ти так і не допомогла мені переплисти через річку. На тому березі в небезпеці моє військо, нумо скоріше!

Софійка розгубилася. А коли в проході між партами утворився тунель і з нього вийшов волохатий зелений монстр з гри, дівчинка закричала:

— А-а-а-а-а-а, рятуйте!

Монстр наближався, повторюючи слова: «Ти все програла!». У лапах-клешнях він тримав Софійчин щоденник, на якому з’явилися брудно-зелені плями. Дівчинка міцно заплющила очі і... прокинулася.

Годинник показував 19.00, тому в Софійки ще був час зробити уроки. Раптом у дівчинки забурчав живіт. Адже вона заснула голодною.

— Мамочко! Бабусю! А що в нас є поїсти? — запитала Софійка.

Згодом, після смачної вечері й виконання домашніх завдань, дівчинка в компанії мами та бабусі сиділа у вітальні. Пухнаста улюбленицяя сім’ї — кішка Міллі — задоволено муркотіла у дівчинки на колінах. Софійка розповідала сон:

— Ох, все було, як насправді. Персонажі з ігор прийшли в школу й заважали вчитися.

— А хіба вдома вони тобі не заважають? — запитала бабуся.

Дівчинка опустила очі додолу:

– Так. Вони забирають час, який можна було б витратити з користю. Пробачте, мої любі. **Я зрозуміла, що багато гратися не можна.** Бабусю, а ти навчиш мене вирощувати справжні квіти?

Ніна Колодяжна

Збагачуй своє мовлення.

Бруна́тний колір* — коричневий, темно-жовтий, каштановий.

Прюне́левий колір* — колір стиглих фіолетових ягід шовковиці.

- Чи сподобався тобі прочитаний текст? Обґрунтуй відповідь.
- Визнач жанр прочитаного твору.
- Хто головна героїня оповідання? Якою ти її уявляєш?
- Яка проблема була в дівчинки? Як дівчинка зрозуміла її?
- Поміркуй і скажи, що у творі реалістичне, а що казкове.
- Де відбувалася подія? Хто дійові особи оповідання?
- Яким було ставлення Софійки до рідних на початку твору й у кінці?
- Що зрозуміла головна героїня?
- Знайди слова, які виражають головну думку тексту.
- Визнач риси характеру Софійки.
- Як ти розумієш виділене речення? Чи погоджуєшся з ним? Свої міркування висловлюй за зразком:

Так / ні, я погоджуюся / не погоджуюся з цим твердженням. Я так вважаю, тому що… . наприклад, … . Отже,… (зроби висновок).

- Попрацюйте разом.

Заповніть на аркуші паперу таблицю.

Користь від гаджетів	Шкода від гаджетів

- Порівняйте колонки. Отже, від гаджетів більше користі чи шкоди?

- Складіть поради для однолітків щодо користування гаджетами.

- Пригадай, чи доводилося тобі читати твори з подібним сюжетом. Які перетворення там відбувалися? Чого вони навчили головних героїв?
- Уяви, що тобі довелося стати режисером мультфільму за сюжетом прочитаної казки. Розкажи, які моменти будеш інсценізувати.

- Спробуйте себе в ролі мультиплікаторів. Створіть із друзями мультфільм за сюжетом казки.

Етапи створення мультфільму:

1. Вигадування сюжету й написання сценарію мультфільму.
2. Виготовлення персонажів і декорацій.
3. Встановлення декорацій та освітлення.
4. Знімання мультфільму.
5. Оформлення титрів.
6. Монтування відео.
7. Озвучення персонажів.
8. Добір і додавання музики.

СОЛОДКА НЕДОСЯЖНІСТЬ

Баба Ольга й дід Василь мешкали в невеличкій сільській хатині, серед мальовничої природи, далеко від шумного міста. Щоліта в них гостювала онучка Галинка. Тоді їхній двір сповнювався дзвінким дитячим сміхом і тисячами «чому?». Чому помідори червоніють, а огірки залишаються зеленими? Чому картопля росте в землі, а горіхи на деревах? Чому кури мають крила, а не літають? З кожним роком Галинка ставала все допитливішою. Аж баба з дідом не встигали відповідати на її запитання.

У їхньому дворі росла височезна стара груша, схожа на казкове чудовисько з химерними руками, простягнутими до неба. Від кожного повіву вітру гілки на груші рипіли, нагадуючи охкання старої людини. Цього року, вперше за свій довгий вік, груша не вродила. Лише високо-високо, на самому вершечку дерева, визрівав один-єдиний плід. Із кожним днем він збільшувався, набував золотавого кольору, наливався спокусливим рум'янцем. Коли літо вже добігало кінця, груша на дереві стала такою великою і соковитою, що глянеш на неї — аж слинка тече.

Одного разу Галинка запитала в діда, чи може він дістати грушу з дерева, бо дуже вже їй кортіло скуштувати того звабливого плоду.

Дід звів погляд вгору й лише безпорадно розвів руками:

— На жаль, у мене немає такої високої драбини, аби дістати до вершечка дерева. Палицею її теж не збити. Тож доведеться чекати, поки не впаде на землю сама.

Очі дівчинки вмить засяяли новою надією.

— А коли вона впаде? — запитала.

— Не знаю, — відказав дід. — Коли остаточно дозріє. Може, завтра, а може, через кілька днів.

Галинка вирішила, що не повинна пропустити цієї важливої миті. Щоранку вона виносила з хати маленького стільчика, сідала майже під самим деревом і, звівши погляд угору, терпляче чекала. Найбільше боялася, що плід упаде на землю саме тоді, коли вона на мить залишить своє місце. Тож бабі доводилося

виносити їжу для онуки надвір. Дівчинка перестала виходити з двору на вулицю і гратися із сусідськими дітлахами. Коли ті гукали її до свого гурту, відказувала, що має одну невідкладну справу, а тому поки не може до них доєднатися.

Якось баба Оля купила на базарі цілий кошик соковитих груш для своєї онуки, але дівчинка навіть не глянула на них. Сказала, що хоче лише одну-єдину грушу — з їхнього дерева.

Проте найбільшим клопотом для баби й діда було вкладання онуки до ліжка. Щовечора, коли надворі западала темрява, а у вікнах осель засвічувалися й згасали вогні, на очах у Галинки виступали сльози:

— А що, як груша впаде вночі, коли я спатиму?

Кілька разів вона засинала прямо на стільці, тоді дід тихенько переносив її на руках до хати і клав у ліжко.

Але груша не падала.

Одного вечора почалася страшна гроза — з огнистою блискавкою і стоголосим оглушливим громом. Галинка злякалася і, хутко прибравши стілець, втекла до хати.

Під ранок гроза вщухла. Знову на небі засяяло сонце. Щойно прокинувшись, дівчинка вискочила надвір. Як завжди, звела погляд угору, на найвищу гілку дерева і... раптом розгубилася: груші на гілці не було. Почала схвильовано шукати її внизу, під деревом. Але, замість омріяного красивого плоду, побачила на землі лише жовтувато-біле місиво, схоже на манну кашу. Розчаровано торкнулася його пальцем і заплакала.

У цей час із хати вийшов дід Василь. Підійшов до онуки і, схилившись над нею, промовив тихо:

— Так у житті буває. Те, чого не можемо побачити зблизька, стає нашою мрією. Недосяжне завжди здається нам найсолодшим, найкращим. Але одного дня надходить гроза, і мрія розбивається.

— Чому? — схлипуючи, запитала Галинка. — Чому так?

А тоді, не дочекавшись дідової відповіді, подивилася на вершечок дерева. На мить їй здалося, що замість груші там тепер висить сонце. Кругле, велике, золотаво-червоне, схоже на соковитий екзотичний фрукт. Тепле проміння залоскотало їй щічки, хутко зітерши з них сльози розпачу.

Восени дід Василь посадив у дворі нову грушу.

Анна Багряна

- Де відбувалися події?
- На що очікувала Галинка? Чи збулася її мрія? Чому?
- Прочитай опис старої груші.
- Розкажи, які емоції викликає в тебе оповідання. Над чим змушує замислитися?
- Як ти розумієш виділені рядки? Чи погоджуєшся ти з ними? Висловлюй свої міркування за зразком:

Так / ні, я погоджуюся / не погоджуюся з цією думкою.
Я вважаю, що…, тому що… . Наприклад, … . Отже, … (*зроби висновок*).

Прочитай текст.

ТАТКО З МАМОЮ ПОСВАРИЛИСЯ

Татко з мамою ще вчора посварилися. Татко щось говорив мамі, а мама, схиливши голову, плакала. Потім мама вийшла з кімнати, а татко довго ходив із кутка в куток.

Сьогодні, повернувшись із роботи, татко і мама не сіли обідати, як завжди, разом за стіл, не посадили поруч із собою маленьку Тіну. Спочатку сів обідати татко, потім мама. І татко, і мама окремо просили Тіну: «Сідай, доню, обідати...». Але Тіні не хотілось їсти.

Коли Тіна залишилася у кімнаті сама, до неї підходили то мама, то татко, гладили по голівці, цілували. Але Тіні здавалося, що вони пестять її крадькома.

Настав вечір. Мама сіла за стіл — читає книгу. Татко сів на канапу — теж читає книгу.

Тіна вмостилася між татком та мамою. Вона взяла мамину руку, опустила її на канапу й поклала на таткову руку. І тої миті відчула, як і таткова, і мамина руки здригнулися. Мама немовби хотіла відірвати свою руку від таткової, але Тіна не пускала.

У дитячих очах засяяла усмішка.

Татко міцно стиснув мамину руку.

Василь Сухомлинський

- Що трапилося в родині Тіни? Як на це реагувала дівчинка?
- Як дівчинка помирила батьків?

Прочитай прислів'я. Поясни, як ти їх розумієш.

- ✓ У дружній родині і в холод тепло.
- ✓ У сім'ї, де немає злагоди, добра не буває.
- ✓ В сім'ю, де лад, щастя дорогу не забуває.
- ✓ Дім зігріває не піч, а любов і згода.
- ✓ Дружна сім'я не знає печалі.
- ✓ Не буде добра, коли в сім'ї ворожнеча.
- ✓ Сім'я — опора щастя.
- ✓ Сім'я міцна ладом.
- ✓ Без сім'ї нема щастя на землі.

- Вибери прислів'я, яке могло б бути заголовком до тексту.
- Підготуй матеріали для створення родинного дерева.

Щоб створити родинне дерево, потрібно:

- ✓ Дізнатися про найближчих родичів, дібрати фотографії.
- ✓ Підготовлені світлини членів родини розкласти так: діти — це крона, батьки — гілля, що нижче до коренів, то старші члени родини.
- ✓ Під фото зробити підписи. Вказати імена та прізвища, дати народження. Можна також написати захоплення, професії тощо.

- Склади «Правила дружної родини».

- Складіть есе «Один день з життя дружної родини».

Прочитай заголовок. Поміркуй, про що може йтися у творі з таким заголовком

ЯК ОЛЕСЯ ТА ЯРИНКА ДОБРІ СЛОВА ВІДШУКАЛИ

Олеся не могла дочекатися шкільного ярмарку. Вони з Яринкою домовилися, що разом спечуть шоколадні вафлі. Той клас, який вторгує якомога більше грошей, поїде на екскурсію до приватного зоопарку. Олеся дуже любила звіряток.

Рано-вранці вона перехопила Яринку біля дверей школи і радісно повідомила:

— Завтра ярмарок. Приходь після занять, будемо готувати.

— Я не можу, — зам'ялася та.

— Чому?

— Слухай, навряд чи в нас вийде щось смачне. Краще пекти з батьками. Моя мама пообіцяла приготувати розкішний торт.

— Але ж ми домовлялися, — розгублено промовила Олеся.

— Ну то й що? Ти така незграба, постійно щось плутаєш. Минулого разу яйця розбила і молоко розлила. А замість цукру додала соду, — нагадала Яринка.

— Я ж ненавмисно.

— Ти завжди так кажеш. Через тебе наші вафлі ніхто не купить.

Яринчині слова виявилися такими болючими, що Олесі захотілося помститися.

— Може, я і невидатний кухар, але вчуся ліпше за тебе. Ти на математиці зовсім не розумієшся.

— Якщо так, ти мені більше не подруга, — сердито заявила Яринка.

Цілий день вони не розмовляли. Навіть на заняттях сиділи, відвернувшись одна від одної. Олеся робила вигляд, що їй байдуже. Хоча всередині вирував гнівний вітер, який витіснив з голови всі думки, залишивши гірку образу. Це Яринка у всьому винна. Вона перша почала. Вона і повинна просити вибачення.

Щоб підняти собі настрій, Олеся зазирнула у шкільний буфет до пані Магдалени. Після обіду учнів було небагато, всі розбіглися у своїх справах. Олеся купила пиріжок з вишнею, але їсти не хотілося. На душі було важко. Вона й уявити не могла, що декілька образливих слів ущент зруйнують їхню дружбу.

— Ти сьогодні якась сумна, — помітила пані Магдалена.

— З подругою посварилася.

— Треба помиритися.

— Нехай Яринка мириться, — пробуркотіла Олеся.

— Це все образливі слова. Вони підбурюють людей до поганих вчинків… Зачекай трохи. Я зараз звільнюся.

- Про кого йдеться в оповіданні. Якого віку були діти?
- Яку спільну справу мали виконати дівчатка? Чи зробили вони це?
- Як Яринка образила Олесю?
- Куди пішла Олеся?
- Що сказала пані Магдалена?

Хочеш дізнатися, що було далі? Прочитай продовження історії.

***

Невдовзі пані Магдалена покликала її до комірки. Олеся увійшла, оглядаючи полиці, на яких стояли баночки із помаранчевого скла.

— Саме через образливі слова починаються суперечки, у тому числі війни, — продовжила пані Магдалена.

— Образливі слова такі важкі, — погодилася Олеся.

Господиня підійшла до шафи, вийняла з шухлядки ситечко та збризнула його чаєм із чайника. Олеся відчула неймовірний аромат.

— Це особливий чай, він допомагає бачити те, що відбувається насправді, — пояснила пані Магдалена і передала їй ситечко. — Подивись крізь нього.

Олеся приклала його до ока і помітила маленьких створінь, схожих на чорних слимаків. Вони були всюди, навіть повзали по її кофтинці.

— Ой, що це? — скрикнула Олеся, намагаючись струсити з себе слимаків. Але вони міцно трималися.

— Так виглядають погані слова. Вони прилипають до нас, живляться нашими емоціями, викликають хвороби.

Олеся, тримаючи ситечко, попрямувала до залу. Там теж були ці огидні створіння. Напевно, вони зара-

зили всю школу. І не тільки школу. В наш час люди звикли лаятися, говорити образливі слова. Ніхто не підозрює, що тим самим створює чудовиськ.

— Ви показували ситечко ще комусь? — запитала Олеся, коли повернулася до комірки.

— Звичайно. Але люди або не вірять, або не бачать цих створінь.

— Чому не бачать? Вони ж тут.

— Чим більше людина вимовляє поганих слів, тим черствішою стає її серце. Воно вже не здатне побачити правду.

— Як їх позбутися?

— Треба шукати добрі слова. Лише вони можуть перемогти лихі.

— А як змусити людей говорити добрі слова?

— Потрібно напекти добрячків. Це таке печиво. Тільки нам знадобляться щирі усмішки. Багато усмішок. Коли назбираєш, склади їх сюди. — Пані Магдалена дістала з полиці баночку із помаранчевого скла.

Олеся подякувала і побігла розшукувати щирі усмішки. В коридорі мало не зіткнулася з Яринкою.

- Куди запросила Олесю пані Магдалена? Чим пригощала вона дівчинку?
- Що показала й розповіла пані Магдалена Олесі?
- Що, на твою думку, має трапитися далі?
- Як ти розумієш виділене речення? Чи погоджуєшся з ним? Свої міркування висловлюй за зразком:

Так / ні, я погоджуюся / не погоджуюся з цим твердженням. Я так вважаю, тому що… . наприклад, … . Отже,… (*зроби висновок*).

Хочеш дізнатися, що було далі? Прочитай продовження історії.

***

Вони на мить зніяковіли, а потім одночасно заторохтіли:

— Вибач мені, я не хотіла.

Подруги весело розсміялися. Олеся використала ситечко й переконалася, що образливі слова, які обліпили кофтинку, — зникли. На їхньому місці з'явилися золотаві метелики. Вони махали крихітними крильцями, випромінюючи казкове сяйво.

— Ми відшукали добрі слова. Вони такі красиві, — зраділа Олеся і все розповіла подрузі.

— Еге ж, такі гарні метелики і такі потворні слимаки, — підтвердила Яринка, розглядаючи слова крізь ситечко. — Слухай, я знаю, де назбирати щирі усмішки.

— Де?

— У дитячому садочку. Малюки найщиріші.

Подруги швидко дісталися дитячого садочка, у який ходила молодша сестричка Яринки. Малюки охоче ділилися усмішками. Незабаром дівчатка назбирали їх повну баночку.

Вони повернулися до шкільного буфету і до самого вечора допомагали пані Магдалені пекти добрячків. Яринка просіювала борошно, зважувала цукор. Олеся вбивала у суміш яйця — і жодне не розбила. Пані Магдалена нахиляла помаранчеву баночку над мискою і шепотіла якісь слова. Тісто клекотіло й булькало. У повітря летіли золотаві іскри.

Наступного дня Олеся та Яринка принесли печиво на шкільний ярмарок. Добрячки всім дуже сподобалися, їх відразу розкупили. Діти, вчителі й батьки почали говорити одне одному добрі слова, які перетворювалися на золотавих метеликів. Вони сідали на слимаків, і ті танули. Але бачили це тільки Олеся та Яринка.

Завдяки добрячкам їхній клас з пані Магдаленою вирушив до приватного зоопарку. Там було багато звірят, яких дозволялося годувати та гладити.

— Цікаво, а тварини вимовляють погані слова? — запитала Яринка.

— На щастя, ні. У тварин щирі серця, — пояснила пані Магдалена.

До них наблизилася козуля, і подруги пригостили її листям ожини. Олеся подивилася крізь ситечко. Справді, поганих слів видно не було. Всюди літали золотаві метелики. А один оселився прямісінько в козулі на носику.

— Напечімо сьогодні шоколадних вафель, — запропонувала Яринка.

— Ти ж знаєш, я погано готую.

— Це неважливо. Головне, що ми будемо готувати разом.

Олеся та Яринка усміхнулися й пообіцяли більше не вимовляти образливих слів.

Вікторія Златкіна

- Чи збулися твої передбачення? Як подруги помирилися?
- Що вони зробили потім?
- Що в оповіданні казкове, а що реалістичне?
- Яка головна думка оповідання?
- Перекажи оповідання близько до тексту.

*7 Кравцова Н., Савчук А. Літературне читання. 4 клас

Попрацюйте в парі.

- Поділіть текст на кілька частин. Складіть план.
- Прочитайте в особах розмову дівчаток. Складіть і розіграйте продовження.

- Пригадай, що таке п’єса.

Розглянь, як побудовано текст п’єси та хто дійові особи. Зверни увагу, у якій послідовності подано слова дійових осіб. Прочитай текст п’єси.

СЬОМА ДОЧКА

(*Інсценівка за твором Василя Сухомлинського*)

Дійові особи:

Ведуча	2 дочка	5 дочка
Мати	3 дочка	6 дочка
1 дочка́	4 дочка	7 дочка

Ведуча: Жила собі в селі одному
старенька жінка із сім’єю.
Сім донечок гарненьких мала
та ще й синка, що жив не з нею.

Мати: Синочок мій далеко дуже,
за ним скучаю я, сумую.
Складу гостинців йому в вузлик,
до сина в гості помандрую.

Ведуча: Дівчатка залишились вдома,
гарненько порались в господі:
варили їсти, прибирали,
пололи грядочки в городі.

(*Дівчатка порються в хатині, на подвір’ї*)

Дочка: Де ж так матуся забарилась?
Немає довго так до хати.

Скучаєм ми за нею дуже,
ану, ходімо виглядати.

Ведуча: Аж ось матуся на порозі.

Мати: Стомилась, діти, я в дорозі.
Стара вже стала, що ж робити;
я так вже хочу відпочити…

Ведуча: Не встигла сісти стара мати,
як доньки стали промовляти.

1 дочка: Матусенько, я так скучала,
як маківочка червоненька
за сонця променем яскравим,
моя ти рідна, дорогенька.

2 дочка: Я тебе ждала, як краплину
чекає все суха земелька,
як дощика ждуть всі рослини,
тебе так ждала, моя ненько.

3 дочка: А я так плакала, матусю,
неначе плаче пташенятко,
коли чекає пташку-маму,
щоб принесла йому зернятко.

4 дочка: Без тебе, мамо, було тяжко,
як малій бджілочці без квітки,
я за тобою сумувала,
моя матусенечко рідна.

5 дочка: Ти снилася мені щоночі,
як ніжная роси краплина
сниться вночі цвіту троянди
після жаркої літа днини.

6 дочка: Я виглядала тебе, мамо,
як сад вишневий соловейка,
щоб щебетав він спозаранку,
так я чекала тебе, нене.

Ведуча: А сьома дочка все мовчала,
нічого мамі не сказала.
Вона матусю посадила,
щоб та з дороги відпочила,
принесла теплої водички,
щоб ніжки втомлені помила.
Тепер до вас, діти, питання,
свої скажіть ви міркування:
чи дочка сьома сумувала
за мамою, хоч не сказала?
Чи любить ця дочка матусю,
хоч не хвалилась, молодчинка;
як довела це, що зробила,
чому в очах мами сльозинка?

(*Діти відповідають*).

Ведуча: **Як добре, коли вміють діти**
слова хороші говорити.
Але ще краще, як уміло
слова оці довести ділом.

Тетяна Строкач

- Назви дійових осіб п’єси. Де відбувалися події?
- Як свою любов до матері доводила кожна до́нька? Чия любов була лише на словах, а чия — щира?
- Склади характеристики дійових осіб, використовуючи текст п’єси.
- Поясни, як ти розумієш виділений вислів. Чи погоджуєшся з ним? Висловлюй свої міркування за зразком:

Так / ні, я погоджуюся / не погоджуюся з цією думкою. Я вважаю, що…, тому що… . Наприклад, … . Отже, … (*зроби висновок*).

- Визнач головну думку п’єси.

Виконайте завдання на вибір.

- Підготуйтеся до театралізації п’єси. Розподіліть ролі. Потренуйтеся виразно читати слова кожного персонажа. Розіграйте п’єсу.
- Зробіть удома ляльковий театр. Підготуйте з рідними ляльковий виставу за однією з улюблених казок.

Прочитай текст. Поміркуй, чому авторка так його назвала.

КАЗКА ПРО ТЕПЛО

Даринка вдягнулася і вийшла надвір, щоб підсипати в годівничку трохи зерна. Вона приїхала до бабусі в село на зимові канікули. Тут їй було цікавіше, ніж у місті. Можна було кататися з гірки на санчатах, ліпити сніговиків, гратися із сусідськими дітлахами у сніжки, а також годувати птахів. Коли виходила надвір, почула з кімнати бабусин голос:

— Даринко, не тримай довго двері відчиненими, бо з хати вийде тепло!

Дівчинка зачинила двері. Та поки годувала птахів, бабусині слова ніяк не виходили їй із голови.

Потім друзі покликали її на вулицю, і до смерку вона гралася з ними в улюблені зимові ігри. І вже пізно ввечері, коли лягала спати, згадала про те, що цілий день хотіла запитати в бабусі.

— Бабусю, а чому ти мені сказала, що тепло може вийти з хати? Хіба воно — живе? Хіба в тепла є ноги?

Бабуся таємниче усміхнулася й відповіла онучці:

— Не тільки ноги, дитинко. У тепла є і серце.

— Як це? — здивувалася дівчинка.

— Якщо тебе це так цікавить, розкажу тобі казку про Тепло.

— Розкажи, мені дуже цікаво! — попросила Даринка.

— Гаразд, тоді лягай у ліжко, заплющуй очі і слухай.

Колись давно в одній сільській хаті, де жила велика дружна родина, оселилося Тепло. Воно зігрівало хату і серця її мешканців протягом усього року, а найбільше — в холодну зиму. Родина була дуже вдячна Теплу за це, і воно почувалося щасливим від того, що приносить людям користь. Але одного ранку, визирнувши з печі, Тепло побачило, що господарі виносять із хати всі речі. Коли вже майже нічого не лишилося, вийшли й самі. Якийсь час Тепло тішило себе надією на те, що люди повернуться в хату і що воно знову зігріватиме й оберігатиме їх від холоду. Але господарі більше не повернулися. Теплу стало дуже сумно й самотньо. Воно хотіло бути потрібним комусь, і тому вирішило залишити порожню хату. Надворі була рання весна.

Світило сонечко, але ще дув холодний вітерець. На подвір'ї біля хати Тепло зустріло сусідського кота Персика.

— Привіт! Хочеш, я тебе зігрію? — запитало в нього.

— Дякую, — відказав на те Персик. — Але мені не холодно, я маю теплу шубку.

Сказав, скочив за паркан, а звідти подався на вулицю.

Тепло́ стояло посеред двору й міркувало, куди йому піти. Враз приземлився Горобчик.

— Горобчику, а давай я тебе зігрію! — радісно звернулося Тепло до пташини.

— Навіщо мене гріти? — здивовано відказав Горобчик. — У мене ж є тепле пір'я. Мені навіть взимку не холодно!

Тепло сумно опустило голову й пішло з двору. Незабаром воно опинилося в лісі. Там, на галявині, серед розталого снігу, Тепло побачило маленьку білу квіточку. То був Підсніжник.

— Підсніжнику, тобі, мабуть, холодно. Хочеш, я тебе зігрію?

— Не треба, мене гріють промені весняного Сонця, мені вистачає їхнього тепла, — відповів Підсіжник.

Тепло ще більше засмутилося. Невже воно нікому більше не потрібне? У відчаї подалося світ за очі. Довго ходило, аж поки не прибилося до якогось незнайомого села. Вже був вечір. Тепло почало блукати від хати до хати, зазираючи в ті вікна, де світилося світло. Скрізь були люди. І всі вони здавалися щасливими. А головне — усім їм було тепло. Лише в одній хаті замість світла тривожно тріпотіло полум'я самотньої свічечки. Тепло вирішило зазирнути туди.

Розкажи, що побачило Тепло в одній із хат.

***

На ліжку лежала маленька дівчинка, закутана в пухову хустку і вкрита двома ковдрами. А над нею схилилася мама. Було видно, що дівчинка хвора.

— Мамо, мені холодно, — тремтіла мала.

— Знаю , доню, — крізь сльози відповідала мати. — Але ті запаси дров, які ще торік зробив твій тато, вже закінчилися. А купити нові нема за що. Ти ж знаєш, відколи тато помер, ми ледве зводимо кінці з кінцями. До лісу по хмиз я теж не можу піти, бо страшно залишати тебе саму вдома. А **чекати допомоги немає від кого. Людям байдуже до чужої біди.**

Теплу стало шкода вдови з маленькою дівчинкою. І воно вирішило допомогти їм. Постукало у вікно. Жінка відчинила двері, але нікого не побачила на порозі. Тим часом Тепло прошмигнуло в хату й наблизилося до дівчинки.

— Мамо, що сталося? — запитала мала.

— Нічого, доню. То мені здалося, що хтось постукав у вікно. Але немає нікого, — зітхнула жінка.

— Ні, мамо, то ж до нас прийшло Тепло! Хіба ти не відчуваєш, як тепло стало в хаті? — радісно вигукнула дівчинка, скидаючи з себе ковдру. Вона скочила з ліжка і побігла в куток, де стояв кошик з іграшками.

— А й справді, наче враз потеплішало, — і собі здивувалася мама, розминаючи закоцюблі від холоду пальці.

Наступного дня вона дістала зі скрині полотно, взяла голку з ниткою і сіла шити сорочку, яку продасть на ярмарку, а за отримані гроші купить своїй доні щось смачненьке.

А Тепло тішилося, що нарешті комусь стало потрібним. І відтоді воно назавжди оселилось у хаті бідної вдови.

Поки бабуся розповідала казку, Даринка солодко заснула. Вона усміхалась уві сні, бо їй було тепло і радісно.

І бабуся теж усміхалася, дивлячись на свою онуку. Не вірилося їй, що колись і сама була такою ж маленькою дівчинкою. Тільки її дитинство було значно важчим і похмурішим, ніж Даринчине. У неї рано помер батько, а мама багато працювала, щоб заробити якусь копійчину на прожиття. Та все ж і в її житті траплялося чимало добрих див. І почалися ці дива відтоді, коли в їхньому домі оселилося Тепло.

Анна Багряна

- Чому Тепло пішло з хати?
- Поміркуй, чому Тепло хотіло всіх зігріти.
- Де Тепло відчуло себе потрібним?
- Про кого розповідала бабуся казку?
- Прочитай виділені слова. Чи погоджуєшся з ними? Чому?
- Перекажи частину оповідання, у якій бабуся розповідає казку.

Попрацюйте разом. • Поділіть текст на частини. Складіть до нього план.

- Як би ти намалював / намалювала Тепло́?
- Як би ти описав / описала Тепло?

Прочитай заголовок. Чи можна щастя подарувати?

ЩАСТЯ В ПОДАРУНОК

Під час зустрічі клаптики тканини не уявляють, що з них може вийти. Додаються деталі, пришиваються лямки, вшивається блискавка і фінальний штрих — емблема у формі зірки. Ось, новий наплічник готовий.

Вирушаючи у першу подорож з фабрики до майбутнього господаря, він мріє знайти друга.

Невідомо, у яку країну він потрапить, чи швидко куплять його в супермаркеті, чи довго лежатиме на складі інтернет-магазину…

Це був особливий день, якого Микита чекав, рахуючи дні на настінному календарі. Сьогодні йому виповнилося п’ять років. Він почувався вже напрочуд дорослим хлопцем.

Розплющивши очі, Микита побачив на підлозі біля ліжка новий наплічник.

Яскравий, зелений, з чорними боками і невеликою емблемою у формі зірки в центрі. Справжній скарб для юного мандрівника.

Це вже не наплічник з мордочкою слоника й кумедними вушками, як для малюків. Треба зазначити, що Микита любив свій старий наплічник, але прийшов час з ним прощатися. Тим паче його молодший брат Дмитрик давно задивлявся на вухатий скарб.

Микита хутенько зістрибнув з ліжка і почав розглядати подарунок. Приміряв його. Наплічник приємно торкався плечей, спини, наче був створений спеціально для нього. Всередині щось було.

Микита зняв наплічник, розстебнув блискавку та зазирнув у нього. У великому відділенні була коробка його улюбленого конструктора, а в маленькому — заховалася листівка.

З одного боку листівки — фотографія гори, вкритої зеленими соснами, а на звороті якісь наліпки: автомобіль, стрілка вправо, гора, стрілка вгору, кубок.

— Що це означає? — намагався розгадати ребус Микита.

За дверима почувся шум. Мама, тато і Дмитрик зайшли до кімнати.

— Вітаємо! Вітаємо!

— О, ти вже знайшов подарунки! — промовила мама.

— Так. Але ніяк не можу розгадати цей ребус! — Микита простягнув листівку батькам.

— Це ще один сюрприз для тебе! — відповів тато.

— Збирай новий наплічник у мандрівку. Снідаємо й рушаємо! — додала мама.

Поклавши в наплічник все необхідне, Микита за годину сидів у машині. За вікном проїжджали автомобілі. Вони з мамою грали в улюблену гру: хто першим побачить спецтехніку. Дмитрик дрімав у автокріслі.

За дві години їхнє авто з'їхало з траси праворуч і рушило звивистою дорогою повз річку.

За вікном все менше зустрічних машин, не говорячи вже про спецтехніку. Дмитрик прокинувся і тихенько книдив*.

— Потерпи, любий, — намагалася заспокоїти братика мама. — Залишилося п'ять хвилин. Під'їжджаємо.

Раптом із-за повороту визирнула точнісінько така сама, як і на листівці, гора.

— Це вона! Гора з листівки! — радісно закричав Микита. — Дивися, Дмитрику!

— Молодець! Ти дуже спостережливий! — зауважив тато.

— Голя! Голя! — радісно підхопив Дмитрик, забувши про сльози.

— Якщо ти придивишся уважніше, то ближче до верхівки розташовані мури стародавньої фортеці, — вказала мама на гору. — Ми зараз піднімемося на неї.

— Ура! Ура! — закричали діти.

Шлях до фортеці пролягав звивистою гірською стежкою, яка ховалася і виринала поміж чагарників. Попереду йшов тато з Дмитриком у спеціальному рюкзаку, потім Микита зі своїм подарунком, за ними йшла мама.

Стежка привела їх до таємного входу у фортецю. Сходи підіймалися вгору крізь повну темряву.

— Зачекайте, я дістану ліхтарик! — Микита потягнувся за ним у наплічник.

Тепер хлопчик освітлював всім шлях високими кам'яними сходами. Подолавши не менше пів сотні сходинок і нажахавши кількох кажанів, вони вийшли зі скельного ходу назовні. Тишу розірвав звук цокотіння цикад, а в ніздрі вдарив солодкий аромат інжиру й персиків.

З фортеці відкривалися дивовижні краєвиди. Справа підіймалася гряда-сусідка, а між ними, мов в'юн, навіть у спеку холодною водою текла річка. Поміж фруктових дерев рівними рядами ріс виноград. Серед сосен і каменів ховалися стіни фортеці, що колись надійно захищали своїх господарів. Десь далеко за обрієм було море.

— Яка краса! Ми мов птахи, що сіли перепочити на гілці між небом і землею! — захоплено промовив Микита.

— Каса́! Каса́! — повторив за братиком Дмитрик.

Зворотний шлях був значно легшим, але, спускаючись скельним ходом, Микита підковзнувся і впав на спи́ну. Добре, що за спиною був наплічник, що взяв удар на себе.

— Дякую, друже! — Микита обтрусив наплічник і погладив зірку.

Наплічник був щасливий: він знайшов друга, з яким приємно мандрувати й пізнавати світ. **Адже щастя завжди поруч!**

Таніта Маре

*Книдити — нудитися.

- Чи зацікавив тебе прочитаний текст? Чому?
- Що в тексті тобі видалося дивним?
- Якими ти уявляєш хлопчиків?
- Перекажи оповідання від імені рюкзачка. Доповни переказ розповіддю від побаченого під час подорожі.
- Прочитай виділений вислів. Як ти його розумієш?

Перевір знання за розділом «У КОЛІ РІДНИХ І БЛИЗЬКИХ»

- Як ти зрозуміла / зрозумів назву розділу? Добери свою назву.
- Пригадай, з яких творів складається розділ. Назви жанри творів, уміщених у розділі.
- Назви прозові твори й віршовані (поетичні твори). Хто їх автори / авторки?
- Назви героїв, яким властиві подані нижче риси характеру. Свою думку обґрунтуй.

Доброта, чемність, співчутливість, наполегливість, турбота, жорстокість, мудрість, ввічливість, зухвалість, гордовитість, пихатість, легковажність, вдячність.

- Об'єднайтесь у дві групи. Створіть стіну слів на тему «Сім'я». Позмагайтеся, чия стіна містить більше слів.
- Створіть фотоколаж «Наша дружна класна родина».
- Презентуй своє родинне дерево. Організуйте в класі виставку.
- Який із творів розділу справив на тебе найбільше враження? Розкажи про це в класі. Починай свою розповідь так:

Найбільше мене захопила казка / оповідання / вірш «…». Автор / авторка цього твору …. Цей твір найцікавіший, тому що…

- Склади тестові завдання за сюжетом одного із творів розділу.
- Ще раз переглянь ілюстрації до творів розділу. Намалюй свої ілюстрації до сюжетів, які тебе найбільше схвилювали.
- Заповни таблицю на аркуші паперу.

За творами розділу «У колі рідних і близьких» я			
знаю	розумію і можу пояснити	вмію	пам'ятаю вислови

- Склади список творів, які ти прочитав / прочитала з додаткової літератури. Запропонуй однокласникам / однокласницям прочитати їх.

У СВІТІ ФАНТАСТИКИ

Прочитай вірш.

ПРИДБАЮ ПРИБУЛЬЦЯ

В лабіринтах інтернету
інформацію шукаю.
Надрукую у газеті,
що прибульця я придбаю.
Кажуть, зараз на прибульців
дуже вигідна ціна.
Зауважте, незалежно,
чи це він, а чи вона.
Згодом можна і продати,
як ціна на них зросте,
та зізнаюсь по секрету,
мрію зовсім не про те.
Ні з ким гратися мені,
бо один у мами й тата.
Може, інопланетянин
буде за сестру чи брата?
Обіцяю добрі гроші:
триста гривень в мене є...
Та, мабуть, вони хороші,
бо ніхто не продає.

Леся Вознюк

- Який настрій у тебе після читання вірша? Чому?
- Чому оповідач / оповідачка хоче придбати інопланетянина? Чи це можливо, на твою думку?
- Порадь, що або кого краще придбати. Розкажи про відповідальність.
- Чи можна назвати вірш жартівливим? Чому?
- Який з малюнків ілюструє справжню мрію оповідача / оповідачки?

а)

б)

Прочитай заголовок. Поміркуй, про що йтиметься у вірші.

ВЕСЕЛИЙ РОБОТ

Є в ро́бота Миколи
комп'ютерні приколи:
соромиться зізнатись,
що вміє усміхатись.
Бо з огляду науки
це лиш програмні глюки,
і робот — не людина,
а навчена машина.
Я по дорозі в школу
на днях застав Миколу,
як з песиком він грався
й привітно усміхався.
Секрет не видам, звісно,
бо пильні програмісти,
коли про це почують,
то перепрограмують.
Хоч усмішка — це глюки
для точної науки,
від робота Миколи
тепліше всім довкола

Леся Вознюк

- Чи можна цей твір назвати жартівливим? Знайди рядки, які підтверджують твою думку.
- Яким ти уявляєш робота?
- Які картини ти побачив / побачила за змістом вірша?

Попрацюйте в парі. • Пригадайте мультфільми чи твори, у яких розповідалося про фантастичних істот. Розкажіть про це.

- Підготуйте проєкт «Моя казкова пригода з фантастичним героєм».

Прочитай заголовок. Поміркуй, про що розповідатиметься в тексті.

ЖОВТИЙ СМАРТФОН

Лесик зробив домашнє завдання, допоміг мамі з хатньою роботою та вийшов надвір. Пригрівало весняне сонечко, співали пташки, природа прокидалася після тривалого сну. Обвів поглядом знайомий майданчик і помітив двох хлопчаків. Наблизився. Один із них тримав смартфон, а інший невідривно стежив за грою на екрані.

— Що тут у вас?

— Майнкрафт, — буркнув один із них.

— А може, в щось пограємо?

— Немає коли, — відмахнувся другий.

Лесик і собі позаглядав у екран та, засумувавши, пішов геть. Він давно мріяв про власний смартфон, але мама не хотіла купувати. Казала, що від нього псуються очі, що діти, які багато часу грають у комп'ютерні ігри, гірше вчаться, але хлопчику все ж хотілося цю річ. Він кілька разів з'їхав із гірки, погойдався, пройшов, немов канатоходець, по борту пісочниці й попрямував у бік яблуневого садка. Трапився кругленький камінець, і Лесик штовхав його ногою, немов м'ячик. Раптом камінець відлетів вбік і вдарився об чорний кросівок. Лесик підняв голову й зустрівся поглядом із темними блискучими очима. Обличчя власника кросівка затіняв широкий каптур* спортивної кофти.

— Сумуєш? — незнайомець втиснув підошвою м'ячик-камінець у землю.

— Мені немає з ким погратися.

— Розумію, — Лесик подумав, що зустрів реп-співака, бо незнайомець мав відповідний одяг. Його голос звучав дуже низько й незвично, ніби говорила не людина, а кіт. — Тобі потрібно це.

З кишені широченних спортивних штанів, прикрашених блискучим срібним ланцюгом, незнайомець дістав коробочку.

— Відкрий, — простягнув Лесикові.

Хлопчик на мить засумнівався. Йому здалося, що в очах незнайомця зблиснули хижі жовтаві вогники. Але коробочка манила досконалістю прямокутних форм. Тож він прийняв подарунок. Всередині лежав яскраво-жовтий смартфон із великим екраном. Лесик обережно його витягнув і провів пальчиком по екрану.

— Пароль — твоє ім'я.

Поки Лесик набрав літери, незнайомець зникнув. Озирнувся, гукнув — нікого. Спантеличений повернувся у двір і всівся на лаві. У телефоні містилося безліч ігор. Не помітив, як поринув у віртуальний світ. Здавалося, пропав двір, пташки, сонечко, нічого не мало значення, окрім захопливих пригод маленького мальованого чоловічка. Лесик бігав, стрибав, бився, збирав скарби, вбивав монстрів. На найцікавішій грі помітив, що батарея сідає.

Нехотя відірвавшись від екрана, озирнувся. «Але ж я повернув коробочку незнайомцеві. Певно, там залишився зарядний пристрій, — засумував. — Піду додому, може, знайдеться щось підходяще».

*Ка́птýр — вид головного убору, прикріплений до одягу.

Прочитай, що відбувалося потім.

***

Вдома Лесик тихенько прошмигнув до кімнати й відкрив шухлядку з різними зарядними пристроями. Але такого, щоби підійшов у дивний роз'єм у формі ока, не знайшлося.

— Синку, іди їсти, — погукала мама.

Сумний Лесик сховав телефон до кишені й побрів на кухню.

— Як там надворі?

— Нормально. З хлопцями погралися, — Лесикові не хотілося розповідати про подарунок незнайомця, знав, що мама сваритиме, або взагалі примусить повернути річ власникові.

Доївши смачну картопельку з котлеткою, Лесик пішов до своєї кімнати, дістав смартфон і здивовано помітив, що його заряд збільшився. Він надягнув куртку й гукнув мамі:

— Піду ще надворі з хлопцями пограюся, — вибіг із квартири.

Вмостившись на лаві, помітив, що заряд батареї знову зріс. Радо відкрив гру й поринув у пригоди мальованого чоловічка, який дивовижно нагадував незнайомця.

— Ой, який гарний, — почув голос Яринки.

Дівчинка жила в сусідньому будинку, і вони часто бавилися разом. Вона була на кілька років молодшою за Лесика й дуже любила, коли він переповідав різні вигадані історії. Але цього разу йому не хотілося відриватися від гри.

— Я зайнятий, — буркнув.

— Але ти обіцяв, що ми сьогодні збудуємо фортецю з пісочку. Я лопатки взяла.

— От, через тебе втратив життя, розрядиться батарея, і я не дограю.

Опустивши голову, Яринка поплелася до пісочниці. Пластикове відерце сумно гойдалося в її руці. Лесику на мить стало шкода дівчинки, але він помітив, що заряд батареї збільшився й радо повернувся в гру.

Сідало сонечко, і Лесик відчув, що змерз. Він сповз із лави та, не відриваючи погляду від екрана, побрів у бік свого під'їзду. Батарея мигала жовтим, показуючи, що їй не вистачає заряду. Раптом до нього підбігло пухнате біле кошеня. Воно тернулося, нявкнуло, і хлопчик, який нічого не помічав за грою, перечепився та випустив смартфон із рук.

— От щоб тобі! — вигукнув розгнівано й з усієї сили копнув кошеня.

Воно відлетіло в бік гойдалки, вдарилося об залізну трубу, жалібно нявкнуло й пошкутильгало в кущі. Лесик підняв смартфон, на якому не було жодної подряпинки, і помітив, що заряд сильно зріс. «Виходить, що коли я когось ображаю чи кажу неправду, він заряджається, — здогадався і відчув, ніби його стискають слизькі холодні мацаки. — Треба його повернути. Але ж як?»

***

Вдома все здавалося звичним, і Лесик заспокоївся. Коли мама вклала його спати й вимкнула світло, дістав смартфон. Непройдений рівень вабив, і Лесик вирішив, що ще пограє, поки смартфон не розрядиться, а тоді позбавиться від нього.

На ранок пішов до школи. На перерві хлопці обступили Сашка, який вихвалявся новим смартфоном.

Лесик спершу спостерігав і зрештою не витримав, дістав свій. Хлопці відразу перемкнулися, помітивши яскраво-жовту річ.

— Ого який! — вигукували схвально. — А екран, а графіка яка, а кольори! Не написано який бренд, але схоже на айфон.

Лесик уперше почувався таким значущим, єдине, що його бентежило, — значок батареї, який миготів на екрані.

На уроці вчителька дала контрольну роботу. Сусід по парті, Макар, який погано знав математику, погукав Лесика:

— Подивися, чи я правильно розв'язав задачу.

Лесик скосив очі та перерахував. На диво, усе було правильно.

— Тут помилки, — випалив. — Треба отак, — швидко понаписував олівцем хибні відповіді.

У кінці уроку вчителька оголошувала оцінки. Лесик, як завжди, отримав дванадцять, а сусід по парті двійку. Зробилося неприємно, що зумисне підвів Макара, знав, що батьки його сваритимуть. Але смартфон світив повну батарею, і це надихало. Її вистачило до кінця дня.

Лесика захопила нова цікава гра, де він прорвався на вищі рівні, здобув магічну зброю, побудував імперію та став справжнім героєм. Там він здійснював подвиги, рятував принцес, але в житті постійно мав робити погані речі, щоби батарея не сідала. Він став злим і грубим. Сварився, якщо хтось випадково його торкнеться, міг потайки копнути якусь дівчинку чи смикнути за волосся, казав неправду, дражнився.

***

Яринка, яка дуже любила свого друга, сумувала. Вона щодня виходила у двір і бачила, як він сидить на спинці лави й дивиться в екран. Якось дівчинка взяла новий візочок, поклала в нього ляльку й катала двором, уявляючи, що вона мама. Лесик, заглиблений у смартфон, почув крики й голосний сміх. Він відірвався й помітив, що неподалік хлопчаки ображають Яринку. Вона стояла, притискаючи ляльку, поряд валявся перевернутий візочок.

Один із них, рудий і кирпатий, смикнув її за кіску та стягнув бантик.

— Віддай! — прокричала дівчинка крізь сльози.

— Забери, забери! — застрибав на одній нозі кирпатий.

Другий хлопчик, з тонким довгим носом, штовхнув її в плече:

— Малявка, — засміявся й висмикнув із рук ляльку.

Лесик наблизився до гурту.

— О, привіт, — зраділи хлопчаки.

— Зараз відірвемо ляльці голову і гратимемо у футбол. Ти з нами? — носатий зрадів Лесикові, який встиг набути слави розбишаки.

Яринка перестала плакати й оніміла, чекаючи від свого колишнього друга нової капості. На маленькому личку відбилося страждання. Лесик відчув, як у кишені вимогливо завібрував телефон, підказуючи, що потрібно образити дівчинку, й тоді відразу виросте заряд.

Лесик набрав повітря в легені:

— Припиніть негайно, — висмикнув із рук носатого ляльку. — Ви мусите вибачитися.

— Ага, зараз, — кирпатий скривив обличчя.

Тієї ж миті Лесик ухопив його за плече й боляче стиснув:

— Вибач, — прохрипів кирпатий, скривившись від болю, а його товариш злякано накивав п'ятами.

Лесик підняв візочок, перевернув і поклав у нього ляльку. Помітив, що в пилюці одиноко лежить бантик. Узяв, обтрусив і обережно прикріпив до розпушеної кіски дівчинки.

— Дякую, — Яринка схлипнула.

— Я більше нікому не дозволю тебе ображати, ходімо.

***

Того вечора вони знову гралися разом.

Провівши Яринку додому, Лесик дістав смартфон. Батарея мигала й показувала десять відсотків. Стрімким кроком він направився до невеличкої копанки, розташованої поруч яблуневого саду. Замахнувся та пожбурив його якнайдалі. Гладкою поверхнею розійшлися кола, з'явилося кілька бульбашок, і вода прийняла смартфон.

Заспокоєний і вдоволений, Лесик прийшов додому. Тієї ночі він уперше за довгий час спокійно спав. На ранок пішов у школу, відкрив портфель, готуючись до заняття, і побачив, що там лежить жовтий смартфон. Батарея показувала дев'ять відсотків. Хлопчик злякано озирнувся, але нікого ще не було. Тож схопив смартфон, відчинив вікно, розмахнувся, і, немов м'ячик на фізкультурі, пожбурив його в кущі.

На перерві Лесик відчув вібрації під партою. Нахилився, побачив жовтаве світло і зрозумів, що викинути цю річ неможливо. «Я тебе переможу», — прошепотів.

— Що ти кажеш? — Макарові здалося, що Лесик говорить до нього.

— Кажу, що можу залишитися після уроків і пояснити тобі нову тему з математики.

— Ура! — зрадів Макар, який зовсім нічого не зрозумів на уроці.

Лесик допоміг товаришеві й помітив, що заряд смартфона знизився до семи відсотків. Він прибрав у класі, витер дошку й полив квіти. Батарея втратила ще один відсоток. «Як дивно, коли робиш зло, то відразу стає багато заряду, а коли добро, то так повільно розряджається».

***

Вдома Лесик помив посуд, прибрав іграшки, намалював для мами картину. Він постійно намагався робити щось хороше, щоби примусити швидше розрядитися жовтий смартфон. Й от, нарешті, залишився один відсоток заряду, який ніяк не хотів зникати. Лесик вийшов надвір і побачив бездомне кошенятко. Те саме, яке так жорстоко копнув ногою. Воно шкутильгало мощеною доріжкою, і він зрозумів, що лапка пошкоджена. Обережно підняв малечу, яка жалібно нявкнула, сів на лаві, дістав свій бутерброд, зняв із нього ковбасу й погодував кошеня.

Повернувшись додому, Лесик причаївся в коридорі, вслухаючись у розмову батьків.

— У класі нашого сина вже у всіх дітей смартфони. Я знаю, що він теж хоче. Може, купимо йому? — сказав тато.

— Але ж я переживаю, щоб у нього не знизилася успішність. Зараз він у нас читає багато, гарно вчиться, — турбувалася мама.

— Мені не треба смартфон, я хочу, щоби він жив з нами, — обізвався Лесик із коридору. Батьки побачили, що син стоїть, тримаючи на руках худеньке брудне кошеня.

Весь день Лесик возився з малечею. Мив, вичісував, а ввечері вийшов на вулицю, де на нього чекала Яринка. Діти катали кошеня у візочку й весело розмовляли. Повернувшись додому, Лесик заглянув у рюкзак, смартфон зник, і він полегшено зітхнув.

Тим часом у місті Каїр маленький Мустафа вийшов на вулицю. Він зголоднів і озирався в пошуку туриста, у якого можна попросити трохи грошей. В око йому впав чоловік у спортивному одязі.

— Дай долар, — хлопчик простягнув брудну долоньку й здивовано закліпав, коли замість монетки незнайомець поклав на руку новенький жовтий смартфон. Радісний Мустафа хотів подякувати, але чоловік швидко зник у натовпі туристів.

Олена Скуловатова

- Що в тексті тобі видалося дивним?
- Які події є реальними, а які — фантастичними?
- Що найбільше схвилювало тебе в прочитаній історії?

Попрацюйте в парі. Поміркуйте, як могли б розвиватися події далі. Придумайте продовження фантастичного оповідання. Додайте ще одного персонажа. Використовуючи «павутинку» дискусії, доведіть свою думку.

Так	*Проблема*	*Ні*
Так, ...	Чи можна обійтися без смартфонів?	Ні, ...
Висновок		

Прочитай заголовок. Чи відомо тобі, що означає слово *халепа*? З'ясуй значення цього слова.

МІЖПЛАНЕТНА ХАЛЕПА

Усе почалося з того, що Мотлі захворів. А захворів він після нашої подорожі Карпатами. Це сталося, коли... Гаразд, розповім із самого початку!

Наша сім'я вперше взяла участь у програмі космічного обміну. Батьки якраз пішли у відпустку, а я — на канікули.

Майже цілий рік минув у суперечках. Ми обговорювали, чи варто взагалі брати додому прибульця. По-перше, щодня треба буде надсилати звіти в Центр всесвітніх досліджень. По-друге, доведеться переобладнати одну з кімнат, куди поселимо гостя. По-третє, на нас чекають курси зоряної психології, без яких нас просто не допустять до спілкування з інопланетним чужинцем!..

Сотні «але» рясно сипались на мою бідну голову з вихрястим чубчиком. Бідну, бо мені дуже-дуже хотілося включення до програми обміну. Спочатку береш прибульця, а потім і сам вирушиш на якусь планету! До речі, оцей аргумент у наших сімейних нарадах ставить крапку.

— Чубик (це про мене) має розвиватись і змалку вибирати собі справу до душі, — твердо сказав тато. — На нашій планеті перелік професій далеко не повний!

Так у нашій сім'ї з'явився Мотлі. Звісно, після карантину в Центрі всесвітніх досліджень.

Мотлі походив з планети оболонкових істот. Це полегшило йому звикання до Землі. Він просто набув звичної людської подоби. До того ж і нам було приємніше бачити такого собі хлопця — нічим не примітного, тільки трохи сором'язливого.

— Ніяких звітів не потрібно, — з порогу запевнив Мотлі.

Ми полегшено зітхнули.

— Який милий хлопчик, — раділа мама.

— Пацан, що треба, — задоволено потер руками тато.

Мотлі і сам нічого не записував. Просто дивився, іноді розпитував чому і як. Найперше, що Мотлі зацікавило, то це природа нашої планети. Тож було вирішено поїхати в гори. Ми з рюкзаками сходили на самісінькі вершини Карпат, спускалися бурхливими річками на байдарках, вивчали рослини і тварин.

— Яка краса! — примовляв Мотлі крутячи головою, мов ящірка.

— А у вас як там? — питав тато. — Теж є природа? На що вона схожа?

— Наша планета вам би здалась порожньою, а природу ми привозимо з інших планет.

Тут уже мені закортіло розпитати.

— Мотлі, ти ж навіть камінчиків не збираєш.

— Ні-ні! Чіпати не можна! Ми перевозимо все у своїй оболонці, нічого не забираючи з собою.

— Дива! — похитала головою мама. Хоча вона точно знала неписане правило міжпланетного обміну: прибульцям дивуватися не варто.

Одразу після подорожі ми помітили, що з нашим гостем щось не те. Він важко дихав, зблід і сидів непорушно в тій кімнатці, що ми для нього облаштували. Мотлі дивився на стіну, наче на ній росли квіти чи

текли струмочки. Він скис геть невчасно: попереду був цілий місяць космічної програми обміну, і ми ж уже все розпланували! Мабуть, Мотлі захворів. Хоч і гарна природа на Землі, та щось таки завадило його здоров'ю. Ми опинилися на порозі величезного міжпланетного скандалу! Та що там ми!.. Програму обміну могли згорнути назавжди.

— Думаю, земна медицина тут безсила. Справа делікатна... Треба везти Мотлі до Центру всесвітніх досліджень! — постановив тато.

Схвильований професор уже чекав. Нам видали білі комбінезони з каптурами і провели до лабораторії. Бідолашного Мотлі поклали в прозору капсулу із сенсорами й датчиками. А ми разом із професором сіли біля монітора, який показував, що відбувається в організмі Мотлі. Тіло прибульця всередині складалося з малюсіньких пістрявих частинок. Професор доторкнувся до екрана і збільшив зображення. Неймовірно! Це були мікроскопічні копії всього, що Мотлі бачив на Землі Так ось що означало «перевозити у своїй оболонці»! Ось наше місто... Будинок. О, а це хто з вихристим чубчиком? Невже я?! Я так захопився, що майже забув, чому ми обстежували Мотлі.

— У нього проблема з диханням! — нарешті мовив професор. — Дивіться: ось легені... Тобто гори, щільно покриті лісами. Тепер пересуваємо зображення. Ось, ось. Бачите? Маленькі лісоруби... Дерева падають... Тут легені оголені. Мотлі просто не може дихати!

Ми були в розпачі. Якщо маленьких лісорубів не зупинити, Мотлі загине. Професор ходив з кутка в куток і тримався за голову. Раптом він ляснув долонею по лобі і знов умостився перед монітором. Збільшив зображення, потім ще, ще.

— Ви це бачили? Здається, я знайшов не лише причину хвороби, а й спосіб, як вилікувати Мотлі! — професор помовчав хвильку і додав, стишивши голос: — Макулатура!..

Ми перезирнулись, а професор пояснив:

— На Землі повно використаного паперу! Його просто викидають або спалюють. А от якщо зібрати старі газети з журналами, списані зошити, змальовані альбоми й переробити їх, вийде новий папір! І тоді не потрібно буде знищувати дерева!

— Здається, я зрозумів! — сказав тато. — Ми всі можемо допомогти Мотлі. Чубчику, ходімо додому. До речі, у нас є коробка зі старими звітами. А ви, професоре, неодмінно зробіть оголошення по всіх центрах досліджень, хай долучаються до збирання макулатури!

...Так ми врятували Мотлі. Незабаром він полетів додому. А от звичка здавати макулатуру, щоб зберегти дерева, у нас залишилася!

Леся Мовчун

- Чому родина Чубчика вирішила взяти участь у міжпланетному експерименті?
- Які враження були в Мотлі про нашу планету? Що він розповідав про свою?
- Коли і чому захворів прибулець? Якими були прояви його хвороби?
- Як вдалося врятувати Мотлі?
- Яка головна думка оповідання?

- Чи погоджуєшся ти з думкою, що ліси — легені планети? Висловлюй свої міркування за зразком:
Так / ні, я погоджуюся / не погоджуюся з цією думкою. Я вважаю, що…, тому що… . Наприклад, … . Отже, … (*зроби висновок*).
- Чи можна цей твір розмістити в іншому розділі підручника? У якому?
- Яка головна думка твору? На якій проблемі зосереджує увагу авторка?

- Поміркуйте та складіть список «оздоровчих процедур» для Мотлі й нашої планети.
- Розкажіть, чи у вашому населеному пункті дбають про довкілля. Як саме? Як ваші однолітки ставляться до довкілля?
- Організуйте акцію зі збору макулатури.

Збагачуй своє мовлення.
Добери з додаткової літератури й вільних інтернет-джерел прислів'я або вислови видатних людей про охорону природи.

Прочитай заголовок. Поміркуй, про що розповідатиметься в тексті.

ЕКСПЕДИЦІЯ ДО СМІТТЄВОГО КОРОЛІВСТВА

Одного сонячного ранку Томас і його сестра Олівія вирушили в незвичайну експедицію. Їхній дядько Альфред, вчений-океанолог, отримав можливість випробувати новий підводний апарат «Океан-3000», створений спеціально для дослідження морських глибин.

— Ви готові побачити справжній підводний світ? — усміхнувся дядько, натискаючи кнопку запуску.

— Так! — вигукнули діти хором, і апарат почав плавно занурюватися.

Діти зацікавлено вдивлялися в ілюмінатори.

Спочатку все було неймовірно красивим: яскраві корали, медузи, мов прозорі парасольки, зграйки сріблястих рибок, восьминіг, що привітно махав щупальцем услід. Аж раптом стемніло, наче апарат заплив у печеру, якої не було на жодній мапі океану.

— Де ми?.. Що це?.. — злякано прошепотіла Олівія.

— Діти, це не печера, а велика тихоокеанська сміттєва пляма, — серйозно сказав дядько Альфред.

Поверх апарату повільно рухалася сіра маса з пластикових пляшок, контейнерів, поліетиленових пакетів, обгорток, поламаних іграшок і ще безлічі непотрібних речей.

— Наче цілий острів... Але не квітучий і красивий, а мертвий і шкідливий для всіх, — сумно мовив Томас.

— Так, ця пляма більша за деякі країни й добре видима з космосу. Її створили ми — люди, які викидають сміття, не замислюючись, куди воно потрапляє. Океан уже не справляється. Він страждає від нашої байдужості.

Раптом у радіозв'язку щось зашипіло.

— Ви чуєте мене? — пролунав охриплий голос.

— Хто це?! — Томас аж здригнувся від несподіванки.

— Я — Черепаха Ніка. Живу тут уже багато років... і хочу поділитися своїми бідами.

На екрані з'явилася стара морська черепаха. Її панцир охоплювало пластикове кільце. Ще дитям вона проповзла крізь нього, а з роками кільце врізалося в панцир, калічачи тіло.

— Колись тут було чисто й затишно. Але зараз наш дім перетворився на сміттєве королівство, і ми страждаємо. Риби задихаються в поліетиленових пакетах. Медузи хворіють від мікропластику. Морські котики й дельфіни потрапляють у пастки — старі сіті, які ви, люди, викидаєте у воду.

До розмови доєднався дельфін із пошкодженими плавниками й раною на спині.

— Люди навіть не уявляють, скільки бруду потрапило в океан. Пластик століттями отруює воду. А, опустившись на дно, ви побачите ще страшніше: іржаві банки, зіпсовані батарейки, рибальські снасті... Усе живе там уже загинуло. Нам боляче.

Томас і Олівія слухали мовчки. Їм було соромно.

— Ми й не здогадувалися... — прошепотів Томас.

— Але тепер знаємо. І розкажемо іншим! — рішуче сказала Олівія.

В очах у Ніки з'явився вогник надії. Вона усміхнулася:

— Будь ласка, сортуйте сміття, не використовуйте зайвий пластик, обирайте речі, які не шкодять довкіллю. І якщо можете — будуйте сміттєпереробні заводи. Ще не пізно врятувати планету.

Повернувшись додому після цієї незвичайної експедиції, Томас і Олівія вирішили змінити своє ставлення до речей. Вони почали сортувати сміття, купувати вживаний одяг, користуватися багаторазовими торбинками й пляшками для води. Діти відмовилися від одноразового посуду, залюбки обмінювалися іграшками з друзями. Речі, які могли ще згодитися, не викидали, а передавали на благодійність.

У школі організували проєкт «Чистий океан», запросили дядька Альфреда прочитати лекцію про те, як рятувати водойми, і повісили плакат:

«Океан — не смітник. Подбаймо про майбутнє людства!»

І щотижня до них долучалося дедалі більше дітей. Бо кожна добра справа — як краплинка. А з багатьох краплинок народжується цілий океан.

Олександра Шумська

- Поміркуй і скажи, чому авторка так назвала свій твір.
- Куди вирушили діти? Що вони там побачили?
- Що розказала черепаха? Що діти дізналися від дельфіна? Прочитай.
- Як діти вирішили змінити своє ставлення до речей після повернення з експедиції?
- Поміркуй і скажи, які екопроєкти можна започаткувати у твоїй школі. Що ти можеш робити для довкілля щодня?

Виконайте завдання на вибір.

- Пригадайте свої подорожі. Що вам найбільше запам'яталося? Які спогади ви привезли із них?
- Підготуйте фотоколаж «Наші мандри».
- Запропонуйте рубрики для створення лепбуку «Мандруємо планетою».

Фотоколаж (колаж) — техніка художньої творчості, результатом якої є поєднання в одному місці різних арт-об'єктів; збір і склейка кількох фотографій поруч.

https://slovnyk.ua/index.php?swrd= колаж

За допомогою фотоколажу можна створити цілу історію та оздобити інтер'єр.

Щоб створити фотоколаж, потрібно:

- ✓ *Обрати тему.*
- ✓ *Підготувати основу.*
- ✓ *Дібрати деталі для колажу.*
- ✓ *Зафіксувати деталі на основі.*

Перевір знання за розділом «У СВІТІ ФАНТАСТИКИ»

- Пригадай, з яких творів складається розділ. Назви жанри творів, уміщених у розділі.
- Назвіть прозові й віршовані (поетичні) твори). Хто їхні автори / авторки?
- Чи сподобалися вам фантастичні твори? Чим вони особливі?
- Об'єднайтесь у дві групи. Створіть хмари слів на тему «Фантастика».
- Презентуйте проєкт «Моя казкова пригода з фантастичним героєм».
- Який із творів розділу справив на тебе найбільше враження? Розкажи про це в класі. Починай свою розповідь так:

Найбільше мене захопив твір із назвою «…». За жанром — це …. Автор / авторка цього твору …. Цей твір найцікавіший, тому що… У ньому є повчальні моменти. А саме…

- Які важливі проблеми у творах описують автори? Ці проблеми стосуються нашого реального життя чи вони фантастичні? Чи актуальні ці проблеми в наш час?
- Які нові слова ти запам'ятав / запам'ятала?
- Поміркуй, що у фантастичних творах схоже на казку, а що на оповідання. Узагальни свої роздуми в таблиці.
- Ще раз переглянь ілюстрації до творів розділу. Намалюй свої ілюстрації до них.
- Придумай фантастичне оповідання / розповідь / комікс (на твій вибір) за аналогією до теми одного з прочитаних творів.
- Заповни таблицю на аркуші паперу.

За творами розділу «У світі фантастики» я			
знаю	розумію і можу пояснити	вмію	пам'ятаю вислови

- Склади список творів, які ти прочитав / прочитала з додаткової літератури. Запропонуй однокласникам прочитати їх.

Прочитай текст.

ТАРАСОВІ СНИ

У великому місті живе хлопчик Тарасик. Ніби звичайний собі хлопчик, якому нещодавно минуло тринадцять років. Як усі його однолітки, він любить гасати на велосипеді, копати м'яча, грати в комп'ютерні ігри. Хлопчик як хлопчик. Проте, прізвище в нього гучне й величне — Шевченко. Саме так, таке ж, як у Кобзаря. Цей факт не дає хлопцеві надто розслаблятися, бо негоже, щоб воно звучало за якихось неприємних ситуацій чи недоречних вчинків. Хоч він й далеко не родич славетного Кобзаря, проте прізвище зобов'язує навіть вчитися так, щоб батькам не соромно за нього було. Та мова зараз навіть не про прізвище, а про те, що не так давно почали Тарасикові мережитися дивні сни.

На літні канікули хлопець приїхав до бабусі в село. І відпочиває, як йому подобається, і бабусі підсобляє по господарству, як уміє, роботи не цурається. Саме тут й почали снитися йому диво-сни. Якоїсь ночі приснився хлопчині яскравий, та такий справжній сон, наче усе відбувалося насправді. Так, ніби він дивиться кіно та ще й сам у ньому активно бере участь. Ось мчить Тарас на велосипеді та все якоюсь геть незнайомою стежиною. Поле безкрає по ліву руку, а праворуч гай зелений та густий розкинувся. А спекотно ж, пити хочеться. Подумалося хлопчикові, що в гаю мала б криничка бути чи бодай джерело яке. Звернув він на ледь помітну стежечку, що до гаю вела, і помчав чимдуж.

Незабаром й криничку угледів. Зупинився біля великого каменя. Лиш зачерпнув води й зробив кілька ковтків, як почув:

— На здоров'я, паничу!

— Дякую щиро! — відповів озираючись.

Неподалік, під кущем розлогої калини, побачив хлопчика, що ровесником йому здався. Сидів той у затінку на траві, а поряд з ним пощипували соковиту траву овечки з ягнятами. «Пастушок», — майнула думка в Тарасиковій голові. Хлопчина при наближенні Тарасика підвівся, шанобливо вклонився й привітався:

— Добрий день вам, паничу!

— Е... Доброго дня й тобі. Але який я панич, ти чого?

— А хто ви? — спитав русявочубий хлопчина.

— Я Тарас. Просто Тарас.

— І я Тарас, — широко усміхнувся пастушок.

— Що, справді? — здивувався наш Тарасик.

— Еге ж, чумака Григорія Шевченка син. А ви чиї будете?

— Оце так! І я Шевченко, й також Григорович. Мій тато Григір Шевченко — скульптор.

— А що таке скульптор? Мабуть, пан великий. Бо й ви виглядаєте якось не по-нашому вбрані. Я такого вбрання й на паничах Енгельгардтах ніколи не бачив.

— Та ні ж бо! Ніякий я не панич. Звичайний собі хлопець, і одяг мій звичайнісінький, так у нас одягаються майже всі. Щоправда, до свят чи якихось гарних подій одягаю щось святковіше. А скульптор — то така професія. Мій тато створює різні гарні скульптури, точніше, ліпить їх з глини чи гіпсу, іноді витесує з каменю. Спочатку він малює на папері те, що хоче виліпити чи витесати, то називається ескіз,

приблизний вигляд, а вже потім приступає до роботи з каменем чи глиною і надає скульптурі того вигляду, якого хоче.

— Он як! Це щось ніби маляр? — промовив пастушок, замисливши сь. — Я теж дуже люблю малювати, — сяйнули сонечком оченята хлопця в латаній-перелатаній сорочині, коли простягнув аркушик Тарасові. — Ось її намалював щойно, — показав на ягничку, що лежала в траві біля калини.

— Ти малюєш… Чекай, то виходить, я тобі завадив, ти малював, а я своєю появою усе тобі зіпсував, — засмучено промовив Тарасик, розмірковуючи, що його якимось дивом хтось чи щось перенесло в минуле, наче машиною часу. І бачить він не кого іншого, як самого Тараса, малого Шевченка. Звідси й чудна розмова хлопця і згадка про паничів Енгельгардтів.

— Так, я дуже люблю малювати, а ще читати, та мене за це лають, кажуть, що не кріпацькеє то діло малювати, бо на шмат хліба малюванням не заробиш. Але є ж славетні малярі, що церкви малюють, ікони, так тим і заробляють. Мій батько чумакував колись, а нині я сирота, наймитую, де доведеться. А ще ношу воду школярам, і за це мені дяк дозволяє посидіти й послухати, чого діти заможних батьків навчаються. То й я біля них отак грамоти тихесенько вчуся. Я вже навіть трохи письменний. Хотів би я вивчитися на маляра доброго, але де там бідній людині?

— Ти вивчишся! — вигукнув Тарасик і… прокинувся.

— Ти чого так кричиш? — спитала бабуся.

— Та… наснилося мені щось дивне.

— Ет… людина собі спить та й різне, всяке снить. Вставай, умивайся, снідати пора.

— Я миттю, бабусю.

- Коли й де відбувалися події?
- Хто головний персонаж твору? Яким ти собі його уявляєш? Опиши зовнішність і риси характеру.
- Що наснилося Тарасику?

- Хочеш дізнатися, що було далі? Прочитай продовження історії.

***

Тарасик довго ще думав, чого то йому малий Шевченко раптом наснився. Розпитав би бабусю чи ще кого, але ж хто вміє сни читати чи їх тлумачити? Після сніданку хлопчик допомагав бабусі грядки поливати і малину зривати, а коли вона подалася обід готувати, то вирішив, що гарно було б у ставку скупатися, спекотно ж дуже. Он сусідські хлопці-однолітки давно вже кличуть велосипедами поїхати за село, до колишнього панського маєтку. Звісно, що від маєтку самі руїни лишилися, але збереглося там до наших днів чудове чисте озерце, за яким багато вже літ доглядає Васильків дідусь. Рибу там розводить, а потім, коли приходить час, частину її дозволяє виловлювати й людям з села, і тим, хто закуповує рибу для різних закладів харчування.

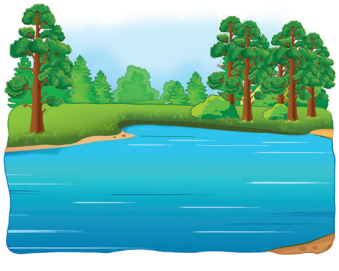

Отож попередивши бабусю про свою мандрівку, Тарасик зісмикнув з мотузки рушника й чимдуж помчав до двору Василька, де вже чекала ціла ватага хлопців. Невдовзі всі вони дружною велосипедною командою рушили на інший край села до панського маєтку, здійнявши хмару пилюки за собою. Тарасик ніколи раніше тут не бував, тому йому було вдвічі цікавіше. Панський маєток — то дуже голосно

сказано, адже від колишнього розкішного палацу і ще багатьох різних будівель, де жила челядь, що прислуговувала, конюшень, парків, садків та алей, фонтанів й альтанок не залишилося вже нічого. Лишилося ще кілька рядів плодових дерев саду, що вже й здичіли, руїни самого панського будинку, майже зруйновані статуї та єдине, що доглянуте, — озеро.

Хлопчик зауважив, що кілька статуй були ще в не геть поганому стані, і якби їх взявся хто відреставрувати, то, можливо, люди могли б ще ними милуватися.

— Тарасе, годі тобі **ґав ловити**, — гукнув Василько. — Гайда купатися.

— Вже йду, — обізвався хлопчик. Та коли вже рушив до ставка, то його увагу привернула скульптура поряд зі старим кущем бузку. Вона відразу нагадала сон. За кілька кроків від бузку в хащах будяків виднілася постать хлопчика, що схилився над аркушем, а біля його ніг тулилося маленьке ягнятко. Тарасик підійшов ближче і помітив, що одна рука статуї геть відбита, інша ж теж доволі сильно понівечена, як і в ягнятка голова.

— Я про вас подбаю, — прошепотів хлопчик, — обіцяю! — та й подався до озера купатися разом з друзями.

Того ж вечора перед сном Тарасик зателефонував мамі з татом, бо він завжди бажав найріднішим доброї ночі. Погомонівши трохи з мамою, попросив взяти слухавку тата:

— Татусю, привіт! У мене до тебе є важлива розмова.

— Я тебе слухаю уважно, сину.

— Тут така справа, в колишньому панському маєтку є кілька занедбаних, частково зруйнованих, але таки дуже гарних скульптур. Чи зміг би ти їх урятувати і відреставрувати?

— Розумієш, Тарасику, перш ніж щось обіцяти, потрібно бачити самому, у якому стані ті скульптури, інколи навіть провести експертизу, дуже не просто все це. Але я обіцяю тобі, що спробую бодай приїхати й поглянути, що там в тебе, а тоді будемо думати, що робити.

— Дякую, татку. А коли ти зможеш приїхати?

— Гадаю, що наступного тижня.

— Добре, я чекатиму. На добраніч!

— Доброї ночі, синку!

Тарасик засинав з усмішкою на вустах, так хороше на душі йому було. Цієї ночі він мандрував Чумацьким Шляхом, де знову зустрів малого пастушка Тараса, що пас ягняток серед зірок нічного неба. І цього разу він навіть не здивувався цій зустрічі, а дуже зрадів.

— Привіт, Тарасе! — вигукнув наблизившись.

— То це знову ви, паничу? — заусміхався пастушок.

— Та не панич я, чуєш, хлопче? Клич мене просто Тарасом.

— Як скажете, — погодився малий Шевченко.

— А поглянь лише, що я тобі приніс, — мовив наш Тарас і простягнув пастушкові альбом для малювання й кольорові воскові олівці.

— Оце все мені? — не йняв віри русявий хлопчина, торкаючись замурзаними пальчиками альбома.

— Тобі! Малюй на здоров'я.

— Дякую! — він швидко витер руки об дрантиві штаненята і, щасливо мружачись, притулив дарунок до грудей, розчулено промовивши:

— Дякую, пани... Тарасе! Я такого дива ніколи в житті не бачив. Олівців так багато, і вони кольорові, а папір який білосніжний, наче сніг. — А тоді помовчав хвильку і радісно вигукнув:

— Ото б школярі побачили, а чи дяк! То їх би від заздрощів **грець ухопив**!

Прокинувшись уранці, Тарасик неймовірно тішився, що бодай уві сні зміг частково здійснити мрію малого Тараса — малювати!

Дні швиденько промайнули, і татусь дотримав слово, приїхав, як і пообіцяв. Разом з Тарасом вони подалися до старого маєтку, де чудовий скульптор Григір Шевченко оглянув понівечені часом і людьми скульптури. Оглядав довго і прискіпливо, обмацуючи знахідки й бурмочучи щось нерозбірливе собі під ніс. Нарешті повідомив синові, що має намір піти до сільської влади, попросити дозволу на те, щоб забрати й вивезти кілька знайдених скульптур на реставрацію у свою майстерню з подальшою демонстрацією їх в столичному музеї.

— Гадаю, що зможу їх відреставрувати, та ще й виставимо в музеї. Зі всього видно, що створені ці скульптури якимось дуже великим майстром, хоч поки не відомим мені. Шкода, щоб цінні витвори мистецтва пропадали отут. Дякую тобі, синку, за небайдужість. Завдяки тобі ми ці скульптури врятуємо, відновимо, і ними зможуть милуватися багато любителів й поціновувачів мистецтва, як українців, так і туристів з інших країн.

Минув час, тато таки повернув до життя ті чудові скульптури. Звісно, що найбільше Тарасикові подобалася «Пастушок з ягнятком». Тепер всі вони в музеї столиці, куди хлопчик вже не раз приходив і приводив своїх друзів та однокласників, справедливо пишаючись своїм талановитим татком. Ви спитаєте, а що ж зі снами Тарасика? Так от, після тих усіх подій, якось ще одного разу наснився хлопчикові сон, де малий Тарас Шевченко намалював нашого Тарасика на велосипеді й зі щербатою щасливою усмішкою подарував

картину на згадку. І хоч це був тільки сон, Тарасик був радий тим, що десь там, на Чумацькому Шляху, пасе малий пастушок своїх ягнят і малює собі вволю усе, що хочеться, бо ніхто йому не забороняє щастя — малювати.

Віталія Савченко

Поясни значення виділених сталих висловів (фразеологізмів).

- Визнач жанр прочитаного твору.
- Які події відбувалися з Тарасиком?
- Чому хлопчик так перейнявся долею скульптур? Що він вирішив зробити?
- Хто допоміг хлопчикові врятувати скульптури?
- Вивчи напам'ять один із поетичних творів Тараса Шевченка (на вибір).

Попрацюйте разом. • Проведіть дослідження. Скільки разів Тарасові снився видатний тезка? Про що йшлося в кожному сні? Прочитай.

Прочитай текст.

СИЛА СПРАВЖНЬОГО БАЖАННЯ

Місцевий базар швидко наповнювався людьми. Спритні торговки розкладали свій товар на столиках. Ті, кому не дісталося місця, стелили на землю барвисту клейонку. Якийсь дядько розставляв у кілька поверхів залізні клітки з курми. Пташиний гуртожиток створював какофонію різноманітних звуків від квоктання до кукурікання. Базарна площа оживала після двох місяців переховування та страху.

Перша неділя, у яку люди прокинулися у своїх ліжках, а не в тісних підвалах, де пересиджували повітряні тривоги. Кожен намагався заро-

бити копійчину для родини, позбутися залежалого товару або просто розім'яти ноги. Тих, хто проходжався, насолоджуючись гамором людських голосів, було більшість. Навіть одинаки, які завжди уникали скупчень, відчували нестримне бажання поринути в це людське море, набратися від нього життєвої сили, насолодитися ілюзією миру.

Під пишною липою розташувався Микита. Він розстелив туристичний килимок і сів на нього, підібгавши ноги. На іншому килимкові лежали іграшки. Біля кожної — охайно виведені на білих клаптиках паперу цифри.

— Продаєш свої іграшки, юначе? — статна пані завмерла біля імпровізованого прилавка.

— Так. Я з них уже виріс.

— Я хочу цю масину, — якийсь малюк тягнув маму за руку.

Вона поглянула на цінник, відрахувала кілька купюр і простягнула маленькому продавцеві. Він діловито поклав гроші до поясної сумки й дав іграшку малюкові. Незнайомка з цікавістю за цим спостерігала.

— То навіщо ти це робиш? Тобі ж років сім. Чи не так? Міг би ще бавитися ними...

— За кілька місяців мені виповниться вісім, — мотнув відрослим чубом і заглянув в очі незнайомці. Їй здалося, що то був дуже дорослий погляд. Якби він сказав, що має сто років, вона б повірила.

— Я б їх не продавав, але взвод мого татка потребує дрона. Уже багато назбирали грошей, але треба ще. Я хочу допомогти.

— Мета благородна. Скільки коштує ця іграшка? — жінка показала на запраного, колись білого, а тепер

рудувато-сірого ведмедика. Іграшка сиділа поряд із хлопчиком, спираючись на його коліно.

— Це мій улюбленець. Змалку з ним сплю. Але якщо ви хочете купити саме його, то продам, звісно, — додав, потупившись. — Дрон важливіший, — блиснув очима з під пухнастих темних вій.

Незнайомка нахилилася й обережно взяла ведмедика в руки. Уважно стежила за реакцією Микити, але він закам'янів. Вона ледве помітно усміхнулася, ніби метелик сів на вуста. Дістала шкіряний гаманець і відрахувала десять купюр. Простягнула:

— Ось, візьми.

— Це дуже багато, — він не встиг договорити, бо пані пішла квапливим кроком і за кілька секунд щезла в натовпі.

До обіду всі іграшки знайшли нових господарів, а поясна сумка наповнилася банкнотами. Микита склав свої килимки й попрямував додому. Звуки міста розірвало виття сирени, і Микита кинувся в бік підвалу. За попередні місяці він гарно вивчив дорогу.

— Сонечко, — мама наздогнала Микиту. — Я так злякалася. Хутчій.

У підвалі вже розташувалися сусіди. За звичкою тихо перемовлялися, удаючи, що не прислухаються до звуків знадвору. Микита розстелив килимок і стиснувся в кутку, підібгавши коліна до підборіддя. Зазвичай у такі хвилини він обіймав свого ведмедика. Спогад про улюблену іграшку засмутив, але сумка, щільно набита купюрами, заспокоювала. Він спробував думати про дрон, який тато запускатиме і зможе бачити ворогів. До війни вони разом випробовували невеличкий саморобний дрончик, і то була їхня улюблена забавка.

***

Минув тиждень. Якось мама запропонувала Микиті погуляти в парку. Холодне повітря сповнилося запахом весни, співали пташки, здавалося, світ прокидається і прагне жити.

Мама говорила по телефону, а Микита відстав, задивившись на великого жука-рогача. Комаха повзла по тонкій стеблинці, й хлопчик зацікавився, що вона робитиме, коли її місток прогнеться під вагою тіла.

— Привіт, — почув і здивовано озирнувся. На нього дивилася та сама пані, яка придбала ведмедика. — Як справи? Вдалося зібрати на дрон?

— О, так! Татко сказав, що відтепер побратими кличуть його Соколине око.

— Чудово! Маю для тебе сюрприз, — пані занурила руку в об'ємну сумку, яку тримала на плечі. — Ось, — простягнула Микитиного ведмедика.

— Він ніби якось побілішав, ніби в снігу вивалявся.

— Я гарно його випрала, — пані піднесла іграшку до носа, понюхала і вдоволено усміхнулася. Знову Микиті здалося, що метелик торкнувся її вуст. — Він пахнув страхом, а тепер весною.

Хлопчик узяв ведмедика і притиснув до грудей, почуваючись так, ніби після довгої розлуки нарешті зустрів рідну душу.

— Але ж ви його купили, заплатили великі гроші...

— Запропонувавши продати ведмедика, я хотіла перевірити силу твого бажання допомогти татові...

— І що? — Микита примружив очі й зазирнув в обличчя незнайомки.

— Ти віддав найдорожчу тобі річ... Тож бажання було справжнє, а отже, мусило збутися.

— Микито, — пролунав мамин голос.

Хлопчик на секунду озирнувся, а коли хотів подякувати незнайомці, побачив, що вона зникла. Здивований, він обвів поглядом безлюдну дорогу, покрутив головою і побіг до мами.

— О, давно його не бачила, — мама поглянула на іграшку в руках сина.

— Я ж тобі казав тоді в бомбосховищі, що продав його вродливій пані. А вона його повернула, ще й випрала.

— Дійсно чистий, — мама взяла іграшку. — Який неймовірний запах. Немов весняний ранок у Карпатських горах. Колись ми їздили туди у відпустку з твоїм татом, — зітхнула. — Але з іграшкою якась дивна історія.

— Я зрозумів! — Микита аж підстрибнув. — Та пані, вона чарівниця, яка приходить до тих, хто має щире бажання. Я в цьому впевнений. **Ми всі мусимо захотіти перемоги, і тоді бажання обов'язково збудеться.**

Мама й Микита, тримаючись за руки, пішли парковою дорогою. Хлопчик притискав до себе ведмедика й думав про своє найбільше бажання.

Олена Скуловатова

- Від чийого імені ведеться розповідь?
- Хто головний персонаж оповідання? Яким ти його уявляєш?
- Прочитай виділені речення. Що мала на увазі незнайомка?
- Розкажи про вчинок хлопчика.
- Який висновок із прочитаної історії зробив / зробила ти?

Попрацюйте разом. • Складіть пам'ятку «Як дотриматися обіцянки» або «Корисні справи».

Прочитай заголовок. Поміркуй, про що йтиметься в тексті.

ЧАРІВНІ ПРУТИКИ

Кожного літа близнята Максимко й Маринка відпочивають у бабусі й дідуся в невеличкому містечку. Тут вони майже все уже знають. З дідусем ходять до озера рибу ловити і купатися, до лісу по гриби та ягоди. Частенько бігають по морозиво до тітоньки Марії, що продає його за рогом сусіднього будинку.

Одного дня Маринка запропонувала братові:

— А ходімо сьогодні гуляти аж до фонтану? Підемо самі, без дорослих, щоб не відволікати їх від справ. Ми ж не заблукаємо, бо все тут знаємо. Та й не маленькі вже, маємо аж шість років.

— Може, хоч скажемо де йдемо, щоб не хвилювалися? — відказав на те Максимко. — Ану, як виявиться, що нас нема вдома, знаєш який переполох буде?

— Якщо скажемо, то нас самих нікуди не відпустять, от побачиш.

— А якщо шукатимуть? — засумнівався хлопчик.

— Тоді щось вигадаємо, чого ти, мов той заєць-боягуз, трусишся?

— Добре, ходімо, — погодився Максимко, щоб сестра не думала, що він боїться.

Діти нишком вибігли з двору та й подалися за ріг будинку. Привітна тітонька Марія вже здаля їм усміхалася, гадала, що вони за морозивом до неї поспішають. Та діти лише привіталися й побігли далі. З вулиці на вулицю, аж ось і фонтан, що в самому центрі містечка. Тут безліч різних крамничок, тому діти з цікавістю розглядали вітрини кожної. Раптом Маринка й Максимко захоплено зупинилися біля

однієї, якої раніше тут не бачили. З подивом перезирнулися, прочитавши вивіску: «Чарівні речі». За вітриною було стільки всього привабливого, що діти вирішили зайти всередину, щоб роздивитися цікавинки ближче. На дверях ніжно дзенькнув дзвіночок, і до дітей вийшов дідусь із сивою бородою й надзвичайно приємною усмішкою.

- Хто головні герої оповідання?
- Куди вирішили піти Маринка й Максимко? Хто із них запропонував піти до фонтану?
- Яку незвичайну крамничку помітили діти?
- Що, на твою думку, очікує дітей далі?

***

— Доброго дня, діти. Нарешті я вас дочекався, — промовив він, змовницьки підморгнувши. — Підходьте ближче, не стійте в дверях.

Маринка й Максимко здивовано закліпали оченятами, проте слухняно пішли за дідусем.

— А як ви знали, що ми сьогодні до вас прийдемо? — спитала дівчинка.

— І крамнички вашої тут раніше не було, здається, — дивувався хлопчик.

— Для початку нам годиться познайомитися, а потім я все вам поясню, — запропонував дідусь. — Отже, я звуся дідусь Кузьмич, а вас я добре знаю. Ви — Маринка та Максимко. Братик і сестричка, правда ж?

— Так, правда, — дружно відповіли діти.

— Річ у тім, дітки, що крамничка ця не проста, вона чарівна. А я в ній працюю. Отже, я...

— Чарівник! — вихопилося в Маринки. Дівчинка відразу засоромилась, бо згадала, що дорослих не годиться перебивати.

— Авжеж, я чарівник, — усміхнувшись продовжив дідусь. — А крамничка моя всього місяць, як відкрилася. Ви тут роздивляйтеся, будьте як удома, а я швидко частування нам приготую та й розповім вам щось цікаве.

Маринка з Максимком зачудовано роззиралися по крамничці, бо ніколи раніше не мали справи з чарівниками, а дідусь тим часом вийшов до іншої кімнати.

— Оце диво, — прошепотів Максимко. — Ми не спимо?

— Не спимо, — відповіла Маринка також пошепки, розглядаючи виставлені на поличках дивовижні речі. — Ось тільки про все дізнаємося — і гайда додому.

— Не поспішайте, друзі мої, — промовив Кузьмич, з'явившись у дверях з тацею, на котрій красувалася вазочка з печивом і склянки з какао. — Сідайте мерщій до столу.

Коли діти чемно всілися, дідусь поставив перед ними частування та сказав:

— Ви пригощайтеся й послухайте, що я вам розкажу...

І дідусь-чарівник розповів Максимкові й Маринці, як і чому з'явилися в цьому містечку він і його крамничка.

— У чарівній країні, звідкіля я до вас завітав, настали важкі часи. Усі чарівники й чарівниці дуже засмучені. Виявилося, що у світі людей, тобто у вашому світі, нікому вже не потрібні дива й казки.

Ніхто чи майже ніхто не вірить у чарівників та чарівних істот.

Тому мене послали наші наймогутніші володарі у ваш світ знайти когось, хто ще вірить у казку чи диво. Якщо знайдуться такі люди, то наша країна буде врятована. А ні, то усі ми зникнемо назавжди. Ні див, ні казок вже більше ніколи не буде. За той час, що я мандрую вашим світом, мені жодного разу не траплялися люди, котрі б зацікавилися моєю крамничкою. Вони проходили байдуже повз вітрину й ні разу не зайшли... Навіть не зупинилися поряд. Всі поспішали у своїх справах. Уже місяць живу тут у містечку, а час минає дарма, бо я й досі не знайшов наших рятівників. Аж сьогодні зранку я зазирнув у своє чарівне люстерко, й воно показало мені вас. Тому я вже знав, що ви до мене завітаєте, чекав. Дуже сподіваюся, що саме ви допоможете моїй чарівній країні, усім нам — чарівникам.

Діти вражено принишкли, замислились над тим, що їм розповів дідусь Кузьмич.

— Як же ми можемо допомогти? Що маємо зробити, щоб ваша чарівна країна не зникла? — спитав Максимко.

— Ми ж іще діти, — озвалася й Маринка, — хоча дуже хочемо щось корисне для вас зробити.

— Ви, мабуть, знаєте чи чули з казок, що той, хто зустрічає чарівника, має право на три бажання. Отож, я можу виконати будь-які три ваші бажання, — підморгнув Кузьмич. — Можете побажати вже, й негайно усе задумане здійсниться, можете взяти час на роздуми. Але пам'ятайте, ви маєте вірити в дива та казки, довіряти мені й дуже мудро використати свої бажання.

Сказавши це, чарівник вичаклував у повітрі три кольорові прутики й віддав їх дітям.

— Можна забажати будь-що? — запитав Максимко.

— Так, будь-що, — відповів дідусь.

— І все негайно збудеться? — тепер вже спитала Маринка.

— Авжеж, — хитнув головою чарівник.

— То чому ж ви не начаклуєте, щоб ваша країна не зникала? — спитав хлопчик.

— Наша країна та й ми живемо до того часу, поки вірять в диво й казку люди. Мрії — чи не найбільші чари. Ми залежимо від вас і від ваших мрій, — геть тихо промовив дідусь Кузьмич.

— Треба подумати й порадитись, — дуже серйозно сказала дівчинка. — Ми мусимо поквапитися додому, бо нікому не сказали, що пішли гуляти, і дідусь з бабусею будуть хвилюватися.

— Дякуємо за частування, — нагадався хлопчик. — Нам справді додому пора. До побачення!

— На здоров'ячко, любі друзі! — відповів чарівник і помахав рукою на прощання.

- Про що розповів Кузьмич?
- Який подарунок отримали Маринка й Максимко?
- Припусти, як Маринка й Максимко використають прутики.
- Чи розкажуть діти про свою пригоду дорослим?
- Як, на твою думку, розвиватимуться події далі?

***

Вийшовши з чарівної крамнички, діти швиденько побігли до свого рідного дому. Там бабуся накривала на стіл, бо вже був час обіду. Дідусь дрімав собі в кріслі.

— Де це ви були, діти? — лагідно мовила бабуся. — Кликала вас кликала, а ви не відгукувались.

— Ми гуляли, бабуню, — коротко відповіли близнята.

— Мийте руки й хутенько сідайте до столу, — наказала бабуся.

Максимко й Маринка сховали чарівні прутики у своїй кімнаті й побігли мити руки, тихенько перемовляючись.

Бабуся бачила, що діти за столом поводилися на диво тихо й чемно.

— Що це з вами, любі онучата? — спитала, коли вже пообідали. — Накоїли щось? Накапостили?

— Ні, бабусенько, все гаразд! Просто маємо важливу справу і думаємо, як її вирішити.

— Може, ми з дідусем вам допоможемо?

— Ні-ні, ми маємо впоратися самі.

Діти вийшли з-за столу, подякували й подалися у свою кімнату.

— Ти ба, — мовила посміхаючись бабуся, — таємниці у них...

І заходилася мити посуд.

— А чом би й ні? — озвався дідусь, вмикаючи телевізор. — У всіх дітей є таємниці. У мене також вони колись були, — бабуся на те лише похитала головою.

А Маринка й Максимко сиділи в своїй кімнаті та радилися:

— Треба щось дуже важливе побажати, — шепотіла дівчинка.

— Так-так, щось особливе, — відповідав хлопчик.

Діти перебрали багатенько бажань, та всі вони видавалися не надто важливими й особливими.

— У мене є ідея, — нарешті сказав Максимко, — спробуймо так. Є три прутики. Тобі один — твоє бажання, мені один — моє бажання, а ще один — для всіх.

— Добре, а що ж ти побажаєш? — спитала сестричка. — Іграшок різних чи солодощів?

— Ще не знаю... Поки спати лягатиму, щось придумаю. А ти що хочеш для себе? — запитав братик.

— Бажань багато, та всі вони якісь дрібні й не важливі. Хочеться витратити прутик на щось справді корисне. Іграшок у мене й так вдосталь, та й солодощів нам не бракує.

— Це правда, — замислено промовив Максимко. І враз стрепенувся:

— Є! Одне бажання важливе є! — вигукнув він.

— Яке? — спитала Маринка.

— Нехай у всьому світі запанує мир! — тільки хлопчик промовив останнє слово, як один із прутиків засяяв, наче бенгальський вогник у новорічну ніч, і розсіявся тисячами блискіток.

— Ой! Одне важливе бажання виконане, — вражено промовила дівчинка.

— Ось так, тепер твоя черга.

Маринка замислилася й за якусь мить промовила:

— Нехай страшні хвороби зникнуть із землі! — враз другий прутик заіскрився й за мить зник, як і попередній.

Діти уважно дивилися на останній прутик, і якось само собою у них обох виникло одне й те ж бажання. Недарма вони близнята, тому й промовили його вголос разом:

— Нехай люди мріють, вірять у казки й дива, щоб країна чарівників завжди жила!

Як тільки пролунало це бажання, третій прутик яскраво спалахнув, на всі боки розкидаючи веселі

іскорки, та й розтанув. Маринка й Максимко стояли посеред кімнати, тримаючись за руки й щасливо усміхалися одне одному. Діти були раді й упевнені, що використали чарівні прутики мудро. Не для себе, а для всіх!

Віталія Савченко

- Які бажання загадали діти? Чи правильно вчинили діти?
- Які події є реальними, а які — чарівними?
- Коротко розкажи, як відбуваються події у творі: **зачин → основна частина → кінцівка.**

Попрацюйте разом. • Які бажання загадали б ви?

Прочитай заголовок. Чи відоме тобі значення слова «мурал»?

МУРАЛИ ВМІЮТЬ РОЗМОВЛЯТИ

Якось уночі в місті Харкові, на Садовому проїзді, здригнувся сімнадцятиповерховий будинок. Мешканці прокинулися, мов від землетрусу. Дехто з переляку вибіг у двір... Спокійніші сусіди підсміювалися над панікерами: «І чого ото? Ну, трішки люстри захиталися, чарки дзеленькнули та й по всьому!»

Десятирічний Тарасик прокинувся від галасу за вікном, хоч і жив дуже високо. Його мама вміє спостерігати, прислухатися, прораховувати ризики. От вона й заспокоїла: «Лягай спати, не бійся. Все буде добре». Через деякий час будинок висотою в сімнадцять поверхів знову поринув у спокійну дрімоту...

А Тарасик не міг заснути, все згадуючи нічний переполох. Раптом за прочиненими балконними дверима почувся... стогін. Дитяча цікавість перемогла страх, і малий ступив на балкон...

Віднедавна їхня квартира стала незвичайною, бо потрапила в епіцентр муралу. Мурал — це вели-

чезна картина, нанесена аерозольними фарбами на зовнішню стіну житла. Може бути розміром із висотний будинок. Справді, Тарасиків дім мав аж сімнадцять поверхів! Стіна розташування муралу тут майже глуха: на кожному поверсі — лише по одному балкону. Одинокий балкон десятого поверху належав Тарасовій родині. Туди навшпиньках і вийшов схвильований хлопчик.

— Ох... — Пітьма відгукнулась новим стогоном.

— Хто тут?

— Це я, Тарас Григорович, — шепотом відрекомендувався хтось.

— Це я — Тарас Григорович! — заперечив малий, здивувавшись почутому більше, ніж тому, що «тезка» висить на висоті, поза обжитим людьми простором.

— Пити хочу, — пожалівся невидимий співбесідник.

— Зараз принесу, — Тарасик звик робити добрі справи. І коли цей «Тарас Григорович» не просить викликати рятівників із ДСНС, щоб зняти його зі стіни, значить спрага є більш нагальною потребою.

Вода, простягнута дитячою ручкою, зникла в темряві разом із кухликом. Почулася пара потужних ковтків, що ними осушили посудину.

— Смачного, — побажав малий і засоромився: а раптом так не кажуть, коли воду подають?..

— Дякую, — голос за балконом вже став життєрадіснішим.

— Як ви туди потрапили? — хлопчик вже готовий був телефонувати в ДСНС: людина ж «за бортом»!..

— Та... живу я тут.

— Ви... Карлсон, якого звуть по-українському: Тарас Григорович?! — малий не приховував захвату.

— А хто такий Карлсон? З Петербурга? Я там багатьох знаю, та про нього не чув, — діалог набирав обертів.

— Карлсон живе на даху! У кожному місті й селі! — Тарасик любив книжки Астрід Ліндгрен, щиро вірячи в те, що «карлсони» мешкають скрізь, де діти про них читають. — Це мій улюблений літературний герой.

— Герой... літературний? — повторив незнайомець і раптом замовк.

— Ви тут? — Тарасик злякався: може, впав! — Я викличу ДСНС?

— А це що за оказія? Чи не жандарми?! — стривожено долинуло з темноти.

— Це Державна служба з надзвичайних ситуацій. А ви за балконом і можете впасти — отже, ситуація «надзвичайна»...і незвичайна!

— Ніт! — запротестував той, хто за балконом. — Це мій дім, я тут живу! І не впаду. А як, не дай Боже, впаду — накрию собою пів волості!

— Пів...чого? — перепитав спантеличений хлопчак.

— Ну, може, пів повіту, якщо врахувати й куряву після падіння...

— Ви такий... старомодний, — хіхікнув малий. — Які «пів волості» та які «пів куряви»?! У нас давно все по-іншому зветься! Ви «куряву» ще пошукайте: скрізь асфальт...

— А що таке «асфальт»? Бруківка, як у Петербурзі?

— То ви звідти? Бо все згадуєте...

— Я приїхав у рідну Україну в травні 1861 року. У труні, бо за два місяці перед тим, у Петербурзі, я помер...

Тарасик ще ніколи не розмовляв із мерцем. Стало холодно.

***

— Я піду? Бо тут вітер.., — хотів виправдатися, адже нечемно його на самоті кидати: у мерців також свої потреби.

— Малюче, ти злякався? Пробач, будь ласка. От я, старий бурлака, дитину налякав!

— Та я не боюся, — збрехав хлопчина і наважився на подальше «інтерв'ю»: — Ви ж пожартували, що Тарас Григорович, правда? Ще скажіть, що ви Шевченко!

— Так Шевченко ж! Ось тобі хрест, що Тарас Григорович! — мабуть, невидимка в ту мить перехрестився.

— А продекламуйте свій вірш! — малий з недовірою.

— А... «сім'я вечеря коло хати, вечірня зіронька встає, дочка вечерять подає, а мати хоче научати, та соловейко не дає»? Чи не я написав?! — переможно скрикнув той, кого у темряві не видно. Будинок знов колихнуло.

— Хе, цей вірш усі знають, — не здавався Тарасик. — не зараховується. Ото колись у школі вивчили та й досі пам'ятаєте.

— У школі? Нині дяк навчає братію моїх віршів?! А як же ж бив мене, п'яна фізіономія, як же бив! Вишневими різками! І за вуха тягав...

— Який ще дяк?! Наш учитель української мови та літератури Павло Васильович!

Почувши це, невідоме створіння зітхнуло, а сімнадцятиповерховий будинок струсонуло втретє.

— То виходить, Павло Васильович Енгельгардт так збанкрутували, що тепер у церковно-приходській школі українську мову викладають?! Світ перевернувся! Заборонену мову викладає сам ад'ютант віленського генерал-губернатора, генерала від **інфантерії** Римського-Корсакова, штабс-ротмістр лейбгвардії уланського полку Енгельгардт!

Малому стало не до сміху, бо почув стільки нових слів, що аж озирнувся вглиб квартири: чи не почула мама, чи не прокинувсь тато?.. Хто знає, може, ці вирази якісь лайливі й непристойні?

— Тарасе Григоровичу, ви... тихіше, бо попрокидаються...

— То ти мене... визнав?! Уже не сумніваєшся, що я Шевченко? — щиро порадів співбесідник.

— Не сумніваюсь... але як це?..

— А так це. Парубки й дівчата зайнялися богоугодною справою: увіковічили мене на вашому будинку!

І тут хлопчик згадав про мурал! Дійсно, позавчора художники-верхолази роботу завершили, й тепер Тарасикова квартира — в епіцентрі величезного портрета. На все місто видніється Тарас Григорович — з вусами й у смушевій шапці! Цей «смушевий» головний убір школяр у житті не бачив, зате чув від Павла Васильовича, шкільного... штабного... «лейб-гвардії-ад'ютанта»... Крутнув головою туди-сюди, ніби струшуючи невидиму мару. Цієї миті й кухлик води не завадив би.

— А де чашка?

— На, — з темряви виринула пуста посудина, поставши просто на балконних перилах. Малий не второпав, як воно... він... примудряється так чинити?..

— То як там Павло Васильович? Зовсім залишився без душ, чи трохи є?

— Яких душ?! — діалог ставав схожим на гойдалки: марА — вверх, малий — вниз, і навпаки. — В людини одна душа, а ви таке кажете...

— Та як же ж одна душа, як у старого Енгельгардта було аж сімнадцять тисяч душ кріпаків?! А своєму нащадкові він залишив тільки чотири тисячі.

Куди поділися тринадцять тисяч кріпацьких душ, мені не відомо. А ти кажеш «одна»...Чи ти кріпаків і «душами» не вважаєш?! Вони тобі що, не люди?! — Розмова набирала загрозливих ноток.

— Люди, люди! — поспішив заспокоїти мудрий не по літах Тарасик. — А звідки ви Павла Васильовича знаєте?

І хоч ішлося про різних «павлів васильовичів», та відчувалося бажання порозумітися.

— Знаю... бо в дитинстві та в **отроцтві** він був моїм господарем, а я його кріпаком. По смерті батька, Василя Васильовича, Павло Васильович Енгельгардт отримав спадщину: Вільшану, Кирилівку та інші села, разом із мешканцями-кріпаками. А я тоді жив у Кирилівці, батьки мої рано померли, от і відійшов йому.

Поясни значення виділених слів.

***

Тарасикові стало шкода Шевченка, й він перевів розмову на інше. А вийшло як вийшло:

— У вас же сестри і брати були, так? І мачуха була, еге ж?

— «А ми розбіглися межи людьми, мов мишенята...». Чув таке? То я написав. Мачуха нас лаяла і била. Рідних дітей пестила, моїх родичів — ні. А мене й поготів, бо дужче за всіх ненавиділа. Так завжди було, а надто — по смерті нашого тата. Мачуха мов оскаженіла. Мабуть, бідняцька, кріпацька доля спонукали до цього... Вона ж і сама була нещасною: двічі вдова, з купою рідних і чоловікових дітей. І не викинеш чужих сиріт, бо сама ж у їхній хаті живеш. Бо в тебе ж і такої хати нема! Люди казали: Шевченкова хата — найбільш обдерта у всій Кирилівці...

І тяглося нещастя (вдовине й дитяче) довго, та ще й без просвітку... От і пішли малі Шевченки багатим людям служити — хто куди... «мов мишенята».

— А ви?

— Та спочатку нікуди, лиш бігав у Зелену Діброву — до старшої сестри Катерини. Вона заміж туди вийшла: за Антона Красицького, теж кріпака. Сестриця мені замість матері була, пошила полотняну сорочку й пістряві штани. А під час зустрічі годувала, купала, одежину латала, на голівці ськала воші ...

— «Сякала воші»?!

— Ну, давила їх, гребінцем вичісувала, щоб мене не кусали. Так зрозуміло?

— Зрозуміло, — кивнув хлопчисько, хоч не уявляв тих вошей. Менше з тим, треба мовчати, хай не нервує Тарас Григорович, а то висотний будинок знову трусоне.

— Ну, не могла Катерина мене до себе забрати, — виправдовував сестру Шевченко. — У неї діти народилися, одне за одним. Нужда... На панщині удвох з Антоном подушне відробляли...

— «Подушку підробляли»?!

— «Подушне» — це обов'язок такий: у кріпака перед паном, у раба перед хазяїном. Так тобі дійшло?.. Так от, коли я трохи постаршав, «мені тринадцятий минало, я пас ягнята за селом». Чужі ягнята, звісно. У нас свого хазяйства не було... Потім пішов на службу у Вільшану. Там головний управитель маєтку Енгельгардтів, ротмістр Дмитренко, поставив мене на остогидлу панську кухню. Ненавиджу її й досі, хоч і шматок зайвий перепадав: ну, не міг я чистити картоплю й виносити помиї! Краще голодним бути! Не міг, та мусив. Допоки пан Дмитренко не призначив мене кімнатним козачком — у покої самого Павла Васильовича...

— Як це — «кімнатним козачком»? — Тарасик заслухався розповіддю та перепитав, не знаючи, що воно за робота.

— «Принеси-подай», — коротко відповів Тарас Григорович. Хотілось почути в деталях, але хлопчик не наважився розпитувати більше.

— Важко вам жилося, — поспівчував.

— Таки так... Коли виріс, я все завіршував, розклав на рядочки велику біду: і свою, й усього українського народу...

— Тарасе Григоровичу, а ви ж тепер у Книзі рекордів Гіннеса України як найбільший портрет Кобзаря на муралі!

— На Аралі — був, а на «муралі»... ні! — вигукнув Тарас Григорович, і тезка помітив: старий нервує, коли не розуміє термінів, не знає імен знаменитостей.

«Ось розповім йому все: хай Шевченко стане сучасною людиною», — подумав Тарасик, і... прокинувся!

Відтоді на радість мамі і Павлу Васильовичу він зацікавився життям і творчістю Кобзаря. Взяв у бібліотеці повість Степана Васильченка «У бур'янах».

Прочитав книгу «Кобзар» і навіть дещо з неї вивчив. Не те, що вчать у школі на оцінку, а просто так! Хіба ж він не Тарас Григорович?!

Лариса Омельченко

- Хто головний персонаж твору? Яким ти його уявляєш?
- Що трапилось із хлопчиком? Про що він дізнався?
- Чи доводилося тобі читати твори з подібним сюжетом?
- Хто автор і як називається твір?
- Чи є у твоєму місті / селі мурали? Кому або якій події вони приурочені? Хто їх створив? Чи доводилося тобі бачити мурали в інших містах / селах? Розкажи про свої враження.

Перевір знання за розділом
«НЕВИГАДАНІ ІСТОРІЇ З ЖИТТЯ ТВОЇХ РОВЕСНИКІВ»

- Поміркуй, чому розділ має таку назву. Про кого в ньому розповідалося? Запропонуй свою назву для розділу.
- Назви жанри творів, уміщених у розділі.
- Пригадай, з яких творів складається розділ. Розкажи про них, користуючись таблицею.

Автор твору	Назва твору	Позитивні персонажі	Негативні персонажі	Риси характеру персонажів

- Який із творів розділу найбільше тобі сподобався? Розкажи про це в класі.
- Який із персонажів тобі найбільше імпонує? З ким тобі хотілось би потоваришувати? Чому?
- Підготуй кілька запитань для інтерв'ю з одним із персонажів прочитаних оповідань. Які запитання та кому ти хотів би / хотіла б поставити? Чому саме йому / їй?
- Склади запитання для однокласниць / однокласників до літературної вікторини за сюжетами творів розділу.
- Розкажи цікаву історію зі свого життя.
- Заповни таблицю на аркуші паперу.

За творами розділу «Невигадані історії з життя твоїх ровесників» я			
знаю	розумію і можу пояснити	вмію	пам'ятаю вислови

- Склади список творів, які ти прочитав / прочитала з додаткової літератури. Запропонуй однокласницям / однокласникам прочитати їх.

ЗМІСТ

ОСІНЬ КЛИЧЕ ДО ШКОЛИ ... 4
Серпень з дітками прощався. *Леся Вознюк* ... 4
Ми — твоя надія, Україно. *Надія Красоткіна* ... 5
Казка про книгу. *Ольга Лапушена* ... 6
Бурштинова казка. *Леся Вознюк* ... 11
Каштанові іграшки. *Леся Кічура* ... 14
Запальні яйця. *Олена Скуловатова* ... 16
Павучок. *Олена й Тетяна Денисенко* ... 20
Артемкові друзі. *Юлія Смаль* ... 20
Ластівки прощаються з рідним краєм. *Василь Сухомлинський* ... 24
Осінні сни клена. *Василь Сухомлинський* ... 25
Відліт журавлів. *Надія Красоткіна* ... 26
Тополя. *Микола Магера* ... 27
Перевір знання за розділом «Осінь кличе до школи» ... 29
МІФИ Й ЛЕГЕНДИ ... 30
Сокіл-Род. *Сергій Плачинда* ... 30
Земля. *Сергій Плачинда* ... 31
Овсень. *Світлана Панчук* ... 32
Легенда про козака-кобзаря. ... 33
Калинонька. *Легенда* ... 34
Сумна пісня соловейка. *Легенда* ... 35
Криниця-журавель. *Легенда* ... 36
Перевір знання за розділом «Міфи й легенди» ... 38
УКРАЇНА З ДАВНІХ ЧАСІВ ДО СЬОГОДЕННЯ ... 39
Моя Україна ... 39
Любіть Україну. *Володимир Сосюра* ... 39
Люба моя Україна. *Ніна Колодяжна* ... 39
Про Софію Київську. *Наталя Гуркіна* ... 40
Козацька слава ... 41
Як козаків випробовували на Січі. *Легенда* ... 42
Козацькі розваги. *Володимири Верховень* ... 43
Ой у лузі червона калина. *Степан Чарнецький, Григорій Трух* ... 44
Рідний наш прапор. *Олександр Олесь* ... 45
Сила тризубця. *Ірина Мацко* ... 46
Боже великий, єдиний... *Олександр Кониський* ... 51
Наша самобутність ... 52
Невигадана історія про появу мови. *Леся Вознюк* ... 52
О мова моя! *Володимир Сосюра* ... 53
Мало все про мову знати. *Тетяна Строкач* ... 54
Матусині вишиванки. *Надія Красоткіна* ... 55
Сорочка-оберіг. *Леся Вознюк* ... 56
Вони прославили Україну ... 57
Музика для янголів. *Анна Багряна* ... 57
Сон про летючий корабель. *Анна Багряна* ... 60
Пишаюся, що я українець. *Світлана Дідух-Романенко* ... 63
Перевір знання за розділом «Україна з давніх часів до сьогодення» ... 67
ЗИМОВИЙ СЕРПАНТИН... ... 68
Я намалюю білий сніг. *Тетяна Строкач* ... 68
Сніговиця-трудівниця. *Ніна Колодяжна* ... 69
Чому ведмедик смокче лапу. *Лілія Гудзь* ... 69
Різдвяна пригода. *Юлія Смаль* ... 72

Маланки та Василя. *Тетяна Строкач* 75
Щедрик, щедрик, щедрівочка... 76
Ой сивая та зозуленька... 77
Нова радість стала... 77
Добрий вечір тобі, пане господарю... 78
Віншування 78
Три дні старого року. *Зірка Мензатюк* 79
Перевір знання за розділом «Зимовий серпантин» 83
У КОЛІ РІДНИХ І БЛИЗЬКИХ 84
Сон. *Ніна Колодяжна* 84
Солодка недосяжність. *Анна Багряна* 87
Татко з мамою посварилися. *Василь Сухомлинський* 90
Як Олеся та Яринка добрі слова відшукали. *Вікторія Златкіна* 92
Сьома дочка. *Тетяна Строкач* 98
Казка про Тепло. *Анна Багряна* 101
Щастя в подарунок. *Таніта Маре* 105
Перевір знання за розділом «У колі рідних і близьких» 109
У СВІТІ ФАНТАСТИКИ 110
Придбаю прибульця. *Леся Вознюк* 110
Веселий робот. *Леся Вознюк* 111
Жовтий смартфон. *Олена Скуловатова* 112
Міжпланетна халепа. *Леся Мовчун* 121
Експедиція до сміттєвого королівства. *Олександра Шумська* 125
Перевір знання за розділами «У світі фантастики» 129
НЕВИГАДАНІ ІСТОРІЇ З ЖИТТЯ ТВОЇХ РОВЕСНИКІВ 130
Тарасові сни. *Віталія Савченко* 130
Сила справжнього бажання. *Олена Скуловатова* 137
Чарівні прутики. *Віталія Савченко* 142
Мурали вміють розмовляти. *Лариса Омельченко* 149
Перевір знання за розділом «Невигадані історії з життя твоїх ровесників» 157

Список використаних джерел

С. 5. Красоткіна Н. Ми — твоя надія, Україно / Н. Красоткіна. Це наше рідне, українське. Луцьк: Вежа-Друк, 2024. **С. 24.** Сухомлинський В. Ластівки прощаються з рідним небом / В. Сухомлинський. Казки Школи під Голубим Небом. Київ: Радянська школа, 1991. **С. 25.** Сухомлинський В. Осінні сни клена / В. Сухомлинський. Казки Школи під Голубим Небом. Київ: Радянська школа, 1991. **С. 26.** Красоткіна Н. Відліт журавлів / Н. Красоткіна. Сонце любові й доброти. Луцьк: Вежа-Друк, 2025. **С. 27.** Магера М. Тополя / М. Магера. Казки. Хмельницький : Хмельницька міська друкарня, 1996. **С. 30.** Плачинда С. Сокіл-Род / С. Плачинда. Міфи і легенди давньої України. Київ: Спалах. ЛТД, 1997. **С. 31.** Плачинда С. Земля / С. Плачинда. Міфи і легенди давньої України. Київ: Спалах. ЛТД, 1997. **С. 32.** Панчук С. Овсень / С. Панчук. Щоденник яскравих моментів. Тернопіль: Підручники і посібники, 2023. **С. 33.** Деленко М. Легенда про козака-кобзаря / М. Деленко. Джурасикова книжка. Львів: Новий Світ-2000, 2023. **С. 34.** Калинонька / https://web.archive.org/save/https://proridne.org/ Українські%20народні%20легенди/Калинонька.html **С. 35.** Сумна пісня соловейка / https://web.archive.org/save/https://proridne.org/ Українські%20народні%20легенди/Сумна%20пісня%20солов'я.html **С. 36.** Криниця-журавель / https://web.archive.org/save/https://proridne.org/ Українські%20народні%20легенди/Криниця-журавель.html **С. 39.** Сосюра В. Любіть Україну / В. Сосюра. Вибрані твори в двох томах. Том 1. Київ: Наукова думка, 2000. **С. 40.** Гуркіна Н. Про Софію Київську / http://web.archive.org/save/https://natalyagurkina.ucoz.ua/publ/opovidannja_legendi/legenda_pro_sofiju_kijivsku/6-1-0-53 **С. 42.** Як козаків випробовували на Січі / : http://web.archive.org/save/https://inlviv.in.ua/suspilstvo/statti/5-tsikavyh-kozatskyh-legend-dlya-ditej **С. 43.** Верховень В. Козацькі розваги / Пізнайко № 8, 2019. **С. 46.** Мацко І. Сила тризубця / І. Мацко. Легенди вільних. Золотоноша: Видавництво Раїни Н., 2023. **С. 53.** Сосюра В. О мова моя! / В. Сосюра. Вибрані твори в двох томах. Том 1. Київ: Наукова думка, 2000. **С. 55.** Красоткіна Н. Матусині вишиванки / Н. Красоткіна. Сонце любові й доброти. Луцьк: Вежа-Друк, 2025. **С. 57.** Багряна А. Музика для янголів / А. Багряна. Здійснені мрії / Київ: видавець Багрянцев Ю., 2015. **С. 60.** Багряна А. Сон про летючий корабель / А. Багряна. Здійснені мрії / Київ: видавець Багрянцев Ю., 2015. **С. 69.** Гудзь Л. Чому ведмедик смокче лапу / Л. Гудзь. Від росинки до сніжинки. Львів: Папуга, 2021. **С. 79.** Мензатюк Зірка. Три дні старого року / Зірка Мензатюк. Тисяча парасольок. Київ: Веселка, 1990. **С. 90.** Сухомлинський В. Татко з мамою посварилися / В. Сухомлинський. Стежинки людяності. Творча група вихователів ДНЗ. Полтава, 2009.

Навчальне видання

Кравцова Надія Михайлівна, **Савчук** Алла Степанівна

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ

Підручник для 4 класу закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Редактор *Галина Панчук*
Літературне редагування *Любові Левчук*
Художнє оформлення *Юлії Деркач, Світлани Бедної, Людмили Соколик, Олени Сажко*
Дизайн обкладинки *Олени Демчак, Юлії Деркач*
Випусковий редактор *Галина Панчук*

Формат 70x100/16. 12,96 ум. др. арк., 7,71 обл.-вид. арк.
Видавець, виготовлювач і розповсюджувач видавничої продукції
Редакція газети «Підручники і посібники»
46000, м. Тернопіль, вул. Поліська, 6а. Тел.: (0352) 43-15-15; 43-10-31
Збут: pip.ternopil@ukr.net Редакція: editoria@i.ua
Інтернет-магазин: www.pp-books.com.ua. Тел.: 096-94-80-927; 097-50-35-376
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5143 від 05.07.2016 р.

КОРИСНІ ПІДКАЗКИ

Як скласти план

- Прочитай текст.
- Поділи текст на частини.
- Визнач головну думку кожної частини.
- Добери заголовок до кожної частини.
- Запиши заголовки.
- Перечитай кожну частину. Виправ себе за потреби.

Як стисло переказати прочитаний твір

- Прочитай твір. Визнач основні події.
- Поділи текст на частини.
- Добери заголовки до частин.
- Склади і запиши план тексту.
- Згорни книжку. Перекажи текст своїми словами.

Як переказати твір близько до тексту

- Уважно прочитай твір.
- З'ясуй значення всіх незрозумілих слів.
- Визнач основну думку твору.
- Склади і запиши детальний план тексту.
- Згорни книжку. Перекажи текст, намагаючись якнайточніше передати зміст твору.

Як працювати з віршем

- Уважно прочитай вірш.
- Назви засоби художньої виразності (порівняння, повтори, пестливі слова тощо).
- Попрацюй над інтонацією (тон, темп, логічні наголоси, сила голосу).
- Якщо у вірші є персонажі, то визнач авторське ставлення до них.
- Розкажи, які картини природи зображено у вірші.
- Виразно прочитай вірш.

Як працювати з казкою

- Прочитай казку.
- Знайди в тексті повтори.
- З'ясуй значення всіх незрозумілих слів.
- Дай оцінку вчинкам героїв та героїнь.
- Поміркуй, які події в казці реальні, а які — вигадані.
- Пофантазуй, як по-іншому могли б розвиватися події в казці.
- Уяви себе художником. Які ілюстрації можна створити до казки?
- Склади план казки.
- Перекажи казку за планом (близько до тексту або стисло).

Як працювати з оповіданням

- Прочитай оповідання.
- Поясни, чому твір має таку назву.
- Дай відповіді на запитання:
  - ✓ Про кого або про що йдеться в оповіданні?
  - ✓ Що тобі сподобалося в оповіданні? Що не сподобалось?
  - ✓ Що в оповіданні залишилося незрозумілим?
  - ✓ Які речення передають головну думку тексту?
  - ✓ У яких словах передано думки, почуття, стан персонажів?
- Прочитай оповідання ще раз.
- Дай оцінку вчинкам героїв та героїнь.
- Склади план до тексту.
- Перекажи оповідання за планом (близько до тексту або стисло).

Як охарактеризувати героя твору

- Опиши зовнішність персонажа.
- Розкажи про його характер і вчинки.
- Розкажи, як автор характеризує персонажа, проаналізуй відгуки інших персонажів.
- Для характеристики персонажа використовуй слова: *дбайливий, доброзичливий, метикуватий, гоноровий, чванькуватий, лихий, вайлуватий, миршавий, тямовитий, допитливий, мрійливий, наполегливий, хитрий, впертий, мовчазний, балакучий тощо.*